

KÉZAI SIMON VÉDELMEBEN

Sebestyén László vitairata

"Ezen munka csak kevésbe kötözése a böngészett kalászkodnak."
(Ipolyi Arnold)

Népünk eredetét kereső-kutató, perlekedő hangra szorult írást kap kezébe az olvasó.

Kiváló előzménye: a magyar törtéírárás új eredményeit egy idei nemzetközi történész-kongresszuson képviselő hazai tanulmány. Szerzője a magyar régmúlt egyik legbecsesebbnek bizonyult krónikáját, Kézai Simon Gestta Hungarorumát fantasztikus koholmánynak, Kézait magát félművelt fantasztának nevezi.

Mégha igaza volna is, meglepően súlyosak, e kifelé is szánt jelzői. Engem mindenesetre felzaklattak, s előbb kételkedésre, majd végül is arra indítottak, hogy a szerző e véleményének helytállóságát ellenőrizzem. Amit vizsgálódásom során tapasztaltam, azt szedi szerbe-számba ez a kis írás.

-Tartozom megmondani, hogy kidolgozottságában saját igényemet sem elégíti ki munkám. Mégis be kellett érnem hamari és valójában hevenyészett összeállításával, mert elébe igyekeztem vágni - legalább időben - a vitára készített tanulmány külföldi szereplésének.

Nélkülbözi például írásom az önálló forráskutatást és elemzést. Ezen a hiányosságán az én szememben még az sem enyhíthet kellően, hogy az ellenbizonyítékul citált - nagyrészt kézikönyv számba menő magyar anyagban fellelhető - kiváló kutatói vélemények a megbízható forráselemzést már alapjukban hordozzák. Mivel pedig csak megerősödött bennem a történész-munka iránti tisztelet, azért mégis szívesebben építettem volna a saját kutatásom bizonyítékaira. A különb biztonságérzet miatt, ez még hasznos is lett volna, jóllehet eleve sem vállalkoztam többre, mint az eddig napvilágot látott, főként magyar véleményeknek a szembesítésére.

Hogy az általam idézett forráshelyeket nem lapszám szerint adtam meg, ez kétségtelenül érinti munkám - szerényen szólva is - tudományos értékét, s ha nem is elfogadható mentség, de oka az a pusztá tény, hogy anyaggyűjtésem kezdetén még csupán csak vitacikkre gondoltam s emiatt hagytam el a lapszamos hivatkozásokat; utólagos visszakeresésük viszont - időbeli lehetetlenülésből is - már elvégezhetetlen feladattá vált.

A történelmi események és adatok olykor iskolás szintű közlése miatt

eleve számolnom kellett a szakemberek várható "ásításával" is. Mégis, mivel ennek az anyagnak a nagy része, vagy nem lehet fel a hazai tan-
könyvekben, vagy magyarázatuk szembeszökően eltérő, inkább - és első-
sorban a magyar olvasók tájékoztatására kellett tekintettel lennem.

A fejezetek élére tett - talán szokatlanul is ható - sok idézetnek szín-
tén ez a tájékoztató hevület a magyarázata. De csak részben ez, mert ve-
lünk még az a határozott célom is volt, hogy a kapcsolódó résztéma vita-
anyagának leginkább kiélezett pontjaira általuk, mintegy sűrítetten felhiv-
hassam a figyelmet. Sőt, hogy ezekkel az idézetekkel az olvasót szinte
még fel is készítve a fejezetben várható polémiára, eleve gondolkodásra
késztessem. Az idézetek tehát nem öncélu, széplelkes diszitmények, ha-
nem az anyagnak uralkodóan szerves részei. Fontos rendeltetésük a hazai
magyar őstörténeti felfogások rendkívüli ellentétességének kifejező és ki-
emelt tükröztetése.

Írásom vitairat !

Műfaji törvényeinek a szellemében sem kerülhettem el benne a szóki-
mondón cáfoló, sőt olykor a csipős hangot sem, minden olyan esetben, a-
mikor a kiméletlenül megtámadott, valósággal hitelvesztetté tett, és a vá-
laszadásra már képtelen Kézai Simon védelmében, de a nemzeti történet-
írás sok évszázados hagyományainak a szolgálatában is, erre reakényszer-
ültem.

„A még teljesen ki nem irtott hun tudat”

"Attila kevés esztendeig világ egyik végéről a másikig győzelmesen jár, sok nemzeteket elronta, magának s nemzetének Pannóniában királyságot épít, aki mai napig is vagyon".
(Zrínyi Miklós: Mátyás király életéről)

Ó, más magyar kar mennyköve villogott
Attila véres harcai közt, midőn
A félvilággal szembeszállott
Nemzeteket tapodó haragja.
(Berzsenyi Dániel: A magyarokhoz)

Általad nyert szép hazát
Bendeguznak vére;
(Kölcsey Ferenc: Himnusz)

"... a hun nevet, amely a bizánci történeti irodalomban egészen a XV. századig él, mindig csak olyan népekre alkalmazták, amelyekről más források és bizonyítékok alapján tudjuk, hogy a hun-török népek ethnikai vagy politikai közösségébe tartoztak". (Moravcsik Gyula: A magyar történet bizánci forrásai, Bp. 1934.)

"Ujabbkori tudósaink egy része szerint a magyarságnak semmi köze sincs a hunokhoz, a hun-magyar rokonság gondolata tudós kitalálás. A kérdés még legujabban sem jutott nyugvópontra. Még tudós köreinkben is megvan a szakadás: az egyik része tudni sem akar a hun-magyar kapcsolatról, a másik ragaszkodik hozzá!" (Németh Gyula: Attila és hunjai, Bp. 1940.)

"A magyar honfoglalás nagy adatait – annak két szakaszát, az avarok népi összetételét – a legutóbbi évtizedek tarták elénk tüzetes vizsgálatra. Árpád törzsének feltételezett hun rokonsági fonala komoly állításként a két háború közt hangzott el, mindmáig komoly cáfolat, tudós fényderítés nélkül. E terület hangneme változatlanul mégis a fölényé, a lefitymálásé". (Illyés Gyula: Gyors jegyzetek, Tiszatáj, 1974. 8.sz.)

A magyar őstörténetírás százados időkre meg-megszakadó fonalu tudomány. Aligha tulzás azt állítani, hogy pusztá felvázolása is, a mindig ujrakezdések nagy buzgalmu kísérleteinek számított.

Az eltérő forrásadatok, a más népek íróinak gyakran tendenciózus megítélései, a saját, régmultban írott anyagaink szűkössége, avagy éppen a hiánya, de meg krónikáink hazai magyarázatainak, értelmezéseinek, akár a szembenállásig való ellentétessége miatt is, az eligazodás bizony önma-gában sem könnyű feladat.

Még a már történelmileg jól belátható Árpád-korra nézve is csak ott tartunk például ma még, hogy a már bizonyosság erejével ható adatok bir-tokában sem döntöttünk egyértelműen olyan alapvető dolgokban, mint a nyelv- és néprokonság, vagy éppen azonosság. Egymást kizáró igenek és nemek között kényszerülünk ezért választani, ha döntés elé kerülünk. Azonos és nem azonos megítélésében ugyanis végezetül nem lehetséges két igazság, legfeljebb az a kiut, hogy legalább hasonló, vagy ilyen is, és olyan is.

A téma tudománytörténeti ismeretében az látszik célszerűnek, ha a tárgylnak bizonyuló adatok fényében a különböző történelmi, politikai, vallási korszakokhoz tapadó és világnézetes fogantatásu szemléleti torzításokat leválasztjuk, s a mögöttük legtöbbször rejtve maradt tényanyagot, így a magyar honfoglalás és az azt megelőző őstörténeti jellegű korszakok lehetséges valóságát és mibenlétét felszínre segítjük.

Az ilyen munka vélemény-egyezősége való törekvés is egyben. Ilyenként erkölcsi igényt is támaszthat minden olyan szándékkal szemben, amely továbbra is a tarthatatlanul ellentétes valamely egyik irányzat képviselőiben kíván megmaradni, avagy éppen úgy hajszolja tul és tünteti fel véglegesnek képviselt irányzatát, hogy közben nincs még tekintettel sem a másokra.

Különösen érvényesnek kell éreznünk ezt a követelményt az olyan történeti munkákkal szemben, amelyeknek egyenes szándéka a külföld tájékoztatása. Függetlenül az iratlan és írott szabálytól, hogy a tudós igaza nem az ellenvélemény elhallgatásában, de megcáfolásában és meghaladásában válik bizonyítottá, őstörténeti, néptörténeti munkában még az a felelősség is nehezedik bármely nép hazai kutatójára, hogy voltaképpen valamiféle his-tóriai eredetokmányt állít ki népéről.

A külföldi történész ugyanis, az ilyen népi, nemzeti "magántügyben" felmentve érezheti magát a polemizálástól, de még az önálló kutatástól is, elvégre ők mondják, maguk, az illető nép tudósai, amit állítanak; legfeljebb saját kutatásának egy mellékágánál, valamely hiányzó vagy ellentétes részletismeret mozaikjánál botolhat bele a szerinte nem helytálló véleménybe, s kényszerülhet utánajárni. Egészében azonban minden ország történelméből az illető hazai kutatók eredményeit tartja elégségesnek a saját ismeretrendszerébe való beillesztésre.

A hazai történelem feltárása és megírása tehát emiatt is elsősorban minden ország saját belső közügye, és semmiképpen sem egy-egy történészének a magánpassziója.

Ez nem jelenti a történész kezének megkötését, a tévedéshez is, az ujat mondáshoz is megvan emellett az elemi joga.

A hazai történelem alapvető, nagy dolgaiban azonban a közösség tudós szagja lehet csupán. Mert gyanút is kelt, még állításainak hitelességével szemben is, ha munkájában sem népének egyetemes történelmi érdeke, sem a feladat megkívánta higgadt tudósi hangnem, vagy a népe történelméről írás tisztessége nem érződik az elvárható mértékben.

E hangosan gondolkodásnak is felfogható töprengésemet egy Szűcs Jenő nevű történészünk Kézai tanulmánya (1) váltotta ki belőlem.

Magam elé kellett képzelnem azt a tengeren tuli történész-kongresszust, amelyre írása kimegy, éppenséggel ott előadásként is elhangzik.

El kellett gondolkozznom azon, hogy a külföldi történészek nagy része azt bizonyosan nem tudja, Szűcs Jenő tanulmányából meg éppen utalásszerűen sem szerezhet róla tudomást, hogy a hun-magyar kapcsolatnak - amelyről e szerző tanulmánya főként szól - igen nagy a vitairóda nálunk, s e vita végére még senki sem tette le a megnyugtató pontot. Azt ugyanis nem tekinthetjük a vita eldöntésének, ha - mint korunkban ugyanazon történésznemzedéken belüli, éppenséggel katedra-szomszédságban levő szakemberek, ugyszólván egymásnak adva a szót, s egymásra hivatkozva, eldöntött kérdésről beszélnek. Még akkor sem tehetnénk ezt a jelenben, ha a távoli jövő történészei majd igazolnák álláspontjukat, - amit különben ebben a kérdésben én egyáltalán nem tartok valószínűnek.

Arról még kevésbé tudhatnak a külföldiek, hogy a szerző a mai hazai történetírásban nem őstörténész, hanem a középkor kutatója. Ez utóbiként egy nálunk, a 60-as évek eleje óta kibontakozó, a korszerű nemzetfelfogás kialakításán bűzgölködő iskola egyik képviselője. Ilyenként a mai történészek egyike-másika által vallott magyar eredetteóriát ő ugyszólván készen átveszi és a maga eszmetörténeti szemléletével legfeljebb színezi. E tanulmányában pedig ezt az eredetteóriát egyáltalán nem tetszővelvi harsánysággal és a külföldnek finomkodó tudományoskodással "igen olcsón" bocsátja áruba.

A készen kapottságra utal a műhelytanulmány jegyzete: "Hogy az első "könyv" vagy "krónika", a hantörténet, egészében konstrukció, tehát még alapelemeiben sem nyulik vissza valóságos ősi történeti hagyományra, az irodalomban évtizedek óta eldöntöttnek tekinthető. /Erre nézve összefoglalóan Györffy György: Krónikáink és a magyar őstörténet; Bp. 1948./"

A lényegi hozzászólás előtt látnunk kell Szücs Jenő eszmetörténeti szemléletét. Erről én - ami napjaink gondjait illeti - végsősoron csak jót mondhatok. A Kézairól szóló írását követően megjelent Nemzet és történelem (2) című gyűjteményes tanulmánykötete kellemes meglepetés volt számomra. Jól felkészült, felelős, lelkiismeretes ember keresi benne az egymás történelmi szomszédságában élő középeurópai népek különféle és különböző történelmeiben a kapcsolódásra és egyetértésre alkalmas, vagy azzá tehető pontokat. Az ellentétes nacionalizmusok, s általában a nacionalizmus politikai zavarainak legfőbb hatékony gyógymódját a környezeti viszonyok megjavításában látja, s a politikai gyakorlat segítőtársaként a történetírást kínálja fel kiegészítő gyógymódu. Szemléletmást immáron személyesen vállalt programként. Rokonszenves törekvése: a frontvonalas, szubjektivistá történelemírást tudományá kívánja tenni, ennek legfőbb feltétele, a "közös nevezők", az egységes fogalmi rendszer megteremtése által.

Az ilyen elhatározás természetesen akkor példaszzerű, erkölcsi hitelű, ha meghirdetője a maga háza táján kezdi el a rendtevést. Mindezt a szemléletbeli torzulások és meglevő érzelmi görcsök feloldási szándékával Szücs miveli is. Hangütéséből és jelzőiből látszik, nem ismeretlen számára Bibó Istvánnak e tárgyban írott uttörő munkája, a Kelet-európai kisállamok nyomorusága című írása, bár hivatkozásaiban - amelyek különben igen gazdag anyagok - nem utal rá.

Étikus és közéleti bátorságu, ahogy kijelenti: a tudomány nem ismer kényes kérdéseket. - A természettudományok ezen valóban rég tul vannak, - A nemzetünkkel és a szomszédokkal kapcsolatos história-magyarázatok ugynevezett kényesként kezelt kérdéseinek feloldására irányuló törekvésében eszmetársának érezhet Szücs Jenő. E munka vállalása szerintem is korszerű és időszerű lett. Feltétlenül pozitív program. Hogyanján persze sok mulik.

Áttérve most már a Kézai tanulmányra, s vele összefüggésben az ugynevezett magyar őstörténetre, e téren sajnos már szükségtelenül homályt támasztónak, s emiatt időszerűtlennek, korszerűtlennek is érzem Szücs Jenő munkásságát. Mitoszalanitási buzgalmában hydra-fejekként nőnek ki tolla alól új mitoszok. S milyenek? Lényegük szerint nem is újak, már feltalálta és ki is cifrázta őket a XVIII-XIX. századi nyugat-európai történettudomány. A bennünket főként illető és sujtó részletekben pedig, rendszerint szabadságharcaink /Rákóczi, Kossuth/ leveretése után, a ve-

lünk szemben ellenséges Habsburg-barát történészek munkássága.

A szerző szemléletét már kiindulásában helytelennek vélem, Lássuk, miért?

A XIII. század végén gondol reábukkanni un, torzult történelmi és nemzettudatunk előzményeire. Innen is kiindulva akarja tehát az ő görcs - feloldó, tudattisztító munkáját megkezdeni. Felismerni véli, hogy a középkori nemzeti öntudat a modern nacionalizmus bázisa. Tényei: " a nemzetiség, a politikai lojalitás és a politikai közösség kategóriája bizonyos értelemben már a XIII-XIV. században Európa szerzte fuzionált egy társadalmi csoport társadalmi-politikai öntudatában és emóciójában." E nemzeti öntudat - nemesi osztálytudat - eszmei magvetőjét, "találékony ideológusát" pedig Kézaiban látja nálunk. Tudós jegyzőnk e vétkéért a tanulmányban szájalmas vádlottá válik s immáron egy nemzetközi gyülekezet elé is idézve, a nacionalizmusban fogant eredendő bűnünkben, XIII. századi koronatanuként, de egy XX. századi történész-ügyész érveivel, önmagát s benne mai magunkat is ostromozza.

A szerző egyik legfőbb kifogása a mai hamis nemzettudatuakkal szemben, hogy a magyar középkor megítélésében XX. századi szemléletüket vetik vissza. Ezt az anakronisztikus szemléletet viszont maga éppen nem kerüli el.

Nézzük csak: az un. "területi-politikai integritás érzelmi indokainak" felsorolásában ilyen meghökkentő gondolatot találunk: "A még teljesen ki nem irtott hun-tudat". Majd meglátjuk miért akarja kiirtani, de miért program az, hogy ki kell irtani? Propagandista akarja ezt, vagy történész?

Vagy, ami az előbbivel - gondolatai áramlásában - összecseng: "A történelemnek nem szuverén kerete a nemzeti társadalom". Elvileg ez, a különféle történelmi fejlődési utak tükrében, általában igaz. De egy ilyen, a mai teoretikusban kívánatos vagy lehetséges, jövőt is vizionáló alapelv érdekében végigtapogatni multunk közösségi tudattartalmait olyan szándékkal, hogy mintegy történész-sebészként visszamenőleg is hatástalanítsuk az elképzeléseink szerint nem tetsző, a mára károsnak látszható elemeket, ez nem csak anakronisztikus igény, de hagyománytalanító hebehurgyaság is.

Aztán: "Mindenekelőtt a nemzeti történetiszemlélet régi modelljeivel való szakítással kellene kezdeni az analízist nemzet és historikum viszonylatában." Ez a mondat elvileg ugyancsak elfogadható volna, ha valóságos és mai tudatbeli zürzavarok megszüntetésének a program-formulája; ha viszont ez a törekvés, ez az eleve álláspont sugallta volna Szücs Jenőnek azt, hogy a Kézai Gestáját egy nemzetközi szakforum számára "fantasztikus koholmány"-nak merészelje nevezni, bizony felvetődik a kérdés: érdemes-e ily szükségtelenül nagy árat fizetni nemzettudat-formálónak vélt munkásságáért.

Nagyon jól tudom, hogy a hunhagyomány és származástudat elvetése

napjainkban Györffy György munkásságához fűződik. E nagy tárgyi tudásu, kétségen kívül jelentékeny tudós azonban szükségesnek tartotta, krónikáinkat elemző könyve bevezetőjében kijelenteni: " az elért eredmények természetesen feltevés-jellegűek".

Hát, ami azt illeti, eléggé öklös, körmös bizonyosság lett a feltevésekből, s bár sohasem tudom meg, milyen szájjal követhette nyomon Szűcs tanulmányában Györffy György a Kézai mester tervezett amerikai követjárásának e betűtövises utjait, azt megkockáztathatom, hogy ha valamely elmélet, feltevés a célszerűsítői és aprópénzre váltói kezén így megmutathatja nemzeti történetírásunkra lesújtó ítéletű fonákját, azzal illik, de éppen kötelesség is szembenézni.

A Szűcs-tanulmány négy fejezetre tagolódik:

A feltételek: Európa strukturális egysége;

A történelem új szemléleti alapkerete: a "nemzet";

A politikai teória új centrális eleme: a communitas;

A középkori szellem elváló utjai.

Az Európa strukturális egysége fejezet a legkevésbé kidolgozott rész, pedig itt módja lett volna a szerzőnek újat alkotni. Lényegében bevezető lett, szemlátomást csak megfejtette vele - feltehetően belépőként a San-Francisco-i témakeretbe - a hazai történész-programjába vágó és eredetileg is nyilván csak hazai belső használatra írott Kézai tanulmányt.

Nem akarok a kákán is csomót keresni, de nekem nem tetszenek a sűrűn és igen lényeges megjelölésként használt szinkron- és aszinkron fogalmak. Egyrészt, mert mint meghonosodott idegen szavaink, általában olyan hangulati tartalmak is, amelyek az e kifejezéseket eredetileg kialakított nyelvben - mégha azok görög szavakból készültek is - ismeretlenek, s esetleg külföldi hangulati elemekkel színeződve szintén több- vagy más értelművé is válhatnak.

Nemtetszésemben talán még annak is része lehet, hogy e szinkron-teóriája bizonyító példjaként, amolyan mechanikusan és tunyán telítődő szellemi szivacsnak láttat bennünket a szerző. Egyebek sem vagyunk csak felvevők. Ilyenszerű kép azonban nem formálható akkori korszakunkról sem, ha mégis, ennek oka a teória gondolati szegénysége, merevsége és erőszakolt alkalmazása.

Arról a kézenfekvő felismerésről pedig már most szólnom kell: ha a Kézai-mű valóban fantasztikus koholmány volna, hun- és vezérkorinak állított, de igazában nyugati eredetű közjogi formák és jogi tények szándékosan elhallgatott, tudatos idecsempészése miatt - s Szűcs pőrén szólva, ezt állítja -, akkor e mű éppen nem lehet bizonyító példa Európa akkori két felének szellemi közeledésére és hasonulására. A szándékos csalás és hamisítás csak fércművet szülhet, korszakokat ihlető és kifejező szellemiséggé, hovatovább ideológiává, egységesülést szolgáló kulturává nem

válhat.

A szerző e jelzői által azt kívánja érzékeltetni, hogy például a később kereszténnyé váló és társadalmi tartalmaikban is hasonló középeurópai országok - az új barbárok népei - mikorra, vagy mikortól öltik azt a mindenféle társadalmi, politikai, művelődésbeli, hitbeli arculatot, amikortól már a kibontakozó Európa felismerhető strukturális egységébe tartozandónak tekinthetők, illetve hogy még mindig nem oly európaiak, mint az ún. nyugati népek /aszinkronban vannak/.

Még megjegyzésként se menjünk most bele abba, hogy a XIII. században a németek körében még javában térítgettek, vagy, hogy az antik területeken kívül nyugaton is akkor voltak az első városalapítások, amikor nálunk, a honfoglalás idején. Ám azt vessük közbe, hogy a népek, sokszor véres történelme korántsem valamiféle eszmetörténeti panoptikum, amelynek fórumán egy immanens világterv szerint hol előbb, hol megkésve jelennek meg az egyes népek, s ehhez képest aztán értéktelenszerűen "szinkronban" vagy "aszinkronban" levőnek tekinthetők ahhoz az egységhez, strukturához képest, amelybe így egy külső szemlélő szerint tartozni látszanak. Ezzel szemben sokkal inkább annak a valóságos, életteli képnek vagyunk a tanúi, hogy a népek, ha már lettek, továbbra is, és mindéig lenni akarnak, kialakult, megismert önmagukhoz képest, és korábban kitöltött terük arányaiban.

A eszmetörténeti magaslát, úgy látszik általában sincs hasznára a szerzőnek, ha a valóságos történelmet magyarázza (3) : a Kossuth-i szabadságharc sikertelenségét például abban látja: "még a magyar jobbság tömegét sem avatta a modern nemzet szerves és egyenrangú részévé."

Azt hiszem példátlan esetnek kell tekintenünk ezt az igaztalanul számonkérő hangot egy már léte szinte első óráiban fegyveresen megtámadott, de nagy szándékairól már a kezdetektől tettekkel bizonyosságot tevő, a kora forradalmi szintjén álló rendszerrel szemben.

Az ilyen ítélkezés, amellyel, hogy történetietlen és ismétcsak anakronisztikus, konkrété még azt a hamis látszatot is keltheti, mintha az itt érdekeltté vált két európai nagyhatalom hadserege csak úgy körülülte volna a magyar történelmi tribúnt, s aggódva figyelte volna, mily sikerrel birkóznak meg a szerző szerint esedékes európai szinkronizáció a megátalkodott hazai maradiság szellemeivel.

A jogalkotás történetiségében reálisan gondolkodó mai jogtudósainknak egészen más a feudális kötöttségeket megszüntetni akaró 48-as törvényhozásról a véleménye (4).

A nem egészen háromhetes törvényhozáson "kimondták a közteljesítést /1848:8. tc./, megszüntették az urbéri szolgáltatásokat, s az urbéri földeket átadták az azokat addig is művelő jobbágyok tulajdonába

/1848:9. tc./, az urbériség felszámolásával biztosították a parasztság legelő- és erdőhasználatát /1848:10.tc./, megszüntették az uriszéket /1848:11. tc./, eltörölték a papi tizedet /1848:13. tc./, s a mezőgazdasági hitel és a fejlődés gátját jelentő ősiséget /1848:15. tc./..." Készen volt a nem urbéres jellegű hűbéri maradványok megszüntetésének törvényjavaslata is, de az országgyűlési elfogadtatására már nem kerülhetett sor."

A kamarilla fegyveres támadására szabadságharcba kényszerített fiatal állam hadműveleti gondjai szorították háttérbe átmenetileg a törvényhozás és alkotmányfejlesztés további demokratizáló munkáját. A korszak törvényei azonban "töretlenül a polgári állam teljes felépítése irányába mutatnak."

Sajnos arra ugyancsak kényszerülünk felhívni a figyelmet, hogy a sománan kicsinyített és mégcsak meg sem említett e "csekély" vívmányokért - ne feledjük, ezek szervesen együtt születtek a független felelős kormányzattal - meg is kellett ám halni a csatatéren, a harcban megmaradt vezetőknek kötél járt értük, a fogságba került harcosoknak pedig sokszáz kilométeres gyalogmenetben kikényszerített évtizedes büntető szolgálat a gyűlölt Habsburg-birodalomnak a hazától távoli pontjain. - A kritikai szemlélet nem lehet soha azonos a nyegle fölényeskedéssel. -

Ami már most a témánkba szorosabban vág, az un. szinkronba kerülés általában jelezheti egyrészt az egységesülési folyamat sikerét, de másrészt sorvadást, zuhanást, avagy éppen megsemmisülést is jelenthet egy-egy un. szinkronizálódó nép számára. Nem nehéz például felismerni, hogy a XIII. század végén azért kezdünk - többek között - európaibbak lenni - ahogyan ezt Szűcs Jenő látatja -, mert a tatár hadjárat eltörte a nyugattal szemben is korábban még erőteljesebben érvényesülő, addig szuverén államiságunk gerincét, emiatt jobban ráutalódtunk nyugati szomszédainkra.

Ha jól belegondol az ember, e szinkron-teória nem is vezethetett más következtetésekre, minthogy őstörténetünket, hun kapcsolatunkat, még a hunokról való elemi elképzeléseinket is egyedül a nyugaton szedegette össze Kézai.

Azt a kérdést ezek után kár is feltenni, miért nem választotta a szerző például az Aranybullát XIII. századi európai szinkrontűnetként? Lengyel, cseh és angol összefüggésben ezt megtehetette volna. Ebből persze nem hozhatott volna ki oly európa-sznob, a hazai társadalmi, közjogi állapotoktól szerinte idegen és hamisított magyar eszmerendszert, mint a "koholmányt összegyűró" Kézaiból.

A tanulmány utolsó fejezete, a középkori szellem elváló utjai szintén nem igényel elemző hozzászólást, viszont a benne kifejeződő vallomásszerű szemlélet reá világít arra, mi is a sommás ítélete szerzőnek Kézairól és Gestájáról. Emiatt kell ezzel a bevezetőben foglalkoznom.

Arról van szó, hogy Szűcs Jenő levéltári nyomozásai, a Kézai Gesta-szövegének etimologizálása alapján, de korábbi hazai munkák feltételezése szerint is, Kézai mestert több európai követjárásban véli felfedezni. Így együtt gondolja - bár csupán feltételezésszerűen - egy dél-olasz uton a Magyarországi András mesterrel. Ez utóbbi XI. Lajos fiának, Péter Alençon-i grófnak a szolgálatába állt, követte új urát Franciaországba és 1272 körül megírta Anjou Károly hatalomra jutásának történetét. Kézai vele ellentétben hazatért, és egy évtized múltán megírta Budán a Gesta Hungarorumot.

Most lássuk a két mű megítélését.

Igy a szerző: "Nemcsak utjaik, műveik szelleme is elvált. Egyfelől Kézai fantasztikus történeti konstrukciója, amelyben még a dél-itáliai emlékek is a hun-magyar dicsőség színezését szolgálják, s amelynek teoretikus alaptónusában is minden külföldön felszedett anyagismeret is Hic et nunc a magyarországi társadalmi és politikai valóságra vetül ki. Másfelől: András mester Descriptioja, a maga kétségtelenül mind szerkezetileg, mind nyelvileg magasabb színvonalával, a kortörténet - forrásokra támaszkodó, alapjában megbízható előadásával, ugyanakkor az elbeszélő mód biblikus hangvételű univerzalizmusával és azzal is összhangban szenvedélyes guelf-pártosságával és ghibellin-gyűlöletével. A középkori szellem két elváló utja, az egyik, amely a kereszténység univerzalizmusán belül is már elsődlegesen saját nációja sajátos helyét keresi, s a másik, amely fenntartások nélkül simul be a "szupranacionális" gondolatvilágba."

Egészen megható! Hát érdemes ezek után egy élménnyel teli külföldi követjárásról ide hazajönni, ebbe a nációs szellemű Hunniába? - még kintjártunkban is csak ide gondolni, ideszolgálni?

Az idézett mondatoknál telt be bennem a pohár. Pedig vastagabb részek is vannak e helynél a Szűcs Jenő írásában. De itt éreztem meg igazán, hogy nem szabad a Kézai Simont cserbenhagyni, mert ez már nem személyi, de közösségi, elvi ügy. Mert Kézai lehet rosszabb író, mint a franciaországi Anjouk birodalmi eszméjének szolgálatára udvari írónak szegődött - ma azt mondanánk, még szellemében is disszidált - András mester, de hogy Kézai a mi históriánk írója, a mi eleink történelmi emlékezetének a megőrizője és reánk hagyakozója, ez őt a mi szemlünkben az András mester fölé emeli. Semmiképpen sem alább szállítja, ahogyan ezt Szűcs Jenő gondolja, és ország-világ előtt hirdeti is.

Legyen ezek után tanunk a sok águ, sok szálu történetírás arra, hogy Kézai Simon mester, IV. vagy Kun László királyunk udvari jegyzője inkább nevezhető a kora színvonalán álló magyar historikusnak, mint "fantasztikus koholmányt összegyűró, félművelt fantasztá"-nak.

E bemutatás során nem szándékozunk új történelmet nyújtani. Nézeteket szembesítünk csupán. Idézőjelet a kiemelkedően fontos mondatok kapnak, mellettük több helyen is nem ártalljuk a szakemberek véleményét, akár megjelölés nélkül is tomácsolni.

Kézai Simon: Gesta Hungarorum

"A Pannónia megvételéről szóló hunmondákat nem a krónikás gyártotta, hanem az avar és hun hagyományt szabadon elegyítő hazai mondákból vette át és állította össze." (Sebástyén Gyula: Az avar-székely kapcsolat emlékei, Bp. 1899.)

"A hun történetben az élő monda győzedelmeskedett az írott források felett... a tudós átvétel és a monda között a határt sokszor egyáltalán nem lehet megvonni. Sokszor még azt is nehéz eldönteni, hogy a hun história miért egyezik az írott kulfővel, mert ez a forrása? Vagy csak azért, mert az illető történeti eseményt a monda is feldolgozta?"... "A monda nélkül a hunhítoriára a magyar krónikában szükség nem lett volna, s bizonyára nem is jutott volna senkinek sem eszébe, hogy a hunok történetét a magyarokéval kapcsolatban megírja." (Domanovszky Sándor: Kézai Simon mester krónikája, Bp. 1906.)

"A szőnyi és budai helyi hagyomány beillesztésénél maga Kézai is elárulja a helyi mondák eredeti körét: itt már ő is Attilát szerepelteti."... "lhlete a hun-magyar rokonság tudata volt... a helyi hagyományok kézzelfogható emlékeikkel jobban szólottak szívéhez és képzeletéhez, mint összes világtörténeti forrásai." (Eckhardt Sándor: A pannóniai hunhörténet keletkezése, Bp. 1928.)

"... Nagy tévedés lenne... azt a következtetést leszúrni, hogy Kézai Simon mester fantasztikus hun történetében a kor európai színvonalán mozgó teoretikusnak bizonyult. Tulajdonképpen ebben a vonatkozásban is ugyanolyan találékony, ötletdus, de kísé félművelt és fantasztia írónak mutatkozik, mint a hun történet epikai képtelenségeinek összehordásában, amitől egyfajta zsenialitás mélysem tagadható meg..." (Szűcs Jenő: Kézai-műhelytanulmány, Századok, 1973. 3. 4. sz.)

A krónika vázlatos bemutatásakor szólni kell arról, hogy Kézai egyetlen középkori kézírata sem maradt korunkra, s a ma ismert Kézai csak rossz másolat.

Első ízben Kollár Ferenc Ádám, a bécsi császári könyvtár igazgatója értekezik róla, 1766-ban. Hozzá Zsámboki János történetirónk könyvtárával együtt jutott hártya-kódex formájában. Címét, Simonis de Keza Chronicum Hungaricum elegans opusculum, a Zsámboki könyvtár 1636-ban elhalt őre, Tengnagel adta.

Ezenkívül a XVIII. században volt még a krónikának egy hártýára írott kódexe, egyik Kosa Jenő ferencrendi szerzetes birtokában, másik a herceg Eszterházy család kismartoni könyvtárában. Mindkét példánynak csak másolata van ma már, közte az utóbbinak kettő, egyik Hevenesí Gábor másolata 1701-ből, a másik 1705-ből való s a múlt században a marosvásárhelyi Teleki könyvtárban őrizték.

A krónika első két kiadása a Kosa-féle kódexből, Horányi Elek gondozásában Bécsben jelent meg, 1782-ben, illetve még ugyanazon évben Budán. A harmadik, és az előzőknél szövegében jobb kiadást a Hevenesí által készített másolatból Podhadraczky József rendezte sajtó alá 1833-ban Budán.

A Kézai krónikájának magyar nyelven való első megjelentetője a magyar régmúlt eléggé nem becsülhető és tisztelhető nagy érdemű munkása, Szabó Károly volt (5). Egyéb munkáinak említését sem nélkülözhetjük a továbbiakban. Neki köszönhetjük tehát, hogy 577 esztendővel a megírás befejező évének feltételezett 1285. év után végre anyanyelvükön olvashatták azok is, akiknek már előbeszéde első mondatának tanúsága szerint is a krónika-író szánta: "Minthogy erősen szíveteken fekszik, hogy a magyarok tetteit ismerjétek, s azt én igazán tudom, gondoskodtam, hogy azon nemzet történeteit, mellyek különb-különb-féle irományokban Olasz-, Francia- és Németországban szerteszét vannak szórva, egy kötetbe szerkesszem, nem követve Orosiust, ki Ottó császár kedvét keresve, kinek a magyarok különböző csatákban sok zavart okoztak, könyveiben sok hamisat koholva azt állította, hogy a magyarok lator ördögöktől származtak." / Az Orosius személyét illető tévedésre ehelyt nem térek ki./

A további sorokból is az világlik ki, hogy lényegében a magyarul érző olvasóknak ír: "Ugyanő ott is eléggé túl ment az igazságon, a hol a magyarok harczainak csak szerencsétlen kimeneteleiről látszik emlékezni, a szerencséseket pedig hallgatással mellőzi, mi nyilván való gyűlöletét világo-

san mutatja. A valóságot akarván tehát követni, úgy szerencsétlen, mint szerencsés harcaikat beiktatom s meg fogom írni az említett nemzet eredetét, és hogy hol laktak, hány országot foglaltak, s hányszor változtatták lakhelyöket..."

Szabó Károly fordítása 1862-ben jelent meg Pesten. A krónika írásának idejét azért teszik 1282-85 közé, mert a hódtaivi csata (1282) még említettik benne, a 85. évi tatárbetörés viszont már nem. (Megjegyzem: Szabó Károly a Kun Lászlóról és koráról írott könyvében a hódtaivi csatát 1280-ban gondolja.)

A krónika maga négy főrésztre oszlik: így az Előbeszédre, ezt követi a négy fejezetből álló Első könyv (A hunok történetei eredetüktől Attila haláláig s birodalmuk felbomlásáig), majd a Második könyv (A magyarok története bejövételüktől 1282-ig), végezetül következik a Függelék. Ennek első fejezete a jövővény nemeseket sorolja fel, második fejezetében az udvarnokokról, várnépekről, várjobbágyokról, cselédekről, szabadosokról és rabszolgákról szól.

Kézai Gestájának hamar nagy hire lett. Különösen mert azt hitték, hogy minden krónikáink őse, eleje. Kikezdte a kritika is. Ennek okát Szűcs az epikus előadásmód felett álló modern történettudomány fölényében látja. Még ha csak epikus mű voltában nem állná a versenyt. Az a biblia is, mégis állja a versenyt, história örököként is. Máshonnan fu a szél. A Kézai műve s benne, vele együtt a hun-történet, a magyar hunhagyomány - mint látni fogjuk - sokkal inkább egy torzult nézetű, gyarmati szellemű Magyarország tudós nemzedékétől kellett elviselje a leszólást és gunyt.

Ez a mű - a magyar nagyközönség számára több mint félévezredig ugyszólván az ismeretlenségben lappangott. Ki vitatta volna meg? De hol is lett volna egy ilyen vitának latinul tudó széles közvéleménye a hazában. "A XV. század végén az egész kereszténységben csak Magyarország ir egyedül latinul" - mondja Galeotto. A magyarázatot is hozzáfűzi: "mert a magyar nyelv nem könnyen írható, mivel hogy a pontozásnak legkisebb változtatása és különbsége megváltoztatja a kifejezés értelmét."

Szerencsére a protestáns bibliafordításokból fölényesen visszhangzott a cáfolat hamarosan.

Hanem ez a század s benne már a mi világunk is szolgál Kézai-meglepetéssel. Ez azonban - úgy gondolom - ezuttal a Szűcs Jenő gondja is lehet: Györffy György szerint a Kézai Gestát Ákos nembéli Ákos mester írta (6).

Ha nem is oly tündérléptű leleménnyel bizonyít, ahogyan ezt Szűcs Jenő teszi, hogy eszmetörténeti bizonyítása érdekében felnőtt korában végzett el Kézaival Pádovában az egyetemet /feltehetően azért itt mert az e korban Bolognában végzett 36 magyar diák fellelt névsorában nem talál-

ta a nevét), végigutaztatja vele követjárásban az olasz csizmát, aztán ki-mért utvonalon (mindkét utról rajzot is közöl) megjárhatja vele Franciaor-számban azokat a helyeket, ahol rábukkanhat Kézai a szükséges kódexekre, helyi mende-mondákra, versekre, tudós vélekedésekre, amelyek mind-mind elengedhetetlenek ahhoz, hogy a Kézai hun története "eszmeszinkronban" lehessen a Szücs nagy szellemeitől akkor már pezsgő Európával. Mondom, nem így Györffy, de igen hitező logikával, szellemesen, takarékosan tömör, szép mondatokban.

Györffynek van is elődje ebben a vélekedésében. Ő különben is olyan történésznek látszik, aki ugyan szívós műhelymunkával valóságos bravuros felfedezéseket ér el, főként a finom részletekben, de azért a biztosnak gondolt keretből nem lép ki.

Abban, hogy eredetileg nem Kézai írta a hun történetet, az előd kivá-ló krónikaszakértő, máig is valószínű a legjobb Kézai-ismerő. A neve Domanovszky Sándor (7). /Még korábról Toldy Ferenc: "Kézai műve csak kivonat."/

Domanovszky a következőt mondja: a hun história eredeti alakját nem Kézai tartotta fenn. Majd: Kézai előtt a krónika egy bővebb szövegezésének kellett lennie ..... Egyszerűbb és rövidebb szöveget is ad, mint forrása, egyes helyeket kihagy, néha azért, mert felfogása szerint lehetetlenséget tartalmaznak. Néha önállóan bővit..... A közös ősforrást, mely mind Kézainak, mind a bővebb szövegnek forrásául szolgált, Kézai kétségtelenül nagyon megrövidítette, kivonatolta. A prologusnál, genézisnél, sőt Szkitia le-írásánál is még szóról-szóra ir át, de már a hunhistóriánál látszik a ten-dencia, hogy rövidebb mondatszerkezettel fejezze ki azt, ami a másik szö-vegben kissé bővebben van meg. Amint a magyar historiához ér, a kivonat még soványabb lesz. Domanovszky következtetése végül is így hangzik: " az ősforrás közvetlenül Kézai kora előtt, V. István idejében zárult."

Ekkor pedig Ákos mester volt a királyi kancellárián. Szücs Jenő talál-koztatja is a két kancellistát V. István temetésekor Budán, át is adatja Ákos mesterrel a maga irományát Kézainak, aki a megözvegyült Kun Erzsébet ki-séretében van. Igen ám, de ha Kézaira a kész huntörténetet testálják rá, ak-kor mi lesz az ugyszólván éves egyezésekre kitapogatott európai eszmeszink-ronokkal? A kétféle megírás közti különbség legalább 11, de inkább 14 év. Mí-végre hát a Kézai-életut szívós kinyomozása?

De nagyobb időbeli egyezési eltérések is vannak.

Györffy abból indul ki, hogy a hun-krónika írója közvetlenül ismerte Anonymus Gesta Hungarorumát. E vélekedésben szintén van történész-elődje: Otto Lorenz (1871) és Madzsar Imre. Györffy szerint a hun-magyar króni-kát 1272 körül írták, /Az Anonymusé - úgy látja - 1200 körül íródott./ Fő-szemponjtja ezért nem is más a két mű egybevetésekor, mint az, hogy a hun-magyar krónikában mi az V. István-kori író /Ákos mester/ egyéni műve

és mi benne a korábbi Gestából való átvétel. Következtetése ezek után: " az előbbi nem is más, mint egy elején és végén kibővített Gesta Hungarorum / Anonymus-krónika/. Még továbbmenően kijelenti: "Anonymusnak nincsen olyan Attilára vonatkozó mondata, amely a hun történetben felnevolna lehethet. Kézai Gestája közvetlen kivonata az 1272 körül irt hun-magyar krónikának."

A két felfogásban az időbeli eltérés tehát több hun vonatkozású tételnél - ha Anonymus krónikáját 1200 körül datáljuk- ez ideig 80 év.

A Szűcs Jenő Communitas-fejezetében kielemezett európai eredetű jogtörténeti és jogfelfogási egyezésekhez képest a Györffy-álláspont még kibékíthetlenebb és időben áthidalhatatlanabb megállapításokat tartalmaz. Szerinte ugyanis az Anonymus-mű 53. fejezetéből való egyenes átvétel a Zsolt korabeli magyarok, Kézainál a hunoknak is tulajdonított rektor-/bíró/ és seregvezér-választási mód, vagyis mindazok a demokratikus jellemű politikai tények, amelyek XIII. századi és végi európai átvételének igazolására Szűcs könyvek légióját felhányta, Tanulmányának - bevallottan - egyetlen célja és értelme, éppen e bizonyítékok felsorakoztatása.

Mi hát ez, a mai magyar történeti álláspontot külföldön reprezentáló tanulmány, a szerző egyfajta "tudomány-szabadalma"? Valami ilyesmire lehet csak gondolni, mert ahogyan a hun-magyar kapcsolatról is egyetlen álláspontként nyilatkozik, Kézai szerzőségére sincs még utalásszerű kéte-lye sem.

A dolog tudománytörténeti pikantériája, hogy a hun-krónika Ákos mes-ter művének tulajdonítása Györffynek ugyanabban a könyvben található /Krónikáink és a magyar őstörténet/, amelyre Szűcs a hun-magyar kap-csolat elvetésében egyetlen bizonyítékként hivatkozik.

Megkönnyíti viszont dolgunkat, hogy e vagy - vagy értelmű felfogásbe-li ellentét máig is munkás életű kortárs-szerzők ügye, megvan hát a mód-juk s illetékességük is vitájuk tisztázására. Ami ebből e kis históriai né-zet-szembeállításban tanulságos, az Szűcs Jenő igen nagy magabiztossága, az eltérő magyar értelmezésekre való tekintetnélkülisége. Mindenesetre nem kell a gondunkat szaporítani, némák maradhatunk Kézai és Ákos mes-terek "plágiumperében", így minden továbbiakban egyedül Kézai szerző-ségében gondolkodunk.

Nem érintjük azt a ma is elevenen zajló, immáron másfélszáz éves vitát sem, hogy az Anonymus-műnek ki a valódi szerzője, s hogy e kró-nikás mű pontosan mikor íródott.

„A történelem új szemléleti alapkerete: a nemzet”

KÉZAI ÉS A BIBLIAI NÉPGENÉZIS

"Először Perzsiában keletkezett a magikai mesterség, ahová ugyanis az óriás Nemrot a nyelvek összezavarodása után elment volt." (Isidorus Hispalensis, De Asia XIV.3.)

"... Vissza kell térnünk Menroth óriásra, ki a nyelvek megkezdődött összezavarodása után Eviláth földére méne, melyet ez időben Persie tartományának neveznek, és ott nejétől, Eneth-től két fiat nemze, Hunort tudniillik és Mogort, kiktől a hunok vagy magyarok származtak." (Kézai)

Tüzét megrakoljuk, négy szögre rakoljuk
Egyik szögén ülnek szép öreg emberek,
Másik szögén ülnek szép öreg asszonyok,
Harmadikán ülnek szép ifju legények,
Negyedikén ülnek szép hajadon lányok.
(Jókai Mór közlése: Bálványosvár, pogány ének)

"A hüntörténet írója babiloni pogány mitoszokból merített, mert a biblia szerint Nemrot nem lehet Jáfet fia, pogány hagyományban azonban igenis az." (Krausz Sámuel: Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai, Ethnográfia, 1898.)

"A hámita eredetet valló krónikáink tartották fenn az eredetibb hun-magyar krónika szövegét." (Domanovszky Sándor, Kézai Simon mester krónikája, Bp. 1906.)

E mű ... "nem immanens irodalmi értéke, különösképpen pedig nem történeti hitele révén jelentős. Paradox módon, ami benne érték, annak éppen nincs semmi történeti hitele: nem egyéb, mint leleményes és fantáziadús történeti fikció. A história az író számára szuverénül formálható keret a teória szolgálatában." (Szűcs Jenő: Kézai-tanulmány)

Lényegében ebbe a fejezetbe zsufolta össze szerzőnk a hun-magyar kapcsolatot elvető, kijelentésszerű érveit. - Külön tanulmányt érdemelne a Gesta - ez elsődrendű kulfőnk - értékére súlyos ítéletű megállapítások közé bebeszurt, történetileg esetleges és alárendelt jelentőségű saját szerzői felismerések iránt érdeklődést igénylő, s ezért kecsegtő, kecsegtető mondatok gondolati és pszichikai elemzése; az igyekezet módja: hogyan iparkodik fontossá tenni az eszmetörténeti vesszőparipájául választott művet, miközben azt is be kell bizonyítani róla, hogy teljességgel értéktelen.

A szükséges történelmi egybevetések okából az látszott célszerűnek, hogy a tanulmány e fejezetbeli őstörténeti vonatkozásait gondolati egységeik szerint, s lehetőleg időrendben is témákra bontsuk, hogy így szembeesithessük a helyesnek vagy helyesebbnek vélt forrásadatokkal, ill. felfogásokkal. E szerkesztési megoldás következtében a Gestának a Szűcs felvetette, un. európai eszmestruktúrákkal való viszonyítása csak e fejtegetések után lehetséges.

Ime a szerzői kettős szándékot jól tükröző mondatpélda: eleje és vége a Gestára jellemző salakanyag, ám közből már ott csillámlik a nemes érc, az eszmetörténetész korszakos felismerései: "Szó sincs arról, hogy Kézai Simon holmi renitens parlagiságtól vezérelve, elszigetelt magányában engedte volna szabadjárá fantáziáját, hogy egy makacs rögeszmét fejtsen ki a keresztény Európával - s a korábbi magyarországi keresztény felfogással szemben. Éppen ellenkezőleg, ahogy a forráskritikai és filológiai kutatás előrehalad, úgy bontakoznak ki egyre plasztikusabb részleteiben a mű sokrétű forráskapcsolatai és mély beágyazottsága az egykori európai eszmevilágba, aminek éppen nem szól ellene az a különös módszer sem ahogy az író ismeretanyagát egy fantasztikus koholmánnyá gyurta össze."

"..... korántsem az a tény a legfontosabb, hogy kortársai és az utókor számára sikerült bebizonyítani a hun-magyar azonosságot. Az meg végképp nem tartozott a jelentős teljesítmények közé, ahogy a bizonyítást mindjárt műve elején / 4. fejezet/ sikerült hozzákapcsolnia a kánoni érvényű bibliai népgenézishez, a bábéli toronyépítéshez, hogy ezáltal a natio megkapja a maga végleges helyét az európai népek ősfáján, a jafetita ágon. Mindez minden lelemény ellenére alapjában véve rutinfeladat volt, amely kész sémához igazodott."

Már ennél a - különben bonyolult tartalmu - népgenézis - fejezetnél bizonyítható, hogy a Gestának van történeti hitele, nem koholmány az ál-

litása, sőt azt is, hogy nem volt rutinfeladat a hunoknak és magyaroknak a népek ősfáján való kijelölése.

Először is: nem a jafetita, hanem a hámita ághoz kapcsolja Kézai a magyarságot. - Szücs ezzel ellenkező állítása így egyszerűen érthetetlen. - Ezt pedig azért fontos leszögeznünk, mert Domanovszky Sándor szerint a hámita eredetet valló krónikáink tartották fenn az eredetibb hun-magyar krónika szövegét.

Az viszont tény, hogy a Bécsi Képes Krónika /1358/ (8) helyesbítette ezt az eredetet a Hieronymus egyházatyára és Josephus Flaviusra támaszkodó bibliai népgenézissel. A vegyesházi királyok, így az Anjouk és papjaik, kancellistáik már értetlenül álltak a Kézai eredettéoriájával szemben. Itt már megvolt a "szinkron", ha ezt az értetlenségből, avagy éppen másító szándékból eredő átírást annak lehet nevezni.

A Képes Krónikában olvasható helyesbítés még oktatóan célzatos is: "Nyilvánvaló ebből mindenkinek, hogy Hunor és Magor, a magyarok ősei /nem/ Nimród fiai voltak, aki Kus fia, aki Kám fia volt, akit Noé megátkozott; mert akkor a magyarok nem Jáfet nemzetségéből származnának, miképpen pedig Szent Jeromos mondja; azért sem, mert Nimród sosem lakott a Tanais folyó környékén, mely keleten van, hanem az óceán tengerénél. Miképpen tehát a Szentírás és a szent doktorok mondják, a magyarok Jáfet fiától, Magortól származnak..." /Megvilágításul: a bibliai népgenézis szerint az emberiség a vizözönből megmenekült Noé család három fiától, Sémától, Kámtól és Jáfettől származik: A témánkat érintő bibliai leszármazás fonala: Kám-Kus-Nimród, illetve Jáfet-Magóg./

Bármilyen idegenül is hangzik a mai olvasónak ez a fejtegetés, témánkban oly nagy horderejű, hogy nem tekinthetünk el mélyebbre hatoló folytatásától.

Mit mond Kézai? / A hun-magyar krónikából vett minden idézetem - az iránta való tisztelet-adásból is - kivétel nélkül a Szabó Károly fordításából való./ ".....az özönviz után a kétszázegyedik esztendőben a Jáfet magvából eredt Menroth óriás, Thana fia, minden atyafiaival a mult veszedelemre gondolva tornyot kezdé építeni, hogy ha az özönviz ismét találna jönni, a toronyba menekülve a bosszuló itéletet elkerülhessék."

Györffy György - akire e kérdésben elvben Szücs támaszkodik - a Menroth név említését Kézai tévedésének tartja. A Menroth név - mondja Györffy - a magyarok felett is korábban uralkodó kazár kagán neve, s a hun történet írója a régi gesta /ösgesta/ Menrothjához írta mindazt, amit a hasonló nevű Nimródról a Bibliában talált.

Kézai nem tévedett. Többről és másról van szó.

Bizonyításul egy magyar szerző, Krausz Sámuel (9) lenyűgözően érdekes gondolatmenetét követem. Megállapításai abban összegezhetők, hogy

a hantörténet írója babiloni pogány mitoszokból merített, mert a biblia szerint Nemrot nem lehet Jáfet fia, pogány hagyományban azonban igenis az. Hieronymus egyházatyánál nincs is meg az a részlet, hogy a bábéli toronyépítést Nemrot kezdte volna meg, de a pogány forrásokban ez hitelesen fellelhető.

A Nemrot személyéről szóló mondanokör görög eredetű. Berossus káld történetíró ezt így adja elő: " Midón Belas, Jupiter fia meghalt, Nemrót a népével Senaár mezejére jött, ahol kijelölt egy várost és fölötté nagy tornyot alapított a víztől való megmenekülésnek százharmincegyedik esztendejében és uralkodott 56 évig, és a tornyot fölépítette hegyek magasságáig és nagyságáig."

Az összefüggés Berossus tudósítása és Kézai Menroth-ról / a név többféle formában található: Menproth, Nemprot stb./ szóló mondatai között nyilvánvaló, nemcsak mert Nemrotot tünteti fel toronyépítőnek, hanem azért is, mert pontosan datálja a toronyépítés évét a vizözön után. /Krausz Sámuel még a meglepően csekély 70 év eltérést is egy logikus számegebevetéssel eltünteti./

Berossus Nemrottal kapcsolatban sokat beszél a szkitákról is, a Tanais folyónevet szintén említi.

E kapcsolatot Epiphanius egyházatyja így világítja meg: " a hellének ezt a Nemrotot tartják Zoroasternek, aki tovább költözvén a keleti részek felé, Baktriának alapítója lón."

Ugyanezt mondja Isidorus Hispalensis /De Asia XIV.3./ "Először Perzsiában keletkezett a magikai mesterség, ahová ugyanis az óriás Nemrót a nyelvek összezavarodása után elment volt." Idézzük Kézait: "...Viszsa kell tértünk Menroth óriásra, ki a nyelvek megkezdődött összezavarodása után Eviláth földére méne, mellyet ez időben Persie tartományának neveznek, és ott nejétől, Eneth-től két fiat nemze, Hunort tudillik és Magort, kiktől a hunok vagy magyarok származtak."

Eviláthról tudnunk kell, hogy a görög-római világban létezett egy Kis- és Nagy-Eviláth. Az ókorban ezt az országot Hunniának nevezték, Kosmos Indikopleustes 510-ben beutazta Dél-Arábiát, Abessziniát és Indiát s Keresztény topográfia c. művében egy helyütt azt írja: "India és Hunnia, vagyis Eviláth." /A könyv 1527-ben jelent meg Bâselben./

Krausz arról is tud, hogy az alánok - Egesippus Szkitia lezárásának elbeszélése nyomán, az ázsiai szkiták - városa Cabalaca, bibliai elnevezésben Chavila. Az Anonymus említette Góg és Magóg így nem más, mint az alánok.

A pogány források tanúsága az tehát, hogy Nemrot volt a szkita vallás megalapítója, s ő a szkita vidékeknek is az első királya, éppugy mint Assziriának.

Erre a Biblia is nyújt támpontot: "Az ő birodalmának kezdete volt Bábel, Erekh, Akkád és Kálnéh a Sineár földjén . . . . E földről ment aztán Assziriába, és építé Ninivét, Rekhoboth városát és Kaláht." /Gen.10., 10./

A hagyományos zsidó irodalom, a talmud és a midrás is tud Nemrot eltávolodásáról, de felfogásának megfelelően valláserkölcsi magyarázatot ad: Nemrot Istentől távolodott el. Így a zsidó hagyomány szerint kezdetben a vizözön utáni emberiség a szelid Sémnek engedelmeskedett, de a vad Nemrot elpártolásra bírta őket, megalapítá az istentelenség és bálványimádás birodalmát, mely ellen Ábrahám lépett fel sikeresen. Ephinus és nyomában Isodorus ezt úgy mondják, hogy Nemrot Baktriába /a mágusvallás központja/ ment, a szkiták királya lett, és az új vallást, a mágiikus Zoroaster-féle tant tanította.

Az ó-szövetségről és a hagyományos zsidó irodalomról egyébként tudni kell, hogy sok elemet tartalmaznak a babiloni őskor nézetvilágából. Ily módon a Nemrot monda eredetileg sem pusztán bibliai. Egybevétésűl figyelemre méltó egy szir-keresztény irat /Die Schatzhöhle címen kiadta Bezold; évszáma ismeretlen/; ez olyasmit ír Nemrotról, ami a babiloni mondának felel meg.

Ellentétben végül Szücs állításával, hogy Kézai egyenes bibliai népgenezist ad, a bábeli toronyépítés Gesta-beli indoklására kell felhívunk a figyelmet.

A biblia szerint a dicsőség és hirnév kedvéért volt. Pap létére Kézai mégis a pogány hagyományban megőrzött valóságos okot mondja: "minden atyafiaival a mult veszedelemre gondolva toronyt kezdé építeni, hogyha az özönviz ismét találna jönni..". A toronyt magát Kézai Herodotos szerint írja le, aki látta, de a város méreteit összekeveri a toronyéval. Szövegtartalmi bizonyíték még a pogány forrásból eredő Nemroth gygas, vagy óriás / és nem Nimród, a vadász/ megjelölés, még pedig mindig a görög eredetű szóval, emlékeztetve a mondára, hogy Nemrot rokonsága az említett óriás / gygas/ nemzetség, amely a vizözöntől megmenekült.

Az elmondottakból érthető meg az, hogy Kézai /s nyomában a Pó-zsonyi és Budai Krónika/ mit sem törődve Nemrot hámita voltával, őt a jafetita szkiták ősenek teszi meg. Ez nem ellentmondás, nem tudatlanság, hanem a monda egészéből meritett igazság. S ez nem is magyar állítás, mert a monda így alakult, még mielőtt magyarok egyáltalán irtak, illetve történeti szerephez jutottak volna.

Végző soron tehát a magyar krónikások jó forrásokra támaszkodhat-
tak. Nemrotot állítják a toronyépítés eszmei szerzőjének, de abban sem állanak egyedül, hogy Nemrotot teszik meg a magyarság ősenek. Ez ugyanis általános felfogás volt - írja Krausz Sámuel - a középkorban.

Ezt bizonyító célzásnak tekinthetjük vajon a Thuróczi Krónika magánbeszédében olvasható sorokat az Anjouk korában még megvolt kötetekről?: "Ezekben a kötetekben - többek között - egy csodálatos és emlékezetes genealógia foglaltatott, tudnillik Noétól, az emberi nemnek az özönvíz utáni atyáitól Attiláig egyfolytában való sorozatban, sőt ezután Attilától Szent Istvánig..."

Kitűnően egybevág a Kézai őstörténeti magyarázatával a szavárd /szavárd/ magyarok eredeztetése örményforrások alapján.

A valószínűen tájékozatlan mai olvasónak mutassuk be előbb a szavárd-magyarokat. Szóltassuk meg ez ideig leghitelesebb nem magyar honfoglaláskori kútfőnket, Biborban-született Konstantin (10) bizánci császárt és történetírót: "Háboru támadván a turkok és a besenyők közt, a turkok táborra megveretett és két részre oszlott. Az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékére telepedett le és ezeket mai napig a turkok régi nevén szavartoi aszfaloiknak nevezik. A másik rész pedig nyugat felé ment lakni vajdájával és fővezérével, Levedivel, az Etelküzüinek nevezett vidékre... Ezek a nyugat felé lakó turkok mind a mai napig követeket küldenek a turkoknak imént említett, keleten, Perzsia vidékén lakó népéhez, szemmel tartják őket és gyakran választ is nyerne tőlük."

A tudósítás 950-ből való. Értékét csak növeli, hogy B. Konstantin, aki a magyarokat még a türk birodalomhoz tartozás idejéből nevezi turkoknak, igazi nevüket hát nem tudja, a közölt régi elnevezésüket, a nála 949-ben követségben járt Tormástól /Árpád dédunokája/ és Bulcsu vezértől hallhatta.

Thury József (11) emellett még azt is tudni véli, hogy 940 és 950 között szövetségesei is voltak a szavárd magyarok egy Perzsia elleni hadjáratában. / A görögös írású szavartoi =szavárd, szabar, az aszfaloik pedig a főnév után tett jelző; jelentése: állhatatos, szilárd./ Az elszakadás ideje 830-ban lehetett - Czeglédy Károly szerint már a 8. században-, tehát legkésőbb is 120 esztendővel B. Konstantin császár tudósítása előtt.

E szavárd magyarokat 854-ben ilyképpen emlegeti az örmény János pátriárka: Udi tartományban, Arménia északi részén, a Kur folyótól délre laknak / a Kaukázus hegység déli oldala/. "Udi tartomány lakóinak ősapja volt Kámnak fia Kus, honnan Udi lakói kusoknak, vagy szjevartiknak neveztetnek. János p.szavai: " a szjevartik ősapjuk Szjev nevére vették nevüket." / A szjevartik örményül fekete fiuk./

Az ugyancsak örmény Agathangelus is lényegében ezzel egyezően ír. Ő a kaukázusi népeket hunoknak nevezi, középpázsiai magyarjait azonban kusoknak, s ezeket a parthusokkal azonosítja.

E tudósítások több irányu megvilágítást igényelnének, de ezuttal csupán azt kell példázniuk, hogy ez elszakadt magyarokat - lélekszámukat

dr. Bendefy László IV. Béla korában azonosnak veszi az akkori Kárpát medencei magyarokéval /12/-Kám után szintén hámita eredetűnek állítják, s ebben egyeznek Kézaival.

A hun-eredet a tanulmány szerint

"A X. század 6 évtizede alatt 33 évet töltöttek háborúval. Tízszor szenvedtek vereséget, s ezek közül csak három volt jelentékeny, a 933. évi merseburgi, a 944. évi traunvölgyi és a 955. évi augsburgi ... 24-szer Német, 7-szer Olasz, 5-ször Görög- és 4-szer Franciaországban tartottak hadjáratot. 900 és 924-ben mindig kétfelé, Német- és Olaszországban háboruskodtak. A lovas hadsereg 5-ször Német- és 1-szer Olaszországban töltötte a telet."

"Szerződés vagy külön szövetség: 888-ban Leo császárral, 892-ben Arnulf királlyal, 921-ben Berengárral, 924-ben I. Henrikkel, 943-ban Konstantin császárral, 953-ban Ludolf olemann hggel, I. Ottó fiával, 965-ben Péter bolgár fejedelemmel, 970-ben Szvjatoszláv kievi orosz fejedelemmel, a görögök ellen, 973-ban I. Ottó német császárral. (Dr. Kerékgyártó Árpád: A miveltség fejlődése M-on, I.k., Bp. 1880. - nem teljes felsorolás -)

Ebben a fejezetben lényegében együtt találja az olvasó a Kézai-tanulmány-nak mindazokat a főbb állításait, amelyekkel e vitairatomban szembe kívánok nézni. Ily csokorba szedésük által teljesebb is lehet az a kép, amelyet a San Francisco-ba szánt irás - a mai külföld történész-világának tájékoztatására - a hun-magyar kapcsolat tagadásának magyarázatául történettudományunk képviselőjében nyújt.

" A magyarság hun eredete fikció, éppúgy mint a franciák trójai eredete vagy a többi közel egykoru mesterséges eredetteória,..a magyarságnak nem volt sem genetikus, sem történeti kapcsolata a hunokkal."

" A trójai eredet kisajátításáért számos nép verseng /angolok, velszi brit-kelták, franciák, németek, olasz városok/, hogy végül elég egyértelműen a franciák kerüljenek ki győztesen."

" A hun-magyar azonosság hiedelme a keresztény Nyugaton keletkezett a X. században... E hiedelem egyik forrása, hogy a Kárpát medencében az V. század után megjelenő ,s egyaránt "isten ostoraiként" a kereszténységre csapó népeket a szemlélet hajlamos volt visszamenően is egyazon népeknek tekinteni; innen egyebek között az avar-magyar, sőt olykor a hun-avar-magyar azonosság képzeete."

Másik forrása: " a magyaroknak nyugaton elterjedt Ungri /Ungari, Hungari/ népnév-formája emlékeztetett az Unni, Hunni névre."

"Határozott káraktert ez az azonosítás a Nibelung ének hatására és Viterbói Gottfried műveinek /1185, 1189/ tekintélye nyomán nyert, eladdig, hogy 1200 körül a magyarság hun eredete Nyugaton már axiómának számított."

"Nem így a magyaroknál. Igaz, az azonosítás bizonyos ideológikus előnyeit már 1200 körül felismerte a Párizsban tanult magyar Anonymus /P. magister/. Ő fedezte fel elsőként, hogy ha Pannónia egykor Athila rex földje volt, Ecilburg, a Nibelung-énekbeli Etselzen bürge, azaz Óbuda "Attila városa", a székelyek pedig "Attila király népei" voltak, akkor már csak meg kell tenni a hunok egykor legendás uralkodóját... az Árpád dinasztia őseinek s a magyar honfoglalás máris, mint a Pannóniára való birtokjog /mai fogalmainkkal: történeti jog/ érvényesítése fogható fel. Ám a hun nevet ő még csak le sem írta, ő még nem merészkedett odáig, hogy a magyar népet a keresztény Nyugat emlékezte szerint oly gyűlöletes hunoktól származtassa."

" A magyar honfoglalás ily módon nem volt egyéb, mint a Pannóniába "visszatérő" hun-magyarok jogának érvényesítése."

" Maga a királyi udvar még 1250 körül IV. Béla idején is kereken elutasította az Attilával való bárminő kapcsolat gondolatát."

" Tulajdonképpen adva volt az ő is, mert ezt osztotta ki a magyaroknak a keresztény Európa. Minthogy a hun-magyar azonosság Nyugaton sarktételnek számított, más kombináció aligha jöhetett számításba."

"... a kereszténység általános konszolidációja jegyében az európai közvélemény a XIII. században már végérvényesen lezárt ügynek tekintette Attila és a hunok rémségeit."

Humbertus de Romanis elaborátuma szerint az 1274-es lyoni zsinaton: " a magyarok misztikus hun származásukkal együtt / Huni qui et Hungari/ fogadtattak be Európa népeinek családjába. Ha valaki, akkor Kézai mester jól tudta, hogy immár az európai közvélemény placetje mellett dolgozhatja ki elméletét."

" A Hunor Magor név /valójában az onogur-magyar történeti kapcsolat perszonifikált mondai emléke/, amely az ómagyar nyelvben valószínűleg Onour, illetve Unor formában hangzott, összecsengvén a hun népnévvel, csábító lehetőséget rejtett. E körülményben Kézai megtalálta a hun-magyar azonosság cáfolhatatlan nyugati irodalmi tekintéllyel is alátámasztott bizonyítékát."

"Az atmoszféra tehát adva volt. A hazai előzmények is adva voltak P. mester első, noha még kissé bátoratlan kezdeményeiben."

" Az ő műve /Kézai/ jelölte ki a magyarság helyét a jelzett paradox módon az európai történeti keretben, a középkor történeti világgképében."

Ime: így lettünk tehát hunok - egy huszadik századi magyar történész tudós megvilágításában.

Első látásra feltűnő viszont az ellentmondás ebben a beállításban. Hol a Nyugat axiomatikus véleménye a hun-magyar azonosság, hol meg a Kézai csinálománya. Melyik hát a hagyakozó? Tegyük fel, hogy mindakettő, aztán egymásra visszahattottak.

De micsoda naiv elképzelés az, hogy az általános írásbeliség előtti korokban, a kolostorok mélyeiben rejtező, s a királyi udvarokban féltve őrzött, kis példányszámu, nálunk például még kizárólag csak latinul írott feljegyzések alakították volna ki százezrek, milliók vélekedését. A mozgalmak korokban a katonák, kereskedők, követek, tolmácsok, mindenféle utazók, fogolyként, rabszolgaként hányódnak a való világ igazi ismerői. S a katonák kezén forgó asszonyok, lányok - szegények-, ők aztán el tudják sorolni, meg tudják mondani, ki kicsoda, hogyan beszélt, mit mondott. Einhard, Nagy Károly történésze is egy veterán katonától értesül a pan-

nóniai avar gyűrűkről.

A rólunk szóló és számunkra egyik legbecsesebb tudósítást is egy Sant-galleni féleszü barát elbeszéléséből merítette a korabeli krónikás.

A példákat a végtelenségig lehetne sorolni. Emiatt igen gyenge lábu érv az, hogy a Kárpát medencében az V. század után megjelenő népeket egyazon népnek tekintették. Nem nézték hunnak az innen Itáliába becsapó, betelepülő gótokat, longobárdokat, vagy például az avarok előcsapataként Cremonát ostromló szlávokat sem. Mivel pedig egyetlen nyugati kutfő írója sem állítja azt, hogy azért nézi hunoknak az avarokat és a magyarokat, mert a Kárpát medencéből törtek elő, alaptalan dolog ezt a vélekedést tulajdonítani nekik.

Szűcs Jenő idézett állításaival témacsoportonként külön választott önálló fejezetekben kell foglalkoznom. Ezt megelőzően azonban elengedhetetlen a hunok, avarok, bolgárok, magyarok, főként európai szereplésének bemutatása, a IV. és X. század között, a história, az akkori világtörténelem tükrében.

Hunok

" Ethele király ugyanis barna színű, fekete és villogó szemű, széles mellű, büszke járású, alacsony termetű vala ... Vakmerőségében maga mérséklő, csatákban ravasz és ügyelő, testéhez illő erejű, akaratjában nagylelkű, fegyvere csinos, sátra s öltö-zete tiszta, és szerfölött buja is vala ... A viselet módjában és alakjában mind maga mind nemzete a médok módját tartja vala". (Kézai Simon)

" Mint hancsik a mezőben áll egy-egy hira-dó,
Amennyire kiáltás ereje hallható,
És mint kakas, szomszédját ébresztve a falun,
Adá tovább a jelszót egymás között a hun".

(Arany János: Csaba Trilógia)

" A magyarság sohasem tekintette Attilát és népét a Nyugat gyű-lölködő szemével, nemcsak a vérrokonság hite, nemcsak a törté-neti folytonosság tudata tartotta vissza ettől, hanem a tényleges strukturális azonosság, ami a keletről jövő törökös jellegű step-pe-népeket, így a magyarokat és a hunokat is összeköti ... Attilát és hunjait igazában csak a magyar tudomány értheti meg. A nyugati tudomány közömbösségével és értetlenségével pörbe szállni csak a magyar történettudománynak van és lehet kedve... Ami Tell Vilmos a svájciaknak, az Attila és Csaba a székelyek-nek". (Eckhardt Sándor: A magyar Attila - Attila a mondában-Attila és hunjai, Magyar Szemle Társaság, Bp. 1940., Szerk.: Németh Gyula)

Témánk célja és szűkre szabott kerete szerint e bemutatás csak arra szorítkozhat, hogy a hunok európai hatását felmérje. Nem titkolt az a szándéka sem, hogy eloszlassa azt a hibás teltevést, mintha a hun nyomokat "melyek különb-különbféle irományokban Olasz-, Francia- és Németországban szerteszt vannak szörva", kereső-kutató Kézai, egyedül csupán ezországok-beli, illetve antik eredetű átvételeket nyalábolhatott volna fel. Továbbá, hogy a hunnak ismert társadalmi, jogi, hadmozgatási formák is nyugati hatások képződményei volnának. E feltevással akár ellenkező vélelményt is alkothatnánk, a nem is a teljesség igényével itt felsorolt adatok alapján. Hagyjuk azonban a merészebb következtetés jogát a hivatásos történészekre, illetve ezuttal bizzuk inkább az olvasóra.

Azt mindenesetre kijelenthetjük: a magyar történetkutatás, ha tüzetesen felderíti, elámulhat azon az egyenes vonalu folytonosságon, amely a IV. századtól kezdve a X. -ig a hunok, avarok, magyarok - némely vonatkozásban a bolgárok - katonai és diplomáciai viszonylataiban a ravennai császári udvarral, illetve egyáltalán a mindenkori itáliai hatalmakkal szövődött. E népek szoros stafétaváltásának is beillő történelmi tabló egy közös politikai kultura és örökség bizonyágtevő tükre.

376-ban érkeznek a hunok. A rákövetkező V. század elejétől negyven éven át a nyugati Róma szövetségesei. E hatalom központja, székhelye 404-től, II. Honorius császár döntésére: Ravenna. Az ő idejében 10 ezer hun lovas állomásozik Ravennában. A hunok legfőbb vezetője ekkor Uptár /Oktár/. E hun segédcsapatok, de a későbbiek is, a gótok, a különféle germán törzsek, zsoldosok ellen védik Itáliát. Thierry (13) a vizigótok "hosszu, vérengző vándorlásának" nevezi azt a periódust, amig e nép Görögországon, Itálián át a déli Galliáig eljut. E vonulás a római-hun szövetség okozati előzménye.

Több magyar szerző is panaszlóan említi, hogy a hivatalos magyar történettudomány nem méltányolja eléggé Thierry Amadé, multszázadi francia történész számunkra oly fontos huntörténelmét. Kétségtelen, hogy Priscos követi jelentésén és Jordanes Geticá-ján kívül csak latin /Prosper Aquitanos és Idatius krónikája/ munkákból merit, továbbá főként latin legendák a forrásai; így művéből az igen becses főbb bizánci forrásokhiányzanak.

A "keletről" jött hagyományokból azonban igen nagyra becsüli a magyar

hunhagyományt. Vele szembeni mulasztásaink részbeni pótlásaként lássunk néhány mondatot összefoglaló véleményeiből: "A magyar hagyományok eredeti költészetük és gyakran különös felfogásuk szerint a legérdekesebbek. Csudálatosan felfoghatóvá teszik előttünk azon fajok szellemét, melyekhez Attila tartozott, különösen pedig a magyar nép, az Európában telepedett hun népségek ez utolsó ága szellemét."..." A hun népségek se szét nem szóródtak, se nem futottak Ázsiába, hanem félelmetes csoportjaikkal, melyek egyesülve egy nagy királyságot alkottak, folyvást elfoglalva tartották keleti Európát s különösen a Duna völgyét."..." Az első hun birodalom s a romjaiból alakult királyság után Ázsia belsejéből avar, vagyis előbb várkun név alatt a hunok egy oldalágát látjuk előnyomulni, kik a Dunától északra egy új uralmat, egy második hun birodalmat alkotnak, mely az elsővel kiterjedésére nézve csaknem egyenlő, a rómaiak előtt nem kevésbé félelmetes, s mely Baján kán személyében Attila méltó versenytársát mutathatja fel. Ez a második birodalom, melyet a frankok, bolgárok és szlávok összességéi erőfeszítése rombolt le, egy harmadiknak, a magyar birodalomnak ad helyet, melynek alapját a hungarok vagy magyarok a IX. század végén vetik meg s mely még mai napig is fennáll."

A nyugatrómai-hun szövetség, sőt barátság ismert tényeinek további felsorolásában Aetius fontos személyként bukkan fel előttünk. A szövetség fő ápolóját ugyanis a későbbiekben benne látják a történészek.

Kezdetben kezesként tartózkodott a hun udvarban s itt alakulhattak ki jó kapcsolatai. Így 425-ben 60 ezer hun lovas segítségét kérhette Johannes usurpátor számára. 433-ban az elmozdított ravennai katonai parancsnok, az akkori legfőbb hun vezetőhöz, Rofhoz /Attila nagybátyja/ menekült, s az ő hun seregével jutott vissza tisztségébe. A hunok első átkelése a Rajnán ugyancsak egy hun-római szövetségben viselt háborus vállalkozás, ezuttal a burgundok ellen, 436-ban.

Rofnak s később Attilának a ravennai kormányzat adja a magister militum címet. Ezt két okból is teszi: egyrészt, hogy megtagadhassa a királyi titulust, másrészt, legyen valamiféle jogcíme az óriási összegű évi adónak, amelyet így fizetésként adhatnak a hunoknak,

A hun birodalom dunai határával szomszédos Bizánccal ugyan nincs nagy háború, de a határmenti surlódások mindennaposak. A béke árán küldött adók összegének megállapítása mellett a tárgyalások egyik állandó pontja Attila követelése, hogy "mindazon hunok, kicsinyek vagy nagyok, kik fegyvert viseltek s menekültek a keleti birodalomba", adassanak ki.

Attila bizánci partnerének, II. Theodosiusnak 25 év alatt 15 kamarársa, miniszterelnöke van, ezek egymást turják ki a hatalomból, többször saját kezükkel fojtják meg riválisukat. Asszony- és eunuch-uralom van Bizánccban. Viszonylag még a 443-ban felkerült Chrysaphius tartja magát

sokáig, hét esztendeig. Az ő személyét azért szükséges említeni, mert az ő idejében megy el egy tekintélyes követség tagjaként Priskos a hun szék-helyre, a Duna-Tisza közére, s ez utjának gyümölcse, máig felbecsülhetetlen történelmi értékű tudósítása a hunokról és Attiláról.

Visszatérve a nyugati Rómára, a catalanaumi csata az első nagy szembefordulás a szövetségesek között. Attila háborus indoka, hogy a Galliába "szökött" vizigótokat akarja megleckéztetni. "Össze-vissza rabolták keletet és nyugatot" mondja róluk. De segítségül hívja őt egy Galliából elmenekült parasztvezér is, Endoxius, nemkülönb a Neckar melletti frank törzs egyik főnöke. Aetius egy hirtelen elhatározással a vizigótok mellé áll, ebből kerekedik a nagy háború.

Az ütközet részleteit kiszinezve ismeri a világ. Azt már kevésbé, hogy a szeptemberben lezajlott nagy csata utáni tavaszon már óriási se reggel Itáliában találjuk Attilát - bizonyosággal arra, hogy egyáltalán nem ő vesztett -, az üldözöbe fogott ellenség fészkében.

Ekkor megy elébe a pápa, a Ravennához közeli mezőre, hogy engesztelje. Akár mondai, legendai csupán ez a találkozás, akár megtörtént, valószínű eset, nyilvánvalóan egy szabályos tanácskozás és alkudozás alkalma lehetett, s a negyven esztendei szövetségre való tekintettel is, a latinul, görögül jól beszélő, csak más vallása miatt pogánynak titulált, de nagyvonalú és erkölcsi nagyságu Attila, kielégítő ellenszolgáltatást kaphatott a visszavonulásért. Különb is, már a perzsák elleni háború foglalkoztatja, s bár hirtelen halála miatt ez számára csupán terv maradt, a keleti hunok 454-ben csak megindultak Perzsia ellen, sőt 455-ben megkezdődik a hosszú hun uralmat megnyitó indiai háború sora is.

A hun-hatás tényei igen sokfélék Nyugaton, illetve a keleti Bizáncban, ahol még a divatot is "diktálták". A bizánciak elől - hun módra - igen rövidre nyírták a hajukat, "dörményt és lobogós gatyát" viseltek.

A hatalom régióiban viszont meghökkentően nagy hatásukról tud a történelem. Nem a központokban állomásozó katonaságra, tisztjeik, parancsnokaik idegen szolgálatba állására, s kiemelkedő előmeneteleire gondolok.

Azon kell kezdenem, hogy 454-ben /Attila 453-ban halt meg/ Valentinianus császár megöli Aetiust. Állítólag ő maga fojtja meg. A következő esztendőben / ez egyben e császár haláléve is/, a vandál Genzerikh feldúlja és kifosztja Rómát. A régi szövetség emlékeként és szellemében, úgy látszik, most ismét szükség van a hunokra.

A történelmi köztudat Attila halálával ugyan éppugy eltünteti a hunokat, mint Nagy Károly hadjárata után az avarokat, most mégis azt látjuk, hogy az új császár, Nepos - Aetius utódként - Attila titkárát Orestest hívja maga mellé testőrkapitányának. Nem sok idő múlva Orestes kibuktatja a trónból a császárt, és fiát, Romulust kiáltatja ki a he-

lyére. Ő hát a híres utolsó római császár, az elsőt nevében követő Romulus.

Ezt tudjuk, mert tanultuk a hazai történelemórákon is. Azt viszont már kevesen tudják - Alföldi András emliti (14)-, hogy Edekon, Attila unokatestvére római jogszokás alapján, mint szövetséges, telepíti be népét az Appenin félszigetre, s fia Odoaker, előbb Loir-környéki gall fejedelem, majd Romulus trónfosztása után tizenégy esztendőn át Itália királya. Az itáliai királyság megszervezője tehát a gótokkal szemben, a hun Odoaker lesz. Mignem 493-ban meggyilkoltatja a gót Nagy Theodoriknak, Attila harmadik főemberének, Valamirnek a fia.

Edekon és fia, Odoaker személyéről külön szólnunk kell. Egy más helyen ismertetjük behatóbban is, hogy Edekon, a kisérőként mellé adott Orestessel követségben járt Attila nevében Bizáncban. Priskos e követjárás részletesen leírja. Edekont /Szabó Károly fordításában Egyek-nek nevezi/ Jordanes közlése alapján, hogy "de genere Rogus" /germanisták etimologizálása: Rogus - ruggiak - rozsevők - Roggen/, germánként tartották, inhen a história korábbi állítása, hogy a Romulust követő uralkodó germán volt. A de genere Rogus viszont helyesen Rug /Rof/, Attila nagybátyjának a családfája.

Ezt a nyilvánvaló tévedést nem magyar történész számolta fel. A tiszta tevést Reynolds, R. L. -López R.S.: Odoacer: German or Hun? c. művében olvashatjuk. /Magyar Történelmi Szemle - New York - Buenos Aires-1/1969. /

Az amerikai szerzőpár műve mindenesetre jelzi a tengerentúli tudományos világ érdeklődését is e témakör iránt, de izelítő is lehet arra a várható külföldi meglepetésre, amellyel a magyar szerző hun összefüggésekben egyoldalú nézetű írását fogadhatják majd.

Edekon további sorsa sem ismeretlen: 468-ban esik el a Bólia folyó menti ütközetben, a gót Valamir elleni csatában.

A hun törzsszövetségeken az V. században uralkodó négy testvérnek /Uptar, Rof, Ojbars /Ajbars, fehér párdúc/, Bendeguz/ Rof-i ágán tehát, ha továbbmegyünk, előbb még Hunulfust találjuk, Edekon másik fiát, aki a dobrudzsai /Kis Szkitia/ töredékek között bukkan fel, majd Jordanes szerint, a Balkánonátvágja magát testvérnépeivel.

§ itt fel kell hívunk a figyelmet, egy a magyar historikusok által kiaknázatlan, igen fontos adatra. Jordanes elbeszéli életrajzában, hogy az ő nagyapja Kanđak alán fejedelem nótáriusa volt, s egyben közli, hogy Kanđak különböző nevű alán népei az Attila utáni korszakban együtt vannak Attila fiaival, s a velük levő hunokkal.

Thierry a "szétszórtságban" is együtt tartónak, egymásról tudónak állítja a hunokat. Nem közli a forrást, de állítása bizonyságaképpen egy 467-ben, valahol Dobrudzsában lezajlott hun tanácskozásról, Attila legkisebb

fiának, Ernák-nak /Hernák/ ilyen mondatait közli: "Az akatzirok, saragurok és a Kaukázus s a Káspi tenger mellett lakó más hun törzsek éppen e pillanatban hadjárattal vannak elfoglalva Perzsia szívében. Nem örültség volna-e még más háborút is kezdenünk a birodalommal, s egész lelki örömmel vetni magunkat két ilyen ellenség karjai közé."

Az idézett mondatok után Thierry megjegyzi: "Ernák beszéde azt bizonyítja, hogy a hun nemzetek magukat folyvást úgy tekintették, mint egyazon nemzeti test tagjait, régi szövetségük egész kiterjedésében."

Altheim (15), a hunok közti erős kapcsolatról írva említi, hogy Attila uralma alatt sűrű követjárás volt Sogdaja, Baktria és a Kárpát-medencei hunok között.

A hunok európai jelenlétéről az igazi meglepetéssel Fehér Jenő Mátyás könyvének (16) "A hunok a bécsi medencében" c. fejezete szolgál. Ezt írja: "Írásos adatok még 893-ban is megkülönböztetik "Hunnia" és "Avaria" tartományrészeket, sőt a kremsmünsteri apátság "Urkundenbuch"-ja egész pontosan az Enns és Pielach közére helyezi a hunok lakta területet."

Az ausztriai Tulln /Bécstől kb. 30 km-nyire/ város alapítása Odoaker fiának, Oklan-Thelan-nak tulajdonítható. E helység a maradék hun törzsek fővárosa, szálláshelyének központja volt. Itt huzódott a választóvonal az avarok tartományától, amint erről Jámbor Lajos /781-840/ egyik egyházmegyei beosztása tudósít. A király rendelete szerint a hunok a tullni mezők városkaiban és falvaiban laktak, és tőlük keletre, a bécsi erdők táján már az avar népcsoport helyezkedett el. Ez az egyházszerkezeti megosztás a két nép együttéléséről is hirt ad a 8. század végéről. Az osztrák Vitus krónika szerint is Tulln volt ennek az egész résznek a fővárosa, egészen a magyarok távozásáig /1042/, s a mai Bécs helyén még egy darabig ezután is csak az őgrófok vadászkastélya állt.

Fredegar a hun és avar etnikumot már teljesen azonosítja. Az Enns torkolattól Tullnig terült el az akkori Hunnia, amely még a 9. század elején is szerepel a német krónikákban és klostromalapító oklevelekben.

Mindezeket az adatokat ezuttal egy okból kell fontosnak tartanunk: bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy hunok, avarok, magyarok összehasonlítására, megkülönböztetésére, vagy azonosítására valóságos élő emberek, népcsoportok voltak jelen Európában a IX. században, tehát a honfoglalás idején is.

Avarok

Szólalj, búbáj,
Emlékezz, emlékező,
Ne ringj a ködben, Csigla-menti táj;
Kerekedj, erdő, Sártalló vidéke,
Hórnak lapálya, nagy esőket nyelő;
(Sinka István: Mesterek utcája,
Magvető, Bp. 1967.)

"Pipin annyi avart ölt meg, hogy ehhez fogható mészárlást ember nem látott, a sáncot bevették és kirabolták, s ott töltötték az éjt, másnap reggel kilenc óráig. (Nagy Károly levele feleségéhez) ... "Emberi emlékezet óta nem volt olyan háború, melyben a frankok jobban meggazdagodtak volna; mert azt mondhatná az ember, hogy ezelőtt szegények voltak ... " (Eginhartus, Vita Caroli Magni, Caput XIII. nyomán Thierry Amadé: Attila történelme, Pest, 1865.)

"A híres népnek hosszú uralkodásából egy kengyelvasnál s két-három agynál egyéb nem maradt reánk."
(Hunfalvy: Magyarország Ethnográfiaja, Budapest, 1876.)

... Mai napig így szól a közmondás: "elvesztek, mint az obrók, hiruik, hamvuk sem maradt." (A Nestor Krónikából Safarik nyomán közli Hunfalvy, Ethn.)

"A hun-avarok 903 táján elhagyták a keresztény hitet és a magyarok pogány vallására tértek." (Lazius XVI. századi osztrák szerző, egy 1000-ban írt kútfő alapján: Sebestyén Gyula közlése: Az avar-székely kapcsolat emlékei, 1899., Budapest)

Szücs Jenő tanulmánya egyetlen alkalommal szól az avarokról. E mondatát bevezető sorait sem lehet fejcsóválás nélkül olvasni:..." a magyarság történeti emlékezete a X. század közepén, természetesen ugyancsak bizonyos naiv mondai jellegű homállyal, a kazár kaganátusig /VII.-IX.század/ nyult vissza."

A Kaukázus déli oldalán élő szavárd magyarokkal való intenzív követküldési kapcsolatok, majd még IV. Béla idejében is, a legalább a VII. században tőlünk elszakadt Magna Hungaria-iak felkeresésének ismeretében, ez a "naiv mondai jellegű homállyal" jellemzés lekicsinylésnek is beillik.

Az avarokat a keresztény Nyugat hiedelmeiben említi: ..."innen egyebek közt az avar-magyar /sőt olykor a hun-avar-magyar/ azonosság képzete."

Hiedelem rangu tudásukért pereljenek a nyugatiak, a "képzete" kifejezést azonban mi sem hagyhatjuk szó nélkül.

Ez a "sőt olykor", "képzete" fogalmazás ugyan az elbogatellizálás kelléktárából való, de ha nyakon csipjük a "képzet" főnevet, eredeti értelme szerint, azért megvan ám annak erre az esetre a pozitív jelentése is. A megismerési fokozatok: érzet, képzet, fogalom, eszme négyességében ugyanis megelőzi a tapasztalás a képzetet, és amint látni fogjuk, nem a naiv mondai homályu népemlékezetben.

A magyar őstörténetkutatókat ma leginkább foglalkoztató avarkérdés ilyen felszínes és megtévesztő kezelése miatt is illik rá leginkább Szücs munkásságára a "szükségtelenül homályt támasztó, időszerűtlen, korszerűtlen" meghatározás, ahogyan ezt már bevezetőmben írtam.

Az avarok népével két irányban szükséges foglalkoznunk: kik voltak, és meddig mutatható ki jelenlétük a Kárpát medencében.

Hunfalvy véleményével (17), idézete kapcsán, ugyszólván kézlegyintéssel végezhetünk. László Gyula új könyve (18) 22 máig feltárt avar régészeti helyet ismertet, s anyaguk gazdagsága alapot nyújt a kettős honfoglalás tényének bizonyítására is.

A hunokkal való azonositást a méltatlanul feledésbe burkolt Thury József tanulmányával (19) kezdjük. Végkövetkeztetése így hangzik: "Mikor ilyenformán azt tapasztaljuk, hogy a VI. századtól fogva a XIII. századig 37 történeti kútfő hunoknak tartja és nevezi az avarokat, bátran megállapíthatjuk azt az igazságot, hogy tehát a történelem szerint az úgynevezett avarok éppolyan hunok voltak, mint az Európában előbb, t. i. 375-453-ig

szerepelt hunok. " - Thury jelképesen csak Attila haláláig számítja a jelenlétet.

El kell birtania e tanulmány terjedelmének a néhány többletsort, szám-láljuk ezért elő a 37 forráshelyet, amely hunoknak tartja az avarokat. Te-gyük ezt Bél Mátyás és Pray György munkásságáért is, akikből Thury me-rit, de meg annak bizonyosságául is, hogy a magyar történettudomány tudat-kihagyásaihoz hasonlatos példáért leginkább talán csak Kipling bender-logh népéhez fordulhatnánk.

"1. Menander, 2. Theophylactus Simocatta, 3. Theophanes, 4. Paulus diaconus, 5. Eginhard, 6. Ado, Archiepiscopus Vennensis, 7. Gregorius Turonensis, 8. Fredegarius, 9. a Historia miscella, mely a 813. évig ter-jed, 10. Valafridus Strabó, 11. Annales de gestis Caroli Magni /névtelen-től Arnulf korában/, 12. a Chronicon Marii episcopi folytatója, 13. Frag-mentium annalium Francorum, 14. Poeta Saxo, 15. Chronicon Hepidani a 789. évre vonatkozólag, 16. Chronicon Hildesheimense, 17. Chronicon Ful-dense, 18. Chronicon ex codice Ms. Bedae /Beda Venerabilis megh.735-ben/, 19. Chronicon Moissiacense, 20. Annales Nazariani, 21. Chronicon Romualdi Salernitani, 22. Sigebertus Gemblacensis /megh.1112/, 23. Go-derdius Biterbiensis, 24. Calanus, 25. Dandolo András évkönyvei, melyek 1280-ig terjednek; de ezeken kívül ilyenek még: 26. Annales Mettenses, 27. Haimo /Gesta Francorum/, 28. Conversio Bogoariorum et Carantanor-um, 29. Annales Sangallonses maiores, 30. Svidas /X. század/, 31. Geor-gias Pisidas /VII. század/, 32. Alcuinus /Epistola ad Carolum Magnum 796-ból/, 33. Theodulf orleansi püspök 796-ból, 34. a Vita S. Virgili-i szer-zője 798-ból, 35. II. Eugenius pápa levele 826-ból, 36. Kegyes Lajos dip-lomája 823-ból, 37. Ravennai Guido geographus."

Ime a keresztény Nyugat " hiedelmeinek" lehetséges írásos forrásai. Tegyük fel, hogy Szücs Jenő ezeket nem vette számba, azt azonban már kevésbé értjük, hogy történész kortársának Czeglédy Károlynak "Heftaliták, hunok, avarok, onogurok" c.(20) 1954-beni írását sem méltatja figyelemre. Nem értene vele egyet? Viszont e dologban Czeglédy a mérvadó szakember de vele pendül egyet a világtörténelem is.

A Magyar Nyelvben megjelent Czeglédy-tanulmányt csak fontosabb pont-jaiban érintjük. Az avarok jellemzésére - többek között - Prokopiust és Szung-jün, kínai buddhista zarándokot így idézi:

Prokopiust: fehér testűek, rendezett monarchikus államuk van, nem "vad" életet élnek. Nem nomádok, Városlakók. Ptolemaios nyomán: a lovat részesítik kultikus tiszteletben. Perzsiától északra laknak. Nem érintkeznek a többi hun néppel. Fehér hunok ők.

Szung-jün: nomád harcosok. Az ég és a tűz szellemét imádják. Budhis-ták. - Más kínai forrás: keresztények, Északkelet Afganisztánban laknak. Heftal a Myon/o/-k királya. Heftal a hua nevű uralkodó nemzetség neve

558-ban heftalita küldöttség érkezik Kinába.

Az eltérések magyarázatára nem térek ki. Azzal kapcsolatban azonban, hogy a tűz szellemét imádják, s emlékezve Attila udvarának szoros kapcsolatára Baktriával, a tűzimádó vallás központjával, de figyelmezve Kézai közlésére, hogy Csaba "miért is Scythiából nem kapott, hanem a korozmin nemzetségből vett feleséget", azaz Baktriából, ide iktatok Jókai Mór közlése (21) alapján egy versikét. Közreadta Bálványosvár című regényében. Jegyzetei szerint ezt a könyvét komoly forráskutatások alapján írta. Ki is jelenti: "amit leirt, igaz történet". A rigmusoló sorok fiugyermek felavatási szertartásán hangzottak el a pogány korban. Gyűjtési helye: Erdély.

A Tűz-Isten oltalmazzon,
Istennyila meg ne sujtson,
Guta, Csoma rád ne lessen,
Dobroc, Mirigy meg ne leljen
Kék Kelevény ne találjon,
Rossz bába ki ne cseréljen,
Hopciher rád ne dobbanjon,
Koldusfarkas meg ne marjon,
Vahor, rossz szem meg ne verjen,
Minden ized nagyot nőjjen,
Mint a vas oly kemény legyen.
Nagyobb ember légy apádnál,
Ne sirj otthon az anyádnál.
Mint ez a tűz oly igaz légy!

Az avarok gondolkodására fényt vethet a bizánci háborúk idejéből, Baján követének kifakadása egy tanácskozáson: "Ti tanítottátok meg a barbárokat mindenféle hitványságra: sohasem jutott volna eszünkbe a békeszezés, ha veletek, a hazugság mestereivel nem találkoztunk volna. Hadakozni ugyan nem tudtok, de azért békében sem maradtok, Háboruitok igazságtalanok, a veletek kötött béke, szintén csak károkat okoz nekünk." (22)

Czeglédy további megállapítása: a hua az avarok uar nevével azonos. 460 táján a keleti uar és a nyugati ryon törzscsoport egyesült és a heftal lett a vezértörzs. A pannóniai avarok hasonló nevű uar és hunnoi csoportjai így szintén heftalita eredetűek. Theophilaktos Simokatta szerint a türkök mielőtt uralomra jutottak volna, először a heftalitákat, azután az avarokat és végül az ogorokat győzték le. A vereség után az avarok egy része Észak-Kína vidékére menekült, az ogorok néhány törzse pedig, amely az uar és hunnoi neveket viselte, Európa felé vette útját.

Nem említve Theophilaktos vitatott állításait / az álavarokkal kapcsolatos antik toposát stb./, az avar-uarok küldöttsége, egyidőben a Kinába

küldött heftalita küldöttséggel, tehát 558-ban, megérkezik Bizáncba. Az időbeli egybeesés teljesen logikus: a türk támadás idején mindkét hatalmi központba menesztettek küldöttséget, s a Kinába menők útja már hasztalan volt, mert népük közben nyugatra sodródott. Csak annyit még erről, hogy a Bizáncba menesztett küldöttséget Sáros /Szabó Károly etimologizálása/ nevű alán fejedelem ajánlotta be a császárnak.

Czeglédy tanulmányából még Menandros tudósítása érdemel figyelmet: a türk kagán, illetve szogd tolmácsa uar non-nak nevezi a Bizáncban avarnak hívott népet. Az európai avarok türk, illetve szogd neve uar non volt.

A kétféle megítélésre azért az avarok is szolgáltatnak alapot. Menander ugyanis elmondja, hogy öltöztetik az, ami a hunoké, nyelvük is egy a hunokéval, mivel tolmácsuk e nép rendes tolmácsa volt, de lobogó hajfonatot viseltek, szalagokkal befonva, két ágban, s ezt a turkuktól vették át.

A Duna medencébe 562-ben érkező avarok történelmének csak a 8. és 9. századi adataival foglalkozunk. A kettős honfoglalást érintő népmozgásokról a bolgár fejezetben szólunk.

Thierry Amadé fontos jelentőséget tulajdonít annak, hogy az avar kagán mellett volt még egy másik fejedelmi cím is, az ujugur vagy jugur. E kettős vezetés - szerinte " a várkhunok ugor eredetére emlékeztet bennünket." Így " a várkhunok szövetsége hihetően az ugorok és a nyugati hunok vegyületéből alakult, s így külön képviselőket által, külön főnökeik voltak. ...Az ujuguri méltóság a khán mellé helyezett legfőbb tisztségként maradt fenn." /Az ujugur vagy jugur cím jogi értelmezésére egy későbbi fejezetben térünk ki./

Az itáliai vonatkozások miatt kell említeni, hogy 672-ben két hadsereggel Itáliába hívják az avarokat, a Duna medencéből odatelepült régi szövetségüket, a longobardokat segítik.

782-ben Nagy Károly országgyűlésén, Padernbornban megjelennek az avar követek, két legfőbb vezetőjük, a kán és a jugur nevében, 787-ben viszont szerződést kötnek az itáliai longobardokkal és a bajorokkal, a frankok ellen. E szövetséghez csatlakozik Bizánc és Dél-Itália is. 788-ban azonban mindhárom felvonultatott hadseregüket, így Itáliában és Bajorországban, a frankok szétverik. Megindul ellenük a nagy támadás. Nagy Károly a Duna mentén, fia, Kis Pipin Itálián át, a Dráva felől támad. A nyolc esztendeig dúló háborúban megtörik hatalmukat. Be kell hódolniuk s fel kell venniük a keresztiséget.

Ez időtől fogva egyházzervezeti kimutatásokból és frank-római politikai események kapcsán tudunk róluk.

A császár beosztása szerint a horvátországi rész az aquilejai érsekséghez, a Dráva és Rába közti rész, a salzburgi, a Rába és Duna közötti

- a Duna főmedre ekkor nem a mai volt, hanem a Csallóközt északról átölelő, Kis-Dunának ismert jelenlegi folyamszakasz - pedig a passai egyházmegyéhez tartozik. A két utóbbiról 871-ig vannak hiteles emlékek a horvátországi töredékről utoljára Biborbanszületett Konstantin beszél 950 körül, oly módon, hogy " az avarok, akiknek királya Attila...". Ily módon azt, hogy a honfoglalók Pannóniában avarokat találtak, kétségbe vonni nem lehet.

Visszamenve a frank győzelmet követő nyolcszázas évek eseményeire, az Einhard-i Annalesekben az olvasható a 805. év eseményei között: "Kévéssel ezután a Capcan, a hunok fejedelme népétől kényszerítve, megjelent /Aachenben/ a császár előtt és kérte, hogy Sabaria /Szombathely/ és Carnuntum /Petronell/ közt, mivel eddigi földjein a szlávok betörései miatt meg nem maradhat, adjon neki szállásbirtokot. A császár kegyelme sen fogadta - mert a Capcan keresztény volt s Theodornak nevezetett -, kérelmét teljesítette és gazdagon megajándékozva hazabocsátotta...Nem sokára elhalálozott. Ekkor a kagán egyik főemberét küldötte el és kérelmezte általa, hogy abban a régi méltóságban sértetlen maradjon, amely a kagánt a hunoknál mindig megillette. A császár azt, amit kértek, megadta, elrendelte, hogy a kagán a hunok régi szokása szerint gyakorolja az uralmat." (23)

A továbbiakban arról értesülünk, hogy 811-ben Nagy Károly seregei egyharmadát a gyűlölködő avarok és szlávok ellen menesztette. Ebben az évben Kanizanki avar fejedelem a tudun és a Duna melléki szlávok főemberei megjelentek az uralkodó előtt. A tudun méltóság a kazároknál tartományi főnököt jelentett. A frankoktól meghódított avar fejedelem címe már ezért a "tudun", ebben a korszakban, - Külön tanulmányozást érdemelne ez az összefüggés a két - kazár és avar- birodalom közjogi egybevetésére, de kettős honfoglalási vizsgálódásban e birodalmak esetleg azonos nepeinek vagy népcsoportjainak kimutatása végett is.

819-ben részük volt Alsó-Pannónia kormányzójának, Lindevitnek a lázadásában. - 822-ben követeket küldenek az aix-la-chapellei országgyűlésre, majd 822-ben ugyanígy megjelentek a frankfurti gyűlésen. Az un. Verduni szerződés 843-ban, ekkor osztották fel a frank-római birodalmat, szintén említi az avarokat.

A nem teljes felsorolásban idekívánkozik még a salzburgi egyházi kancellária feljegyzése 871-ből: " az avarok még mindig birják a császártól kapott szállásbirtokot." A bécsi Naturhistorisches Museum őstörténeti osztályán térképek ábrázolják az avarság osztrákföldi szállásterületeit. Ezek megegyeznek az eddigiekben csupán vázolt települési képpel. Településeik mintegy 20 %-a a Dunától le a Drávaig, Szávaig osztrák területen, ugyancsak 20 %-a a horvát részen volt.

Lazius (24) osztrák történetírónak a fejezet elejére illesztett közlé-

sét pedig, hogy "903-ban az avarok elhagyták a kereszténységet és a magyarok pogány vallására tértek" - úgy gondolom, nagyon komolyan kell vennie a hazai történettudománynak.

Sinka Istvánnak a "Csigla menti tájra" emlékező versét rendkívüli történelmi fontossága miatt, e fejezet talán legjelentősebb részeként, az avarokorszag áttekintésének a végére hagytam.

Megvilágítását vezesse be Kézai: " Maradt volt még a hunokból háromezer ember, kik a krimhildi csatából futással menekültek, kik is félvén a nyugati nemzetektől Árpád idejéig a Csigla /Szabó Károly Sziklára fonetizálja/ mezőn maradtak s ott magukat nem hunoknak, hanem székeleyeknek nevezték".

A csigle, csigla szónak nagy turkológusunk, Thury József (25) járt utána. Véleménye szerint a helynév avar eredet mellett bizonyít, mert a csig tiszta török szó. Sejkh Szulejman csagatáj és Ahmed Vefik oszmán-török szótára szerint " magas ágakból, vesszőből font kerítést, sövényt, gátat, töltést, sáncot" jelent, a -la török helynévképzővel pedig olyan avar gyűrű-féle erődöt, amelyet az avarokról szóló hiteles tudósítások bekerített területeknek neveznek. Thury szerint a csiglá-hoz hasonló képzésű török szavak, a jaj-la /nyári szállás/ tuz-la /sóbánya/, bor-la /szőlőtermő hely/ is.

Ha már most azt nézzük, van-e hiteles tudósításunk az avaroknak a Tiszától keletre való tartózkodásáról, akkor két ilyen forrásunk is van. Az egyik a VII. századi Ravennai Névtelen, aki dáciai avaroktól beszél, a másik Nagy Károly életrajzirója, Einhard /Eginhardus/. Nekünk ezuttal ez a híradás a fontos. Tartalmilag az a lényege, hogy Pipin, az északi frank sereg vezére a Tiszán is átkergette a még harcoló avarokat. Kézai szavai: "félvén a nyugati nemzetektől" s ennek bizonyossága is, "s ott magukat nem hunoknak, hanem székeleyeknek nevezték", inkább vonatkozhat a frank-avar háboru nyolc esztendősz küzdelmekre, mint az Attila-fiak krimhildi csatájára.

A Sinka-vers megvilágítása előtt fel kell elevenítenünk Györffy György (26) értelmezését. A Veszprém megyei, Marcal völgyi Csögle falu helyén véli feltalálni a krónikabeli hun-visszavonulás helyét. Számára azért látszhatott kézenfekvőnek ez a magyarázat, mert az tűnt fel neki, hogy a krónikás - felfogása szerint Ákos nembéli Ákos mester - helyismerete lényegében öt dunántúli megyére szorítkozik. Emiatt maradt meg ő is következtetéseiben a Dunántulon. A nyugati nemzetektől való meneküléshez azonban alkalmasabb enyhelynek, buvónak, elszakadásnak látszhatott a Tiszántul, mint a frank seregek gyomrában lapulható Marcal völgyi Csögle. Különösen, hogy tudunk Kis Pipin Tisza menti csatározásairól, s ami ennél még perdöntőbb, hogy Anonymus a bihari részekről csatlakoztatja az Árpád elébe menő székeleyeket.

Beszéltessük Sinka Istvánt. Az idézetten kívül még két helyen éneklimeg a Csigla patakot:

Hór alatt a Csigla-menti pusztán
árvának lenni van olyan szomoru...

S a nekünk, két, régies, talán törökös hangzásu helynév miatt rendkívülbb másik helyen:

Mumm mezejétől délre
kint Singa-laposán,
mily szomoru volt jégsirjában a Csigla...

Eddig az idézetek. Nem érintve a székely eredet jóval tágabb problémáját, a Kézai szerinti visszavonulást Sinka István Csigla menti tájára kell tennünk. Ez a hely pedig Bihar megyében van, mai román részen, az egykor Nagyszalontához tartozó határban. Hór egy dombnak a neve. A térképen feltüntetett helyek közül Barmod-hoz van legközelebb mind Hór, mind a Csigla mente.

Ezt a véleményt egyéb igen lényeges bizonyítékokkal is megtámogathatom. A hajdan volt beosztásu megye e helyhez közeli déli részén találtam Szék helységet s több változatban, Alsó-Meggyes, Felső-Meggyes, Tagadó-Meggyes helységeket, s ezek jelezhetik az évszázadokig fennállt 6 székely nemzetség egyikének, a Meggyes-ágnak az ittlétét. Kissé beljebb, keletebbre található, a megye közepe táján Székelyhid nevű helység.

Bizonyítékunk még Fekete Zsigmond (27) avar gyűrűket feltüntető könyve is: "A negyedik avar győr, az Ördögárok... átmegy... a Tisza balpartjára s meglehetőes és ép darabokban tűnik el Bihar vármegyében a Vörös-Gyűrűs felett Oláh Szentmiklóstól éjszakra Nagyvárad felé, keresztben metszve az itteni Korhány nevű széles ereket".

Ez a Korhány vize az egyik legszebb Sinka-versben szintén megtalálható:

Egyszer volt szép
Az anyám tánca,
Mikor kendőjét gyepre hányta,
A Korhány vizénél Pusztapádon...

A juhászbojtár korában az erek, patakok mentét, a laposokat, dombhátaikat, hajlatokat be-bejáró Sinka István költészete lehet ma a tanunk a térképeken is valószínű fellelhető táj e multbeli helyneveire. De nyomós tanu. Versei ismeretében felülvizsgálatra is szorulhat Györffy Györgynek Csögle-magyarázata, de feltehetően a székelyek későbbi betelepülését bizonyító "Székelyszáz" nevű "várjobbágy századokról" való elképzelése is.

Tisztában vagyok vele, hogy a Kézai által Csigla mezőnek, a Pozsonyi

krónikában Sigla mezőnek nevezett helyet már számosan keresték az elmúlt századokban. Így találtak Erdélyben Aranyos mellett Csigá vagy Csigolya bereket, voltak, akik a mai Al-Csik mezejét gondolták a visszavonulás helyének. Verancsics Antal a székelyek letelepedési helyét Erdély legvégső szögletében tétélezte fel, s ezt a helyet Chikmezűnek nevezte el. Van Közép-Szolnok megyében is egy Csiglény, vagy Cseglény nevű helység, de Sáros megyében is található Cigla nevű falu. Az ország ez északi részén is felbukkant ilyen nevű falu igen érdekes következtetésre adhat alkalmat, általában az avarok településére nézve, mert például Bartal György is említ fent Bereg megyében, a Tisza felső völgyében Bajánháza-t, de Zemplénből is két Baján nevű falut, sőt ugyanitt egy Abara nevű helységet is.

Az avarok észak-magyarországi települési nyomait jelző helységnevek is erősítik azt a több magyar történész által képviselt nézetet, hogy avar hadak mentek Árpád magyarjai elébe a honfoglalás segítésére, illetve fogadásukra.

Bolgárok

" Attila halála után a hunok a Pontus vidékére vonultak vissza, itt – a talált népelemeket megszervezve – új birodalmat alapítottak, mely hun és bolgár néven szerepel a történeti forrásokban." (Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása, Bp. 1930.)

" Ugyszólván minden kutató megegyezik abban, hogy a bolgárok is a hun törzsek közé tartoztak ... A bolgár kérdés helyes beállításával – úgy látom – kielégítő megoldást nyerhet egy sokat vitatott kérdés, a hun-magyar rokonság és a hun-magyar monda eredetének problémája is." (Gombocz Zoltán: A bolgár kérdés és a magyar hunmonda, Magyar Nyelv, XVII. kötet, 1921. 1-3. szám)

" A legtöbbet mond az uturgur népnév, amelyről tudjuk, hogy a bolgár népnek a neve." (J. Marquart: Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge, Lipcse, 1903.)

A bolgárok "kardra esküdtek, kutyát áldoztak szerződéskor, hajukat nyirták, vászon csalmát viseltek, mi mind részint ó-magyaros, részint törökös." (I. Miklós pápa (866-ból) nyomán közli Hunfalvy Pál, M. Ethn.)

" Feje magyar módra volt borotválva". (Liutprand a bizánci bolgár követtről, 958-ból).

Fejtegetésemet Thury József (28) egy megállapításával kezdem: "A filológiai módszernek a filológiában van helye, ellenben történeti kérdések megoldásánál csakis történelmi módszert lehet és szabad alkalmazni... Egyetlen szónak ilyen vagy olyan megfejtéséből nem szabad egész történetet csinálni valamely népnek, ellenben valamely nevet, mely századokon át szerepelt a történelemben, megmagyarázhat maga a történetnek ismerete, Vagyis a történelemből kell megfejtteni a történeti nevet, és nem a névből csinálni meg a történetet "

E véleménnyel cseng össze Németh Gyula álláspontja: "a törzsnévek történeti dokumentumok" (29).

Számunkra ilyen különös fontosságú törzsnév, népnév az onogur-bolgár, mert előtagja azonosnak mondható nemzetközi nevünkkel/venger, Ungar, Hongroise, Hungarian stb./, ebből alakultnak tekinti ugyanis hivatalos történettudományunk. Az újabb kutatások fényénél komoly létjogosultsága van a hunugarból való eredeztetésnek is, aminthogy az onogur ilyen formában is használatos volt a honfoglalás előtti íróknál.

A történelmi eseményekben folyamatosan felbukkanó népnevek nyelvi jelentésének megfejtése már nem pusztán történelmet reprodukáló filológia. Nézzük ezért a fejezetben felvetődő népnevek és személynevek törökből, illetve perzsából való magyarázatát.

Bolgár=keverék, sabir = az utról letérő, eltévedő, bolyongó, kazár /kozár/ =futamodó, bolyongó /perzsául/, /Maszüdi arab író mondja is, hogy a kazárokat törökül szabir-oknak, perzsául kazar-oknak nevezik/, on-ogur=tíz ugor, kutur-gur= kilenc ugor, utur-gur = harminc ugor, türk=erő. Ezuttal fontos személynévi jelentés: Kuvrat, Koyrat /több olvasatban Kurt/ = gyűjtsd össze a népet, Baján=gazdag, a legkiemelkedőbb törzsfő megjelölése.

Mindenekelőtt kövessük nyomon az uturgur és kuturgur népet. Prokopius ír róluk 540 táján, ilyenformán: "A Maeotis tenger mellékein, régtől fogva hunok laktak volt, mégpedig egy király alatt. Valamely királyuknak két fia vala, Uturgur és Kuturgur nevű. Ezek atyjuk halála után eloszták a birodalmat, miért is neveikről a népnek egyik része uturgur-nak, másika kuturgur-nak neveztetik máig. ...Idő folytával egyszer, ha igaz a hír, egynehány hun /kimmer/ ifju vadászatván egy szarvas ünt, akár neki tüzesedve, akár isteni végzettül hajtva, üldözé. Az előlük futván, a

tengerbe ugrék, s az ifjak folyvást követék a tenger tulsó partjáig, ahol az üdő hirtelen eltűnt... Hazatérvén elmondák, hogy a tenger meggázolható, s a hun nép azonnal fegyveresen átkelvén a tul lakó gótokra esék." (30)

Az a különösen fontos ebben a mondában, hogy azonos Priskos rétor-nak az Attila hunjairól irt eredetmondájával, de hasonlatos a magyar szarvasmondához is. /Még senkinek sem tűnt fel az, hogy embernek veszélyes, nehezen járható helyeken- nádasok, zombékok, ingoványok s ilyen hely lehetett a Maeotis vidéke is - igen sokszor csak a finom ösztö-nű és otthonos állatok járnak biztonságosan, ezért csak az ő nyomukban mer eligazodni az ember. Ebben is rejthet a szarvas-mondák valóságmag-va./

A kutrigurokról az 550-es években hallunk. A gepidákat segítik a longobardok ellen. Ugyanez időben Bizánc egymás ellen bujtogatja a két testvérnépet, a kutrigurokat és utrigurokat. Az előbbieket királya ekkor Zabergán kán = szabir kán -/. Vele kapcsolatban Moravcsik Gyula (31) idézi Mutafciev bolgár történészt: a "perzsa király mellett magas rangban szolgáló, heftalita Zabergan, mind pedig a kuturgur Zabargan hun volt, mint-hogy a heftalita és kuturgur nevek egyaránt hun néprészeket jelölnek."

Ne döntsük most el azt, hogy a két Zabergan azonos személy-e, az azonban tény, hogy a Duna mentén megjelenő avarok /562/ utjukban beke-belezték a kuturgurokat és uturgurokat s ez időben az avar fejedelem ne-ve Zabergan volt. A Zabergan szó jelentésére egyébként Dr. Bendefy László értelmezését tekinthetjük helytállónak; nem személynév, hanem méltó-ségnév. /B. L.: Magyarország és Középkélet, Bp. 1945./

Hogy pedig az avarok politikailag mindkét népet képviselték, arra bizonyíték, hogy Bizánctól, jogutódként, mindazt az évi adót kérték, amit emezek korábban kaptak. Azzal a hirrel együtt pedig, hogy "A hunok visszaszerezték a régi Hunniát", Paulus diaconus, illetve Menander azt is közli, hogy "tizezer kuturgur rontott be Dalmáciába".

További adalékként - a most zajló kettős honfoglalás vitához is- fi-gyelemre méltó Thierry Amadé közlése, hogy " az avarok a visszama-radt három törzset / tharniákok, kotzagerek, zabenderek/ követeik utján magukhoz csalogatták; - s hogy " 600-ban a Volga partjairól egy csapat bolgár lovasságot hivat be".

A keletről való folyamatos beköltözésre így több megbízható hírnök van. A hatszáz éves első harmadából - feléből egyébként nagy nyugat-ra áramlást indíthatott meg a bizánciak irtóháboruja /622-23-ban/ a tűz-imádó vallás központja, Baktria ellen. Lerombolták a templomokat, leöl-ték a papokat, a népeket arra kényszerítették, a szent tüzek köré terel-ve őket, hogy azokba beleköjjenek. E vallásháboru is magyarázhatja a

perzsákkal szövetségbe lép avar Baján kán meg-megújuló nagy háboruját Bizánc ellen.

Az onogur-bolgárnak nevezett nép történetének tömör összefoglalását a legkitűnőbb Gombocz Zoltán (32) írásában olvashatjuk. Tőle tudjuk - mások mellett -, hogy a bolgár történet ősforrása: Theophanes Isauros / + 817-18/, és Nichephoros Patriarcha / +829/ legendás elbeszélése Kuvrát kán öt fiáról. A két szerző közös forrásból merithetett, /Nagy Géza (33) szerint Kuvrát annak a hun fejedelemnek, Organának az unoka-öccse, aki 619-ben a hun előkelő emberekkel együtt a keresztény hitre tért./

A Kuvrát-monda: "IV. Konstantinos császár idejében /668-685/ Nagy-Bulgária fejedelme, Kuvrát, halálos ágyán öt fiának lelkére kötötte, hogy egymástól el ne váljanak s az ősi földet el ne hagyják. Az első szülött Baján /Bat-Baján/ ott marad, de a második szülött Kotrag / a kutrigurok képviselője/ népével együtt átkel a Tanaison /Don/, a negyedik /neve nincs megemlítve/ átkel a Dunán s meghódol a pannoniai avarok kagánjának. Az ötödik fiu eljut Itáliába s a Ravenna melletti Pentapolisban telepszik le /679-ben/. A harmadik fiu, Asparuch /Isperek/ a Pontus és a Duna közé eső szögletbe vonul vissza." Az elbeszélés a bolgárok ötfelé szakadását kapcsolatba hozza a kazárok hatalmának felemelkedésével.

E magyarányu népmozgáson is alapulhat László Gyulának (34) a magyar régészet nevében is elhangzott véleménye: "Uj nép betelepedésével kell számolnunk az avarok második felében... A griffes-indások a késői avarokban jelennek meg. A VII. század vége táján uj, nagy tömegű nép költözött keletről a Kárpát medencébe. Számolnunk kell a VII. század vége táján egy magyarányu honfoglalással."

Most pedig egy igen érdekes, sőt fontos magyarázatra kell felhivnom a figyelmet. A dolog a bolgárok egy száz évvel előbbi, 580-as évekbeli vonulásával kapcsolatban, de közvetlen magyar összefüggése is van.

Már Gombocz Zoltán is említi azt, hogy Ephesusi János 582 körül egy mondat közöl, amelyben Bulgharios és Khazarig testvérpár, bolgár-kazár testvérnemzet őseként szerepel. Többről azonban Gombocz nem szól.

Ez a "mondai jellegű" adat viszont komoly történelmi bázissá vált azóta, hogy J.B. Chabot egy Edessában előkerült kézírásos feljegyzés alapján / - 1900-1910-/ közreadta Szíriai Mihály pátriárka krónikáját, Chronique de Michel le Syrien, Patriarche Jacobite d'Antioche cimen /1928/, illetve ugyanezt kiadta latin és eredeti szír nyelven E.W. Brooks /1935-36-ban/. Szíriai Mihály a Peskin kolostor apátjaként halt meg 1199-ben. Adatainak forrása Ephesusi János hatkötetes egyháztörténete volt.

E fárasztó bevezetés után az a lényeges, hogy Altheim (35) az avarok, bolgárok, kazárok, illetve a magyarok részbeni kapcsolatát e szír krónika egy közlésére építi. A kritikus szövegrész - kihagyásos közlésében -

igy hangzik: " Ebben az időben jött ugyanis három testvér belső Szkitiából, harmincezer szkitát vezéltek, 65 napja voltak uton az Imaon-hegyek /Észak-Irán/ hágóitól. A folyók miatt télnak idején jöttek, elérték a Tanaist, amely a Maeotis-ből kilép és a Pontos-ba ömlik. Amint elérték a rómaiak határát, közülük az egyik, név szerint Bulgarios, 10 ezer emberével elvált testvéreitől, átlépte a Tanaist a Duna folyó irányában, mely ugyancsak a Pontosba folyik. Maurikioshoz küldött s kérte adjon földet néki, ahol laknék s ennek fejében népével a rómaiak segédcsapatává lesz.

A császár adta néki Felső-és Alsó-Moesiát, valamint Dáciát...A maradék szkiták azonban, a másik két testvér, az alánok földjére mentek, amelyet Berzylia-nak neveznek, oly területnek, melynek városait a rómaiak építették. ... A /Moesiában és Dákiában lakó/ Bulgárok és a Pugaráyék, akik /Berzilya városainak/ lakóit alkotják, idővel keresztényekké váltak. Amint az idegen nép ezt az országot / Berzilyát/ elfoglalta, kazároknak nevezték őket az idősebb testvér neve után, akit Kazarignak hivatnak. Ez a nép erőssé vált s kiterelvényesedett."

Nem fordítottam le s nem idéztem a szir krónikából azt az időbeli egyezéshez szükséges részt, hogy a bizánci fürdőhelyet, Anchialost éppen megszállva tartó avar kagán ajándékot küld a hátában közeledő Bulgariosnak, hogy kedvét nyerje s utjából eltérítse. Ez az időpont 582 körül van.

Hogy jönnek mindehhez a magyarok? Altheim szerint a következőképpen: helyesbíti Biborbanszületett Konstantin közlésének, paleográfiai okból tévesnek tartott olvasását, azt, hogy a magyarok a kazárokkal "három" évig laktak együtt, e számot "háromszázháromnak" veszi, levonja a 889-es évből /Regino, prúmi apát ebben az évben jelöli meg a kazároktól való elszakadást, az Etelközbe vonulást/, így az 585-ik évet kapja, vagyis Kazarig és a meg nem nevezett harmadik testvér /ő képviselné a magyarokat/ Alániába érkezésének körülbelüli évét.

Mindezeket azért is tartottam szükségesnek említeni, mert hazai szakirodalmunkban nem láttam nyomukat. Még csak annyit: J.Marquart és K.H.Menges, s velük egyetértésben Altheim a kazárok, s így a három testvér eredeti kiindulási helyét Dngesztán vidékére teszi.

Történeti forrásértékű közlésnek kell tekintenünk tehát, már jóval Asparuch bolgárjai előtt, bolgárok érkezését Dáciába is. Ezt az adatot erősíti a már idézett Thierry, aki 600-ból tud tizezer bolgár lovas érkezéséről Baján avarjaihoz. Valamelyik csoport érkezése bizonyos, de mindkettőben sem kételkedhetünk.

Egészében véve a középkori források a VI. század közepétől már két Bulgáriát ismernek, a pontusi vagy dunai és a kaukázusi vagy volgai bolgárokét. Ez utóbbi az Anonymus említette terra Bular, ahonnan Taksony vezér idejében, a mohamedán hit felvétele után, jelentős bevándorlás volt hazánkba. E bolgárok szomszédságában talált rá Juliánus barát

az elszakadt magyarokra, s e bolgár nép utódainak tekinti a tudomány a csuvasokat. A magyar nyelvészet és őstörténet egyik alapvető tételét pedig éppen a csuvas nyelv alapján fogalmazta meg 1871-ben Budenz József: " a magyar nyelvben nagy számmal vannak régi török jövevényszavak, a csuvasal mutatnak egyező hangtani sajátosságokat, tehát az ócsuvasból való." (36) Németh Gyula szerint, mivel a mai csuvasok a régi volgai bolgárok maradványai, "ócsuvas" helyett "bolgár-török" jövevényszavakról kell beszélünk.

A dunai bolgárok Asparuch vezetésével 679-ben Moesiában leigázzák a szlávokat s a IX.-X. század folyamán beolvadnak nyelvükbe.

A Duna menti bolgárokról fontos történelmi adat a 680. évi: ekkor telepednek át a Dunától délre. A Nagy Károly által megtört avar uralom gyengeségét Krum alatt használják ki 805-ben, részt vesznek az avar állam felosztásában, főségük alá kerül a Duna-Tisza köze egy része s Erdélyben a Marostól délre elterülő terület. 827-ben a Dráván felhajózó csapataik Pannóniában lakó szlávok ellen harcolnak, főnökeiket elűzik s bolgár kormányzókat rendelnek fölébük.

A magyarokkal való szövetségükről 836-ban van adatunk. Magyar csapatok segítik őket makedon hadifoglyaik lázadásának leverésében.

A leginkább ismeretes magyar-bolgár hír / a 894. évből/ a görög szövetségben Árpád fiának, Leventének egy kisebb egységgel való hadi vállalkozása a nem sokkal előbb trónra lépő Simeon cár ellen. Van történelmünk, aki e csatározást már a gondosan megtervezett honfoglaló hadjárat, a második bejövétel egyik sikeres szárnyvállalkozásának tekinti.

Hunfalvynak és követőinek a magyar hunhagyomány eredetiségét, kelet-ről hozott voltát nullifikáló véleményével szemben századunk tizes-huszas éveiben erős ellenbizonyítékot kaptak történelmeink, nyelvészeink a Mikkola finn nyelvész által 1913-ban megfejtett óbolgár, vagy előbolgár fejedelemlistában. Ez a rendkívül becses történelmi értékű dokumentum is beszédes bizonyíték arra, hogy hiába bukkan fel bármely perdöntő adat is a mult homályából, ha a történész szemlélete mereven, éppen dogmatikusan más irányu, s ezt figyelmen kívül hagyja. Ez történt ez esetben például Hunfalvyval, aki Jireček, "Geschichte der Bulgaren " című művét idézve, már szól arról, hogy Hilferding a magyar nyelv segítségével kísérlete meg a szöveg megfejtését, ám érdektelenül, nem füleli le az izgalmas nyomot.

A bolgár fejedelemlista két részből áll. Az 515 évet felölelő első része, a hajukat hun módra viselő, a Dunától északra uralkodó fejedelmek nevét, uralkodási, illetve életévét tartalmazza. Helyesebben, ahogyan én látom, gondolom, a nemzetségek szerinti uralkodási időt, így Avitohol 300, Irnik 150, Gosztun 2 stb. Elképesztően szemnyitó izgalma az év neve, megnevezése: "lét". Altheim mindenesetre így idézi, s úgy kell tekintenem, hogy

azonos mai szavunkkal, Gosztunt negyedikként Kurt, ötödikként Bezmer követi. Az ötből négy a Dulo-ház tagja, Gosztun a Jermi nemzetségből származik /Nagy Géza közlése/. A Dunától délre uralkodók névsorát Aszparuh /Isperek/ nyitja meg, s Umer zárja 767-tel.

Az 515 éven belüli időről Gombocz Zoltánnak van eligazító magyarázata: (37) "Irnik például a kigyóév kilencedik hónapjában kezdte meg uralkodását, s Attila halála-éve éppen /453/ kigyóévre esik. Ha e meglepő időrendi egyezéssel még párhuzamba állítjuk Jordanes értesítését, hogy Attila fia "Hernic" népeivel Besszarábiába vagy Dobrudzsába vonult, valamint a magyar hun-monda Csaba motívumát, alig lehet a Csaba-monda reális történeti magvát kétségbe vonni."

Gombocz következtetése már hun-hagyomány fejezetünk bizonyítékaiba vág, itt csak azt emeljük ki, hogy az 515 évből 453-tól számítva, 215-öt kell vennünk, így Aszparuh uralkodási évének kezdetét 668-ban kapjuk meg, az ő Dunától délre vonulási éve pedig a 679-680-as év. Avitohol neve, amely nem azonos Attiláéval, idézte elő a legtöbb fejtörést /ebben érdekesek Pritsak magyarázata, sőt Altheim vele vitázó érvei is/.

A "kigyóév" még megvilágításra vár. A két XVI. századi, moszkvai és pétervári gyűjteléses kéziratból előkerült fejedelemlistán, amely eredetileg oszlopra írt görög szövegű volt, kettős időszámítás van, hun-törökös állatjegyes és keresztény. Ugyanigy kétnyelvű és kettős időszámításu a 907-ből származó catalari, valamint a kalugericai felirat is.

Rendkívüli módon hasonlatos e feliratokkal a perzsa szasszanida királykönyv /kezdődik Nagy Sándor babilóniai foglalásával és az Ardaser uralkodóház felemelkedésével, mint új periódussal/, benne szintén egymás mellett párhuzamosan van meg a tizenkétéves beosztású állatjegyes évjelzés, a mágusok időszámítási módja és a már érvénybe lépő keresztény évszámítás. (38)

A nemzetközi turkológus világot lázba ejtő fejedelemlista fontosságának tudatában furcsán hat egy magyarul is megjelent Bulgária története című könyv (39) szerzőinek e megjegyzése: "Az első kánokról - Avitohol és Irnik kánokról szóló közlések legendás jellegűek... az egyiket /a lista első részét/ Aszparuh idejében írták, aki a krónikával dinasztiaját kívánta dicsőíteni..." Mintha csak összebeszéltek volna a Kézait "dicsekvéséért" is pellengérré vonó Szücs Jenővel. Kézainál a sugallt magyarázat a reneszánsz hatás, bár hol van az még ekkor nálunk, itt még magyarázat sincs, csak a feltételezett emberi esendőségre való célzást kapjuk.

Magyarok

A magyarok "rendkívüli módon tisztelik a tüzet; a vizet és a levegőt tiszteletben tartják, a földnek pedig énekeket zengenek; azonban imádják és Istennek nevezik csakis azt, ki e mindenséget teremtette és annak áldoznak lovakat, ökröket és juhokat." (Theophylactus Simokatta: Histor. L. VII. C.8.)

"A magyarok bátrak, jó kinézésűek, és tekintélyesek. Ruházatuk színes selyemszövetből készült, fegyverzetük ezüsttel bevont, fényt kedvelők." (Gardezi perzsa író, 1050 körül.)

"Eberhard gróf kiválógtván magának illetőségét, az arany nyakláncokból, melyekkel nyakukat ékesítik s az arany csengetyűkből, melyek ruházatjuk alját beszegzik, három font aranyat templomi ékességek készítésére ajándékozott." (Régi bajor krónikából, a Lech-parti vereség után az ebersburgi erősségbe hurcolt, ékességeiktől megfosztott foglyoktól elvett dolgokról; Szalay László: Mg. Tört.)

"933-ban, Merseburgnál a lovak díszitményei terhükre voltak." (Liutprand)

"Az irók a kegyetlenség minden nemét ráfogják a magyarokra, kivéve mindkét nem szemérmének megfertőztetését, melyet otthon ugy, mint a táborban kerültek." (Bonfini)

"Augsburgnál 955-ben a magyar vezéreket felakasztották, a többi foglyokat vízbe fojtották, megégették vagy elevenen temették el." (Szalay: Mg. Tört.)

"Az Európába nyomult vad magyarságot, kelet e neveletlen gyermekét, Európa gyámsága alá vette." (Dr. Eduard Rösler: Zur Kritik aelterer ungarischer Geschichte, Troppau 1860.)

A hun-magyar rokonságnak "mind a nyelv, mind a történettudomány egyaránt ellene mond." "A régi pogány írás ténye ábránd". (Dr. Eduard Rösler: Id.m.U.)

" Honunkba költözésünk előtt alkotmányunk volt, közügyeket nemzeti gyűléseiben a község intézte, törvényeket a község hozott, a vezéri hatalom a bírótól el volt különítve."
(Dr. Szabó Károly: A régi székelység, Kolozsvár, 1890.)

" Őseink földrajzi elhelyezkedése kizárja, hogy a magyar őstörténelem össze ne fonódott volna a hunok történelmével."
(Nagy Géza: Honfoglaló őseink, Ethnográfia, 1894.)

" Egy kivétel van az elvándorlás szabálya alól, a magyar! A többi elhelyezkedése ma is megfelel a nyelvrokonságból kikövetkeztethető kapcsolatnak." ... - A magyar törzs "elfogadhatatlan, hogy finnugor, mert finn-ugor törzs nem lehetett hódító, többségben levő török törzsek között."
(Gr. Zichy István: Magyar őstörténet, Magyar Szemle, 1939.)

" ... a magyarságnak nem volt sem genetikus, sem történeti kapcsolata a hunokkal." (Szücs Jenő: Kézai tanulmány.)

Hun, avar és bolgár fejezetem lényegében ismeretterjesztő jellegű volt. Ugy véltem, e fejezetekkel tartozom a tájékoztatásra szoruló olvasónak. Az majd mondanivalóm egészében látszik meg igazán, hogy a bennük felsorakoztatott adatok, megállapítások valójában a legvitatottabb pontok megvilágítását szándékolják.

A magyarokról szóló fejezetben viszont - immáron kertelés nélkül - szint kell vallanom, vajjon az volna a céloom, hogy a hun-magyar rokonságot bebizonyítsam? Ugyanigy az Árpád-ház Attilával való rokonságát? E két, egymástól függetlenül is lehetséges viszonyt, amelyekben külön-külön és együttvéve, a mai magyar történettudomány hivatalosnak is tekinthető képviselői legjobb esetben is csak mosolyognának?

A mindénáron való bizonyítás természetesen legalább olyan hiba volna, mint Szücs Jenő kételyek nélküli, szélsőségesen tagadó álláspontja. Az apokrif iratok sorsát szenvedő, ellenbizonyítéku művek felmutatása azonban - úgy gondolom - kellően elégséges eredmény az én számomra, legalábbis a mereven tagadás alaptalanságának a cáfolatául. Ugy szintén Szücs irásának szembesítése a hazai olvasóval, a nyilvános tettenérés lehetősége, hogy a história lényeges dolgaiban azért mégsem szabadna a nemzetközi szakfórumokat ily egyoldaluan tájékoztatni. Ha mondhatni "nemzeti" érzékenységem a mai olvasók számára érthetetlen, történelmi elemzéseim és állításaim a szakembereknek semmitmondók és értéktelenek, akkor persze akár okvetetlenkedőnek is bizonyulhatok. Nem érzem azonban, hogy rossz uton járnék, mert ha másért nem is, a lehetséges és kívánatos szintézisért, érdemes a másik, sőt - bizonyításaim szerint - a nyomósabb véleményeknek is nyilvánosságot juttatni.

Amit ma magyar őstörténetnek ismerünk, az lényegében egy százesztendősi bizonyító és vitaanyagnak kellően egységbe nem fogott halmaza. Sommásan szólva, egy finn-ugor nyelvészeti és egy jobban történelmi szempontu turkológus irodalom. Az előbbi inkább a mindenkori katedra-birtokosok, a tudományos intézetek sáncain belüliek, sőt mondhatni a politikailag is "erdő felől állók" / ez elsősorban a monarchia korára érvényes/ táborát jelenthetné, az utóbbi a kivert helyzetű mezei hadakét. A két álláspontot történelmünk e századi kegyetlen viharai lényegében kifárasztották, ma amolyan "ökuménikus" viszony van közöttük, mint katolikusok és protestánsok között.

A hasonlatnál maradva, ennek az "ökuménizmusnak" a képviselőjét napjainkban én Györffy Györgyben látom. Egy-egy következtetésében ő esetenként turkológusabbnak bizonyul még a szenvedélyes apostol-elődök-nél is, emellett fundamentálisan finnugrista. Erre vall például, hogy isten szavunkat Istemi türk kagán nevéből magyarázza. (40) Káromkodásban még csak el tudnám ezt képzelni, a 60-70 esztendőös türk uralom visszhangjaként - ahogyan mondjuk a hódoltság kori nyársat jelentő török "lofat" szó is eléggé kifejezően fennmaradt. - Ámde miért neveznénk mi egykori türkhódoltak Istemiről az Istenünket, amikor a hódoltató népe sem tette ezt; a türkök istene türktengriszi volt; a későbbi, törökös kazár uralomban is a főisten neve tengri-kan. Kizárt dolog, hogy egy hódító személy neve istennevünké válhatott volna.

A szerződések kötésekora a kutyára esküvés módja is éppen azt jelentheti, - erről szintén Györffynél olvashatunk- (41), hogy istenüket igen komolyan vehették a magyarok, nem keverték bele a hadi szerencsével is forgandó sorsu fogadkozásaikba sem. Hasonlóan a régi görögökhöz: "Sokrates is kutyára, ludra, plátánra szokott esküdni, hogy ne az istenekre esküdjék - írja Philostratos. Ilyesfélét állít Aristophanes is a Madarakban: "Hajdan nem is esküdtek az emberek csupán a madarakra..." /Arany J. ford./

A görög esküvési mód magyarázatát tartalmilag talán őseinkre is elfogadhatjuk: "A ludra, kosra, kutyára való esküvést a Platon Apológiájához maradt scholionok szerint /22 A/ rhadamanthosi eskünek nevezték a görögök. Állítólag a krétai Rhadamanthys az istenek nevével való gyakori visszaélés miatt rendelte volna el, hogy a magánesküben inkább állatneveket használjanak." /Réthey-Prikkel Marian közlése./

Természetesen kézenfekvő a kettébe hasított kutyára, farkasra esküvésnek a szertartáson belül az a jelentése, hogy így lakoljon az a fél, amelyik a megállapodást nem tartja meg.

E magyar-hun ügyben vitézkedő írásban szólaltassuk meg Attilát is az "isten-dolgokban". Callimachos (42) szerint a padovai amfiteátrumban öt ünnepi versben köszöntő, - s ebben öt Mars hadisten fiának nevező Maril-lusra ilyen szavakkal fakad ki: " Hogy jutott eszedbe te szerencsétlen, hogy az emberek és az istenek világát egymással összekeverd ? Hogy lehetnék én isten fia, amikor embernek születtem ? -, te esztelen ! A te ostoba hizelgésed a legrutabb istenkáromlás..".

A finnugor és törökös /turkológus/ szemlélet végre valahára való komoly egybevetését László Gyula is hiányolja: "Németh Gyula A Honfoglaló magyarság kialakulása című alapvető könyvében ugyszólván minden adat - méghozzá nyelvi adat - a törökség felé mutat, tehát egyezik a történelem és a régészet bizonyosságaival; de ennek ellenére kísérlet sem történt benne Árpád magyarjai finnugor voltának kétségbevonására." (43)

A türk törzs, mint egy a sok közül, ismeretlen volt még az 550-es évek előtt. 552-ből tud róluk először az írásos világ, amikor törzsfőik, Bumin és Istemi vezetésével megdöntik a zsu-an-zsu-anok /ázsiai avarok/ uralmát. Bumin utódai a keleti türk birodalom, Istemi-é a nyugati türk birodalom kagánjai lettek. Ezek a türkök is azonban hun fajta nép. Az Orkhon folyó mellett 734-ben emelt egyik, a Kül-tegin kagán emlékére szentelt felirat négy szövege közül a kínai nyelvűben az áll, hogy a kínai udvarnál Kr. e. 71-ben, ill. kr. u. 55-ben látogatóban volt hun vezető /san-jük/ Kül-tegin ősei voltak. Az Istemi és utódai birodalmába 60-70 esztendeig tartoztak bele a történettudományunk által onogur néven számon tartott magyarok.

Ez volna hát az egyik "törökös" kapcsolatunk?

Eleve az viszont az onogur, később onogur-bolgár szövetségbe való beletartozásunk. Az onogur-multnak a hazai irodalma elsőrangú. Az onogurok történetéhez című, 1930-ban írott Moravcsik-tanulmány (44) valóságos tudományos kincs. Szerzőjét az indította a megírására, hogy reábukant a bizánci Agathon diakonus egy teológiai értekezésében a 713-as évből arra a mondatra, hogy Philippikos Bardanes császár /711-713/... "volt az oka a szomszédos nép, az unogur-bolgárok közvetlenül akkor történt támadásának, mely a Thrákiában levő keresztények foglyul ejtésével és mészárlásával járt..."

/Csak közbevetőleg: a bolgárok miatt - már a közvetlen görög utókor-tól - olyan megítélést és jelzőket kap ez a Bardanes császár, mint halála után Liutprand diaconus, longobárd történetíró írásában a magyarok segítségével 896-ban császárrá lett Arnulf: " Átkozott legyen örökre a nap, melyen egy nyomorult ember alávalósága annyi népre szerencsétlenséget hozot... a tetvek ették meg; gyalázatos halála a mennyei bosszu csapása... stb." (45)

A hasonlat arra is példa, hogy a pogány bolgárok és magyarok végül általánosan fennmaradt gyűlöletes megítélése eredetileg csak az egyházon és a császári, királyi udvarokon belüli pártos álláspont volt, a másik, ugyancsak keresztény, de emezekkel szövetséges csoport bukása, vagy elbuktatása utáni ellenvélemény./

A Moravcsiktól idézett mondatban az " onogur-bolgár" /onogur/ megnevezésnek van elsőrangú fontossága: a 713. évben még kortársként élő Agathon "onogur" néven ismerte a bolgárokat. Ezzel vág egybe az orosz Nesztor-krónika is: a bolgárokat fehér ugri-eknek, a magyaroknak gondolta népet pedig fekete ugri-eknek nevezi.

Az onogur-népnévnek a kezdetektől való felbukását, éppen csak érintve az eseményeket, ilyképpen láthatjuk: Priskos rétor egy töredéke említi őket első ízben, olyan összefüggésben, hogy 463 táján a saragurok

/fehér ugorok/, az urogok /ogurok/ és az onogurok követeket küldtek Bizáncba, miután eredeti lakóhelyükről kiszorították őket a szabirok, akiket viszont az avarok üztek el. Priskos tudósítása arra a népmozgalomra vonatkozik, amely az Attila halálát, vagyis a nyugati hun birodalom bukását követő években keleten lezajlott s amely talán egyenes következménye volt az európai eseményeknek, - írja Moravcsik Gyula.

Priskos e hírének megelőzően egy örmény forrás ugyan már a IV. századból említi egy Honagur nevű hunt, de ez legfeljebb annyit bizonyít, hogy az onogurok egyes töredékei, amelyek beletartoztak a hun birodalom kötelességébe, már korábban is elsodródtek a Kaukázus vidékére. /Az Attila-kori hun törzsszövetségbe tartozás magyarázhatja azt is, hogy kétszáz évvel Iszperih bolgárjainak vonulása előtt már 482-ből is találhatók bolgárok a Balkán félszigeten, bizánci szövetségben./

A következő tudósítás: Zachariós rétor /550 táján halt meg, írását 569-ig folytatják/ szír nyelven írt munkája ismét együtt említi a három népet, de velük együtt a szabirokat és avarokat is. A szabirok már 515-ben a Kaukázustól északra tanyáznak. A század közepén az avarok is ott tűnnek fel.

A három nép közül - saragurok, urogok, onogurok - a továbbiakban már csak az onogurokról vannak hírek. Jordanes 550-ben írt Getica-jában felsorolja a Fekete tenger északi partvidékén lakó népeket, nyugatról kelet felé haladva, s utolsóként említi az onogurokat, Hunuguri néven.

Mivel Mommsen a Jordanes szövegében hunuguri, uniguri, hunuvari, hunu és hunugiri variánsokat is talált, idézzünk Jordanesből: "A hunugurok pedig, akiktől sok bátor nép félt már, a nyestbőrök kereskedése által is ismeretesekek; azok első lakása Szkitiában a Maeotis mellett, második lakásuk Moesiában, Dáciában, harmadik pedig ismét Szkitiában volt, a Fekete tenger felett." Ez a lakhely-felsorolás időrendben is teljességgel megfelel a hun-vonulásoknak.

Ugyancsak Jordanestől tudjuk, hogy a hunugur népnél nevezett törzs, Attila fiai az Azovi tengertől nyugatra, Szkitia földjén telepedtek le, s ezt a szkita földet hun nyelven Vár-nak nevezték. Jordanesre alapozva jut el Fehér Jenő Mátyás arra a következtetésre, hogy a hun/u/gur, hun/u/gar népnév a gótok révén terjedt el Európában, s az avarokkal vonult be a nyugati köztudatba. E kétségtelenül lehetséges magyarázat, mint tudjuk, eltér attól az általánosabb felfogástól hogy a szláv ugri-ből, szlávok közvetítésével nevezik a magyarokat hungarnak stb. -nek Európában. Egybevégg ezzel a felfogással, illetve ezt alátámasztja a frank évkönyveknek az a tudósítása, hogy már a 860-as években emlitenek nyugaton Hungarus nevű püspököket.

A magyar őstörténet tudományának még lényegében feldolgozatlan anyaga Németh Gyulának a Baskir földön a hatvanas években végzett kutatása

és az ott talált magyar törzsnevekről 1966-ban közzétett tanulmánya. (46) Ebben az írásban oly messzemenő és alapos következtetések vannak, hogy sokban közömbösíthetik az e fejezetben sommázott korábbi kutatásokat és feltételezéseket. A korabeli latin, arab és bizánci források adatait természetesen nem tehetik szükségtelenné, mert azok állandó kiindulási és ellenőrző pontoknak, kritikai bázisoknak maradnak meg továbbra is.

Németh Gyula e legújabb felfogása, az ő korábbi nagy érdemű munkássága révén is, akár önmagában jelentheti a mai magyar őstörténeti álláspontot a Magna Hungaria és Dentu Magyaria közötti korszakra. Amellett, hogy ez a véleményem, ezuttal érintetlenül hagyom a korábbi álláspontokat, s csak mintegy önálló betétként iktatom ide az új Németh Gyula-i véleményt leglényegét.

A tanulmány szerint a szerző hat vagy hét magyar törzsnevet mutatott ki a baskiroknál. Közülük - e vitairat szándékából is - a Yula-man formában fennmaradt Gyula törzsnév nagy jelentőségű, mert a krónikák nem említik. Arab források szerint is a Gyula volt a tulajdonképpeni uralkodó, s e Gyula fejedelem népe tartozott a Gyula törzsbe. A hatalmas, csaknem önálló Gyula fejedelemnek tehát saját népe volt. Bár a törzsnevek egyébként nem személynevek, a Gyula személynév és méltóságnév is volt egyben. Ezt a helység-elnevezések is bizonyítják /Gyulafehérvár stb./. Él a név Jula alakban s bolgár-törökben Dzula formában.

Alapvető ez a megállapítás: a magyar Gyula és a bolgár Dulo történelmileg összefügg.

Az őshazáról: Magna Hungária valóban a magyarok őshazája. /Területét Németh a Káma és az Ural folyók közötti területen, észak-déli irányban Ufa és Orenburg vonalában határozza meg./ Valószínűnek tartja, hogy az ősmagyar törzsek körülbelül erre a területre költöztek, ez Baskiria nyugati része. Magna Hungaria közvetlen szomszédságban volt a volgai bolgár birodalommal, s itt kezdődött az 5. században az a nyelvi, ill. kulturális hatás, amely a Don-Kaukázus térségben folytatódott. Szerinte itt alakult ki a Hétmagyar törzsszövetség: bolgár hatásra bolgár hatalmi körben. Döntőnek látja erre nézve a magyar törzsnevek törökös eredetét. Volt olyan idő is, amikor a magyarok Magna Hungariában a Volga-bolgárok törzsszövetségébe tartoztak. Amikor a törökök kipcsák ágához tartozó baskirok a 9. században nyugatszibériai őshazájukból erre a területre vonultak, a Hétmagyar már régen Dentü-Mogyer-ben tanyázott.

A nyugatszibériai haza Wicklundtól eredő gondolata elvetendő. A magyarok az első évezred második felében nem voltak Ázsiában./Eddig Németh Gy

Nem említve minden hiradást, összefoglalóan fogadjuk el Moravcsik tájékoztatását: az onogurok " az V. század hatvanas éveitől kezdve a VII. század végéig állandóan a Kaukázustól északra a Maeotis keleti partjain, a Kubán folyó vidékén laktak... Legközelebbi szomszédai a szabirok és az

alánok... Erős, hatalmas nép, mely több törzsből áll... 558 táján az avarok ellen védekezik, két évtizeddel később... egyidőre türk fennhatóság alá kerül".

Ez 576-ban volt, de csak a VII. század első harmadáig tartott, mert ekkor a bolgár fejezetben már ismertetett Kovrat /Kurt, "gyűjtsd össze a népet"/ kiszakította az onogurokat a türk szövetségből és egy nagy onogur-bolgár birodalmat alapított, Moravcsik szerint e birodalom a VII. század közepén a kazárok nyomására felbomlik s a kazár fennhatóság alatt visszamaradó Bat-Baján népében kell látnunk a később 830 táján önállósuló magyarokat, a Lebedián, Etelközön át a Kárpát medencét elfoglaló Árpád népet.

A Fekete tenger melletti korszak fontos adata, hogy a magyar névvel itt már találkozunk. Malalas és Theophanes bizánci írók jegyezték fel, hogy Justinianus uralkodásának első évében /527-28/ Bosporos városa /a mai Kercs/ közelében lakó hunok királya, Gordas szövetkezett a császárral, Konstantinápolyba ment és megkeresztelkedett. Hogy a régi vallást el akarta törölni, fellázadt népe őt megölte és testvérét, Muagerist tették meg fejedelmükké. Németh Gyula (47) szerint e név kiejtésben Mogyerinek hangzott. Gordast Ogurda-nak olvassa. A tudósító bizánci író szövegében kétszer is olvasható az, hogy "a Bosporos közelében lakó hunok." Ezek alapján Németh Gyula ki is jelenti, hogy "e két magyar nevű király, Ogurda és Mogyeri bizonyára a magyarságon vagy a magyarsággal kapcsolatos, a magyarság vezetése alatt álló törzsszövetségen uralkodott. Ogurda és Mogyeri népének "hun" neve e népnek egyik, valósággal élő neve."

A magyar népnév már előbb is felbukkant az írott történelemben. Az előző feldolgozásnál egy későbbi munka erről így számol be (48):

"...a magyar népnév nem Kr.u. 527-528-ban jelenik meg először a történelemben Muagerisz alakban, hanem Kr.u. 460 körül "magyar" /örvény írásmóddal: makar/ formában. Magyar népvünknek ezt az említését Chorenei Mózesnél találjuk, Armenia földrajza c. munkájában ezt így olvashatjuk: "Északi Szármáciában számos nép lakik, mégpedig a kazárok, a hunok, a bulchok, a basilok, az abkázok, a kum-, vagy kuma-magyarok és a massagéták /Kr. u. 460-480 körül./ /E. Szármácia: a Don, a Volga és a Kaukázus közötti dombos-lankás, majd síkságba simuló térség./

A kazár birodalomról külön kell szólni.

A kazárok első nyomaira a történelemben a szabirok eltűnése /558/ utáni korszakban a Kaukázus északi vidékén bukkanunk - mondja Németh Gyula. Masüdi arab író azt írja, hogy a kazárokat töröktől szabiroknak, perzsául kazaroknak nevezik. Így a kazár a szabir népnek egy másik neve. Viszont a szabirokat, akiknek törzsszövetségébe a magyarság minden valószínűség szerint beletartozott, a források rendszerint a hun jelzővel

emlegetik. /Prokopius, Agathias, Jordanes, Theophilaktus Simokatta, Theophanes/. Németh Gyula: "A szabirok esetében biztosra veszem, hogy viseltek is a hun nevet."

A kazár birodalom így lényegében a Kaukázus felett lakó bolgárokból s az ezekre rátelepedett szabirokeből alakult. Később, a türk hódítás idején jött még hozzá némi, de valószínűleg igen kevés türk elem. Történetünk első korszakában a kazárok, még 627-ban is, a türk birodalomhoz tartoznak. Emiatt a VIII. század második felének közepe tájáig - a bizánciaknál és a keleti forrásokban - vegyesen türk és kazár néven említődnek.

A bizánci forrásokban a magyarok is általában unnoi /hun/, ungroi és turkoi néven találhatók. Ehhez járul negyedikként a szavartoi /szabir/ népvük.

A kazár birodalom népi összetételére vethet fényt József kazár király levele. Ennek én csak egy részét ismerem, Hunfalvy írásából, ahogyan ő azt Selig Cassel Magyarische Alterthümer-jéből /Berlin, 1848/ ímígyen említi: "Nemzetségét a bibliai Togarmától, meg tiz elődtől származtatja, kik között Ogur, Avar, Kozár, Bolgár és Savir vannak."

A kazárok nyelvéről több tudósításunk is van. Ibn Fadlan: "Nyelvük különbözik a türkökétől és perzsákétől és semmi más népnek a nyelve nem egyezik vele." Ezt ismétli Istahri és Ibn Haukal. Ez utóbbi ezzel a megtoldással: "Az igazi kazárok nyelve különbözik a türkökétől és perzsákétől." E két szerző még azt is mondja: "Bulgár nyelve olyan, mint a kazárok nyelve." Mukaddasi geográfus: "Al-Hazar nyelve nagyon homályos".

A birodalom hát több nyelvű. De melyik benne a magyar?

A nyelv maga pedig a magyar őstörténelem egyik legállandóbb kérdőjele. Zichy István gróf (49), akit Moravcsik igen élesszeműnek nevez, úgy látja, hogy "a magyarság nyelvének és népi eredetének azonosságát nem lehet egyszerűen magától eredő tényként elfogadni... - a magyarság egyenes vonalú finnugor származtatásával szemben rég ismert súlyos érveket hozhatnánk fel a magyarokra vonatkozó legkorábbi arab, perzsa és bizánci forrásokból, valamint a hazai kútfőkben megőrzött nemzeti hagyományból."

Nyelvünkről Biborbanszületett Konstantin a kabarokról szólva ezt mondja: "...innen van az, hogy megtanították a nevezett turkokat /magyarokat/ a kazárok nyelvére is, és a mai napig beszélük ezt a nyelvjárást, de emellett birják a turkok elűtő nyelvét is." Ismét a kétnyelvűség, amely a nyelvész Melich János szerint az erdélyi Gyulák udvarában is még meg volt.

De hol és mikor vették fel a bolgár-török magyarok finnugor nyelvüket? Az obi-ugor nyelvű rokon népek, erdei halász-vadász népként az erdőségekben költöztek tovább, a nyílt szteppén való életre nem voltak berendezkedve. Az onogurok viszont már ismert első vándorutjukra olyan társadalmi és hadi szervezettel indultak, amilyen egy erdei népnél ki sem tudna fejlődni.

Zichy végül is a nyelvész Meillet "alig van nép, amely nyelvét legalább egyszer, de általában többször is ne cserélte volna" tétele alapján találja meg a kiutat s arra jut, hogy: " a magyarság török műveltsége és finnugor nyelve közti ellentétet nem egy műveltségi behatás, hanem csak egy nyelvcsere feltevésével lehet elfogadhatóan megoldanunk." Ez azt jelentené, hogy az onogur nép neve mögött mindig feltételezett finn-ugor nyelvű ugor nép helyett egy ugor nyelvűvé vált hun-török népet kellene érteni.

E véleménynel csak a problémát kívántam példázni.

E kérdésfeltevésnek van egy általános, formai tétele is: hol váltak a hun-török népek finn-ugor nyelvűvé, a feltételezett keleti őshazában, vagy itt, a Kárpátok medencéjében? A méltatlanul figyelmen kívül hagyott Marjalaki Kiss Lajos (50) ez utóbbit vallja. Szerinte az ázsiai eredet csakis a hódító török nyelvű hun-avar-magyar törzsekre vonatkozhatik. Anonymus a krónikájában az itt talált népséget az ország legtöbb vidékén egyszerűen parasztságnak mondja. E magyarul beszélő pórnép nem más, mondja Marjalaki, mint a K.e. évezredben szkitha, később szarmata gyűjtőnéven említett néptörzsek maradéka. Attila segédcsapataiban is a tucatnyi vazallus nép közül a harmadik helyen szerepelnek. Csak a hunok és a gótok előzik meg őket.

A szkíták-szarmaták nyelvi azonosságára Herodotos is rávilágít: "A sarmaták szkítául beszélnek, de egy kicsit hibásan."

Csupán egy nyelvi bizonyítékát idézzük Marjalakinak, Anonymus krónikájából: "...és minden lakosok javaslatára Borsut, Bunge fiát erős hadal kiküldték a lengyelek földje felé. Bors pedig...megindula és sok parasztságot összegyűjtvén a Boldua /Bódva/ vize mellett, várat épít, melyet azon nép Borsodnak nevezte."

Terjedelmi okokból nem foglalkozhatom a szabir népi és a szumir nyelvi eredeztetéssel. Padányi Viktor (51) nagy hatású munkájában ez a kettő egybe is kapcsolódik. A magyar népet a szabirral már jóval Padányi előtt Fehér Géza is azonosnak tartotta.

A finn-ugor és török nyelvi kettősség viszont magyarázatra szorul. Ugy szintén az is, miként fogadhatja el a mai történettudomány a bizonyított törökös jegyeket, ha a hun-kapcsolatot közben kirekeszti. E hunságtagadásban tudományos következetlenség is kifejeződik napjainkban. Senki sem cáfolta meg például Moravcsik Gyula (52) idevágó ellenbizonyítékú tételeit, nemhogy itthon, de külföldön sem.

A magyar őstörténeti kutatás fő feladatát Moravcsik éppen a török népek és törzsek történetének felderítésében látta. Abból indult ki, hogy: " a magyar történet bizánci forrásait nem kezdhetjük a IX. századtól, vagyis azokkal a feljegyzésekkel, amelyek már kétségkívül a magyarságra

Vonatkoznak, hanem foglalkoznunk kell azokkal a bizánci forrásokkal is, amelyek ama hun-bolgár-török népekre vonatkoznak, melyek a magyarság kialakulásában feltehetőleg részt vettek, illetve, amelyek között kell rejtőzni - ez idő szerint még ismeretlenül - olyan törzseknek és néptörzseknek, melyek a később kialakuló magyarság lényeges alkotó elemeivé váltak."

"Ugyanerre az eredményre jutunk - írja -, ha a bizánci forrásoknak a magyarságra vonatkozó tudósításaiból indulunk ki. Amikor a magyarság a X. századi bizánci forrásokban feltűnik, három különböző néven szerepel, sőt van egy olyan forrás is, melyben a három különböző név egymás mellett olvasható: unnoi, turkoi, ungroi. Az ungroi kizárólag csak a magyarokat jelenti, a másik kettő azonban a magyarokon kívül a magyarság feltűnése előtt és után más népek nevéként is szerepel. Az a tény, hogy a bizánciaknál a két név /unnoi=hun, turkoi=türk/ nemcsak a magyarság feltűnése előtt, hanem később is mindig csak olyan népeket jelent, melyek vagy török fajúak és nyelvűek, vagy amelyek a hun-bolgár-török népek politikai és ethnikai közösségébe tartoznak, világosan bizonyítja, hogy e nevek használatának alapjául nem a geográfiai elhelyezkedés szolgált, hanem annak a tudata, hogy a magyarság, illetve annak egyes alkotó elemei nyelvileg, fajilag, politikai vagy kulturális szempontból a hun-török népekhez tartoztak."

Moravcsik e megállapítását egyenesebb fogalmazásban is olvashatjuk: "Ami a magyarok három nevének egymás után való előfordulását illeti / az ismeretlen szerzőjü Georgios Kontinuos szövegére céloz/, az újabb kutatások alapján felmerülhet az a kérdés, vajjon nem kell-e e népnevek mögött az akkor mégcsak a kialakulás stádiumában levő magyarság különböző elemeit keresnünk."

Az ilyen tudományosan abszolút korrekt elemzés ismeretében egyszerűen érthetetlen Szücs Jenő állítása, hogy a hun-magyar kapcsolatot, illetve azonosságot a nyugati népeknek a XII.-XIII. században véglegessé vált hiedelme. Ebben a nyugatban - írása szerint - Bizáncot nem is érte. Pedig azok az Árpád-házi királyok korában sem szorultak hiedelmek-re: a magyar trónon három bizánci hercegnő is ült: I. Géza, IV. István és IV. Béla felesége, illetve bizánci császárné volt Szent László leánya, Piroska, III. Béla leánya, Margit és V. István leánya, Anna. E korszakból pedig a bizánci udvarban Theophylaktos érsek /1092/ nevezi hunoknak a magyarokat, illetve Kinnamos János, Mánuel császár jegyzője. Ők talán mégsem csak Viterbói Gottfriedtől hallhatták ezt; illetve csakis az ő műveiből szerezhették volna ebbeli ismereteiket?

A kérdés körüli mai zürzavart megaláztatónak és lesújtónak is nevezhetném. Az 1971-ben kiadott Képes Krónika jegyzetmagyarázó "történe-sze" is azt állítja például: Pilgrim passauai püspök, egyebek mellett,

hogy " a magyar fejedelem Géza és fia, István származásának előkelőségét - a bajor hercegleánnyal, Gizellával tervezett házasság sikere érdekében is - bizonyítsa, megalkotta a hun-magyar azonosság oly sok száza-
don át hitelét megőrző elképzelését".

Ismét a "flancolás" motivuma, ezuttal olyan változatban, hogy egy püs-
pök a felbujtónk. Igenám, csakhogy a század elején, miután Árpád halála
után /907-ben/ nagy sereggel ránk törő bajor és más német hadakat Po-
zsonynál a magyarok tönkre verték s az Ennsig, a korábbi avar hatalmi
határig terjesztették ki az országhatárt Árpádnak az Ágnes névre keresz-
telt leánya már a bajor Arnulf császár fiának, Arnulf hercegnek a felesé-
ge lett, s nem kellett ehhez a frigyhez kitalált Attila-vagy hun-pedigré.
Elégséges volt a magyarok kétségtelen tekintélye, hiszen az apa Arnulf
is az ő segítségükkel vált császárrá Rómában. Sőt, horribile dictu, Ist-
ván neje, Gizella, maga is részben "hun"-eredetű. Ime a családja: Ágnes+
Arnulf, Judit + Henrik, Konrád + Gizella, Gizella + István. Tehát Gizella
apjának, Konrád burgundi királynak anyai ágon anyai dédapja a "hun" Árpád
volt, a honszerző.- Aki nem hiszi, járjon utána.

A magyaroknak a század nagy részében - az uralkodóházi rokoni kap-
csolat miatt is - bajor területen nyílt átjárásuk volt: franciaországi, il-
letve különféle közép- és északnémet területi hadjárataik állandó utvonala
a bajor föld volt. A fölényes hadijognál különb "rangigénylés" már öntöm-
jénezés számba ment volna. S mi szükség is lett volna reá, az előbb hó-
doltatott, majd szövetségessé tett bajorokkal szemben, akikkel az ural-
kodóházak családi, rokoni kapcsolata is már jóval Gizella előtt megvolt.

Az elemi történelmi ismereteket is riasztóan figyelmen kívül hagyó
eme "történész"- állásponttal szemben sokkal fontosabb dolog utánajár-
ni annak, hogyan is alakultak a vezérfkori Magyarország nyugati kapcso-
latai, mert a magyarokról ekkor szerezhették a nyugati népek az első ko-
molyabb ismereteket. E célra egy páratlanul kiváló és tisztességes mun-
ka állhat rendelkezésünkre, Vajay Szabolcsnak 1968-ban Mainz-ban meg-
jelent s az azóta eltelt hét év alatt máig is lefordítatlan munkája (52).
Pedig a könyv nem dugáru, vezető könyvtárainkból ismerem magam is.

Vajay 862-től, attól fogva, hogy magyar csapatok az irott források
szerint első ízben jelentek meg a Bécsi erdő körzetében, egészen 933-ig
feldolgozta a magyarok nyugati hadjáratait, hadi vállalkozásait. E könyv
után már csak hamisító szándékkal lehetne leírni a középkori térítő és
az osztrák-Habsburg történettudomány nyomán évszázadokon át szajkózott
megjelölést e hadjáratok idejéről, azt t. i., hogy "kalandozások kora".

E korszak 16 nagyobb háborúját, hadjáratát a mindkét oldali és a leg-
több esetben egyenként 6-8 hadi szövetségest is tömörítő vállalkozásokat
az akkori európai politika összefüggéseiben láttatja Vajay. Már előtte is
irt olasz és francia munkák alapján bizonyítja, hogy e hadjáratok kezdet-

bén stratégiai operációk voltak, gyakran védekező jellegűek, később viszont európai horderejű katonai vállalkozások. A mindenkori szövetségekkel szembeni politikai irányzatban mindig felismerhető a logikus tervezés. Szerződéseikben a magyarok mindig arra törekedtek, hogy valamely meghatározott irányban biztosítsák a békét avégből, hogy másfelé szabad kezük lehessen. E katonai és diplomáciai tények már önmagukban jól átgondolt koncepciókra vallanak.

Bizonyosságul, a főbb kapcsolatok, szövetségek beszéliesen szólnak erről - ezeket csupán 933-ig soroljuk fel - : a magyarok első nyugati szövetsége Svatopluk morva fejedelemmel volt /862-863; 880-889/, ezt követte a keletrómai VI. Leó császárral kötött megállapodás /894-895/, a szövetség Arnulf császárral /892-899/, béke- és segítségnyújtási szövetség az itáliai Berengár királlyal /904-924/, szövetség a bajor Arnulffal /913-921/, végezetül szövetség a Karolingok Franciaországával /917-926/, ugyanígy fegyverszüneti megállapodás a német királlyal /926-933/, amely a Svábföld /926/, illetve Bajorföld /927/ odacsatolásával később birodalmi megállapodássá egészült ki.

A magyar csapatok e kivétel nélkül szövetségesi hadi cselekményekben - amit ez a 16 főhadjárát jelentett - nemcsak jól szervezettek és jól felszereltek voltak, de kiváló fegyelmezettségük is. Sohasem pusztították a szövetségesek területeit, s mindenkor ügyeltek a szerződésbeli kötelezettségek megtartására. A magyarok kétséget kizáróan nagy horderejű európai jelenléte nélkül egészen másként alakulnak az olasz, francia és a különféle német hatalmi, politikai viszonyok. Csupán a Karoling-ház uralmát említem, amely a magyarok többszöri szövetségbeli megsegítése nélkül bizonyosan alámertül a többi trónigénylő, így a burgundokkal szemben.

A vezérkor a magyar történelem egyik legsikeresebb politikai, diplomáciai, katonai korszakunk Európában. A Gézával és Istvánnal megindult keresztény korszak vallási elfogultságu és évszázadokkal csak izmosodó, általánosuló szemlélete hánytá reá e korszakra a kárhozatos pogány mulat megtagadó, az emlékezetből is türelmetlenül kigyomláló elitelésnek és feledtetésnek minden keresztény előttit befedő és elborító, megvetéses köveit. E folyamatot különben Szücs Jenő is jól érzékeli.

Bennünket egyedül az érdekelhet ebből a korszakból, mily mértékű lehetett a magyaroknak a nyugati népekkel, udvarokkal, hatalmakkal való érintkezése s ennek nyomán a rólunk alkothatott kép megalapozottsága. Rendkívül kiterjedt volt a kapcsolat. Alig volt év, hogy magyar hadtestek, hadseregek ne járták volna a nyugati országokat, az említett szövetségi kötelezettségekből, követek, kereskedők, sok okból tárgyaló köldöttségek pedig szüntelenül közlekedtek. A Szücsstől axiomatikussá válnak nevezett nyugati vélekedés a hun eredetről, e kapcsolatok tapasztalati gyümölcse

s nem egy-egy szerzetes krónikás kézirati állításainak következménye, amelyek különben maguk is az érintkezésbeli tapasztalatok lecsapódásai voltak.

A magyaroknak a hunokkal való azonosítását tartalmazó, e korszakbeli nyugati krónikák, feljegyzések felsorolásától eltekinthetünk. Györffy György könyve csaknem kimerítően közli ezeket, de Thury József, Sebestyén Gyula és Nagy Géza idézett munkáiban is megtalálhatók.

A franciák és Sicambria

" Ugyanis abban az időben, amikor Aeneas-Trója lerombolása után Itáliába érkezett, két másik trójai fejedelem, az ifjabb Priamus, a nagy Priamusnak Antenor nővérétől való unokája, ugyanannak atyai ágról való rokona, 13 000 emberrel a Mare Illiricumon át a Régi Magyarországra érkezett. Ez Ázsia és Európa határának környékén, a meótiszi mocsarak közelében terül el; itt pedig nagy várost építettek, Sicambriát. Ugyanőket erről a helyről sicambriaiaknak is nevezik." (Viterboi Gottfried: Memoria Seculorum, 1185.)

" ... E vallomással azt is megmondja nekünk Anonymus, bár akaratlanul is, hogy ő olyanfélének nézi vala a magyar történetet, mint a trójait, s amint ebben szabad volt költenie, úgy amazt sem fosztotta meg költeményeitől." (Céltás Anonymus Gestájának bevezető soraira: Hunfalvy Pál: M-g. Ethn.)

" A magyarság hun eredete fikció, éppugy, mint a franciák trójai eredete vagy a többi közel egykoru mesterséges eredet-teória... " – " A trójai eredet kisajátításáért számos nép verseng (angolok, velszi brit-kelták, franciák, németek, olasz városok), hogy végül elég egyértelműen a franciák kerüljenek ki győztesen." (Szűcs Jenő: Kézai-tanulmány)

A trójaiakra már Anonymus is céloz, sőt irt is róluk; írása meglétéről és hollétéről én nem tudok adatot.

Krónikájának bevezető soraiban így tudósít: "Midőn egykor az iskolában együtt valánk, s a trójai históriában, melyet én igen megszeretvén Dares Phrygius és más szerzők könyveiből, miként tanítóimtul tanultam vala, egy könyvben összeirtam volt, egy akarattal olvasgattunk, kéréd tőlem, hogy amint a trójai históriát és a görögök hadait megirtam, úgy irnám neked Magyarország királyai és nemesei származását is." /Szabó Károly ford./

Anonymus e sorai ezuttal azért fontosak, mert a középkori francia történetírás a magyarokat, sőt Attilát is a trójaiaktól származtatta. Erről Szücs mélységesen hallgat.

Hogyan lehet az, hogy a Párizsban is tanult Anonymus, ha már őt di-csőséges elődöt keresőnek állítják, nem élt ezzel a nagyszerű eredet-lehetőséggel? Nagyonis kézenfekvő lehetett volna pedig - egy papi ember számára különösen - a már régebben keresztény franciákkal való viszont-rokonítás gondolata. Az idevágó forrásokat valószínűen szintén ismerhet-te, bár krónikájában név szerint csak Phrygiust említi. A kérdés megvilá-gításában Eckhardt Sándor (54) munkájára támaszkodom, akire egyebek-ben - mint kitetszik - igen nagy mértékben épít Szücs Jenő is.

A középkori franciák Magyarországot őshazájuknak tekintették. Ez ős-haza fővárosa volt Sicambria /a magyar Ó-Buda/. A felfogás első ismert műve 727-ben keletkezett, s egy neustriai /Ausztria/ szerzetes írása: Liber Historiae Francorum. Igen valószínűtlen, hogy e művel a trójai his-tóriát is megíró Anonymus Párizsban ne találkozott volna.

Mellőzve a sok érdekes részletet, csak arra térünk ki, hogy a XIII. század végén írják meg az első nagy francia nemzeti krónikát, a saint-denisi Grandes Chroniques de France-ot, s ez nagy tekintélyével már vég-legesíti a sicambriai óbudai eredetteóriát: e helyet a Trójából, a későbbi végleges hazába, Franciaországba kerülő frankok átmeneti hazájának te-kinti, hasonlóan, ahogyan mi a magunkénak Lebédiát vagy Etelközt.

Ezek után 1512-ben Jean Lemairé de Belges Illustrations de Gaule et Singularitez de Troye c. művében a franciák történetét már Trójával kez-di. A trójai exodust és Sicambriát /Ó-Budát/a III. könyvben beszéli el. A hunok, akiket a magyarokkal azonos népnek tekint, szintén a trójaiak

leszármazottai. A magyarok - írja - ugyancsak trójaiak, s a franciák testvérnépe, ugyanigy a törökök, a különbség közöttük csupán az, hogy emezek hitetlenek, a magyarok viszont keresztények. Az egybevetés oka: Attila ugyanabból a török fajból való, amely Turcustól, a trójai Troilus fiától származtatja magát.

Most pedig emlékezzünk a Szücs Jenőtől idézett részre, hogy ki mindenki versengett Európában a trójai eredetért. Mi nem versengtünk, de a Turcus-ok és Sicambria révén, talán inkább, mint a versengők, belekerültünk a franciák mellett a hatalmas tekintélyű és kiterjedésű trójai származási mondába. /E felfogás csirái tényanyagként benne kellett legyenek a 727-ben írott krónikában, de még inkább - minden bizonnyal a Szücs Jenő nagy eszmetörténeti vadászterületének számító XIII. században írott Grandes Chroniques de France-ban./ További írásos fejlemény, hogy a frank származási monda, benne Sicambiával, a testvérnépnek tekintett magyarokat is belefoglalva, egy nagyszabású műre ihlette Ronsard-t, a nagy francia költőt.

A mi szempontunkból mindezeknél fontosabb, hogy Anonymushoz hasonlóan a hun-történet írója sem kapott ezen a származtatási lehetőségen. Igen valószínű pedig, hogy alkalmá - példák és írott források alapján - erre mindkettőjüknek lehetett volna.

Mégcsak nem is építve Szücs Jenő feltételezésére, hogy Kézai megjárta Franciaországot, a közvetítő hatások lehetőségeként, említsük pusztán azt a tényt, hogy a XII. század végén, a XIII. század elején francia szerzetesek /ciszterciták, premonstreiek/- III. Béla és utódainak uralkodása idején - nagy számban özönlötték el Magyarországot. Nagyon valószínűtlen, hogy e teóriának ne lett volna képviselője közöttük.

Anonymus és Kézai tudósításai között érdekes különbséget látunk az óbudai frank "öshaza" dolgában. A különös az, hogy a trójaiakról is irt Anonymus még a Sicambria-helynevet sem említi. Kézai viszont már igen. de a frank származásmondáról ő sem szól semmit sem.

Viterbói Gottfried - akinek Anonymus krónikájára feltételezett nagy hatása alapján Györffy még a magyar hun-hagyomány eredetiségét is kétségessé teszi - hol a régi Magyarországon, a Meotisz mellett, hol az újban, Pannóniában említi a frankokat és városukat Sicambiát.

Kézai hun-krónikájában mindenesetre már benne van Sicambria, de krónikásunk nem említi egyben a frankokat is, nincs célzása sem a frankok származási mondájára. Eckhardt Sándor úgy látja, hogy a Sicambria-Buda azonosítás, helyi, önálló magyar hagyomány, s a vele összefüggő frank-trójai származási monda a VIII. századi Gesta regum Francorum alapján terjedt el nálunk is.

A magyar összefüggésű trójai eredetteória későbbiekben is továbbélő jelének kell tekintenünk az 1585-ben Konstantinápolyba hazánkön át követ-

ségbe utazó Bongars Jakab tudósítását. A Duna menti Carnuntum /Petronella, korábban fontos avar erősség/ romjait ő Hungaris Kisch Troia-nak nevezi uti beszámolójában.

Mindezekből azt következtethetjük, hogy az Árpád-házi királyok korában író krónikásaink - a keresztény világban még oly csábítóan tűnhetők trójai eredet-feltevések ellenére is - az Árpád-ház családi hagyományának is számító hun-magyar eredet mellett tartottak ki.

Erre meggyőzően elsőrangú közvetett bizonyítékunk is van.

A Bécsi Képes Krónika írója, Kálti Márk, az Anjouk dicsőítése kedvéért már felvette krónikájába a franciák trójai eredet-mondáját. Ő már "szinkronban" van kora felfogásával. A magyar Anjou-kor, az élenkülő olasz hatások következtében a reneszánsz korszak dicső-ös kereső világát is tükrözi, Kézai és Anonymus még nem dicsekedett, az ő idejükben nem ez volt még a korszellem, ők még csak a tényeket keresték.

Egy hazánkban járt olasz utazó, akinek 1308 táján írt műve Anonymi Descriptio néven ismeretes, Kézaitól függetlenül mond el érdekes adatokat a magyar-hun történetről. Említi azt a kajászói emlékkövet is, amely Kézai krónikájában a nagy keveházi csata emléke. Közlése a hely meghatározása miatt is idekiváncozik: "inter sicambriam et albam regalem" találta ezt a követ. A kő említése Kézai tudósításának hitelét éppugy erősíti, amint jelzi, igen közel Kézai korához, a Sicambria-helynév hazai használatát is.

A trójai eredet sem tekinthető különben pusztán tudós kitalálásnak. Elfogadható róla az a felfogás, hogy a galliai latin és ellatinosodott kelta lakosságtól élő hagyományként örökölték a velük összevegyült, egy néppé formálódott frankok. Ez a hagyomány pedig Róma öröksége. Akármint van, példa a mi hun hagyományunkra is, amelyet ugyancsak szívsosan megőrzött az emlékezet.

Hun-magyar mondák és a Nibelung-ének

"Többször hallottam némi hitetlenségi hangnyomattal mondva: lehet-e volna-e, hogy létezzenek magyar hagyományok Attiláról és a hunokról? Attila, a többi világ hőse, semmi sem lett volna azon földre nézve, hol uralkodott, hol meghalt, hol csontjai máig is nyugszanak? Csupán Hunniának ne volnának meg a maga költeményei és legendái Attiláról?" (Thierry Amadé: Attila-mondák, Pest, 1864., Szabó Károly ford.)

... "a fent idézett nyomokból is kiviláglik már, hogy volt nálunk naiv eposz, hogy ez, mint általában a népköltemény költői formában nyilatkozott ... a krónikások józansága, a korai kritika dere hagyományos költészetünk virágait fagyasztá el, midőn a történetből számüzni akar vala minden regezerűt." (Arany János: Naiv eposzok, Koszoru, 1863.)

... "hihető-e, hogy az egész minden előzmény nélkül csak egy pár szerzetes csinálmánya s a magyar nép csak a krónikákból hallotta először Attila hírét? ... Semmiféle monda nem terjedhet el, ha nem köti magát valamely élő emlékhez, bármely csekélyke legyen is az." (Gyulai Pál: Budapesti Szemle, XXVII., 1881.)

"Az ősi tudaton alapuló történeti hagyomány nem monda, ezért nem vizsgálható mondatörténetként." (Hóman Bálint: A magyar hun-hagyomány és hun-monda, Bp. 1925.)

"Hunfalvy Pál és kortársai még hihették azt, hogy a magyaroknak csak a honfoglalás után lehetett alkalmuk hallani Attiláról és a hunokról. Ma mindnyájunk előtt világos, hogy ez a vélemény képtelenség." (Németh Gyula: Attila és hunjai, Bp. 1930.)

Magyarázaatra szorul, hogy a négy hazai munkából vett idézetből kettő miért multszázadbeli, különösen, hogy a továbbiakban is jelentékeny mértékben a 19. század utolsó harmadának vitaanyagából kell merítenem. Az ok egyrészt a szerző Európában és hazánkban is megéltékült mondakutatás, másrészt a Hunfalvy Pál munkássága nyomán magasra csapó vitahullám.

Hunfalvy Magyar Ethnográfia c. munkája 1876-ban jelent meg, s kétségtelen írói, történési erényei mellett a nemzeti történetírásra kiábrándító következtetései keltették iránta a nagyobb figyelmet. Már idézett gyűjteményes munkájában - a bátorító önvigasztalás némi ízével - Szűcs is példalóddzik avval, hogy ki gondol ma már a Hunfalvy munkássága nyomán támadt felháborodásra? Nehéz századaink ismeretében azonban nem nehéz meglátni, hogy Hunfalvy nagy okossága, kritikussága csak azzal a belső önkontrolljával - ha egyáltalán élt benne ilyesmi - érvényesülhetett, hogy a magyarok történelmi dolgaiban azért elsősorban a szabadságharcot leverő Habsburg birodalom magyarellenessé szellemiségének legyen jól fészült, "fűre nem lép, fára nem mászik" jófiúja.

Ezt természetesen nem a levegőbe lógatott lábbal, lirizáló ellágyultságban mondom, adatokkal éppúgy meg is erősítem. Első nagy turkológusunk, Vámbéri Ármin tanítványa, Thury József (55) pontról pontra bebizonyította, hogy a magyarság akkori nagy ellenségei, Roessler Róbert, Maximilian Büdinger vagy korábbról A. Ludvig Schlöser, hogy csak ezt a hárommat említssem, műveinek főbb megállapításait Hunfalvy kritikátlanul áttűtette a magyar történettudományba. S ami a nagyobb baj, ezek alapján egész iskolát teremtett, amelynek zsákutcás, ostoba Habsburg-német elfogultságú, mai szemmel inkább keserű nevetésre ingerlő hatása alól csak az első világháború s főként az Ady minden irányban szétsugárzó szellemiségének hatása által sikerült, ha részben is, kiszabadulnunk.

Nem kerülheti el mai folyóirataink olvasójának figyelmét a Hunfalvy reneszánszára irányuló törekvés. Egy róla cikkező szerző (56) nem kisebbet állít, minthogy ő a hazai kritikai szemléletű szakirodalom első megalapozója s a nagy elméleti munkásságú Bartók és Kodály is az ő tudósi "köpenyéből" bujt volna ki. Nem tudom, hogy a zeneelméletben és pedagógiában is kiváló Bartók és Kodály mily mértékben tanulmányozták a Hunfalvy Ethnográfiáját, de hogy a Kossuth szimfóniával jelentkező Bartók a turini remete atillájából és nem a Hunfalvy schwarz-gelb színezetű "köpenyéből" bujt ki, azt merem állítani.

Mindenesetre - bizonyítható adatok alapján - én inkább rokonszenvezek A Láthatatlan ember írójának, Gárdonyi Gézának éles szavaival: "A magyar történetírásban Hunfalvynak Batu káni szerepe volt: földult és elégett minden hagyományt. A hunrokonságot merőben megtagadta, s Atilla magyar dicsőségét beledobta az Akadémia szemetesládájába" (57).

E szükséges kitérő után, ha nagyon vázlatosan is, lássuk a magyar hunhagyomány megítélése és a benne központi fontosságú Nibelung ének eredetének értelmezése körüli, évtizedekig zajló, áldatlan vitát.

A kiváltó ok az volt, hogy több német szerző szerint a magyaroknak semmi emlékezetük nem lehetett a hunokról és Attiláról, amit róluk tudtak, azt tőlük, a németektől vették át.

Tekintsük ezuttal a közvetlen elindítóknak e vélekedésben dr. Eduard Röslert. Értekezése 8. fejezetében Casselre hivatkozva a következőt mondja: "Anonymus Kézainál és Thuróczinál igen sokkal kevesebbet tud a hunmagyar őstörténetről, ezért e mondák csak akkor keletkeztek, midőn a nyugati tudományosság és monda azt lehetővé tette." Továbbá: "e rokonságnak mind a nyelv, mind a történettudomány egyformán ellene mond."

Anonymusról: "Előtte a magyar történetről belföldi munka nem létezett s így írása volt e tárgyban a legelső, csak külföldi forrásokból merített... "koholt és erőszakosan ferdített, ahol a magyarokat dicsőséghez segíthette." .. "A névtelen jegyző a történetet ferdítések és hazugságok által eltorzítja s képtelennek tűnik Magyarországra régibb történetének forrásul szolgálni, tehát a történet-nyomozók kezéből száműzendő."

Ez ugynevezett kritikai szemlélet ősapja, a szász A. Ludvig Schlöser: "Anonymus műve egy ostoba barát őrült fecsegése..." egy teljesen tudatlan ember önkénye és szándékos meséje... Még józan emberi észben is szükkölködő mesemondó."

Izlelgessük e vélekedések első hazai keresztapjának, Hunfalvynak szavait: "... a magyar krónikák egy mesevilágban élnek, mely a valót a költeménytől nem bírja elválasztani..." A magyarság nem a pogány, hanem a keresztyén magyar, mégpedig keresztyén német papjaitól hallott legelőször valamit Attiláról és a hunokról; keresztyén német papok irták meg a hun-magyar atyafiságot és az ugynevezett hun-magyar históriát."

Csak még két passzus Hunfalvy-ból: "Akárki szerkesztette először a hun-magyar krónikát, melyet azután a többiek másolgtának, az hozzá tévé a Hunor és Magor-féle mesét, hozzá egyebet is, ami a burgund-hun mondában nem volt meg; hozzá tévé a székelemek hun eredetét is. A hun monda idegen lévén általában, s idegen földről jutván a magyar krónikába, az tehát így, amint birjuk, történelmi alap nélkül szükkölködik; mesénél nem egyéb. Világos ennél fogva, hogy az is csak mese, amit a krónikások abból származtatnak; mesénél nem egyéb a székelemek hun eredete is." ... "Amint a krónika költötte a Hunort és Magort, Attilának származását,

hol Nimróttul, hol Magógtul s Árpádnak származását Attilától: ugy költötte a székelyek hunságát is."

Nem feltétlenül vall azért tudósi higgadtságra, követésre példás kritikai szellemre - amint ma egyesek állítják- ez a teleszáju nagyképűség.

A "tárgyilagos" tudományos kritika eredményeinek vélt külföldi munkák gátlástalan respektálása mellett, ez a Hunfalvy azért is ily kérlelhetetlen, mert a nagy magyar nyelvészé vált kölni Budenz József érveit is védi. A Budenz által ekkor már abszolút érvényűnek bizonyított finn-magyar nyelvrokonság Hunfalvy szerint is kizárta a hun kapcsolatot, s aki ezt mégis képviselte, azt hiu légvárat építőnek nevezte.

Székely részről kötötték fel először a kardot, így dr. Nagy János (58). Hasonlóképpen, ahogy az egyoldalú nyelvi megítélés helytelenségére legutóbb Sinor Dénest idézte László Gyula - fogalmazásában ugyan nem érte vele teljesen egyet-, Nagy János Humboldt tekintélyéhez folyamodott: "A nyelvnek sem rokonságából, sem különbözőségéből nem lehet megoldani a népek származásának nagy és nehéz problémáját: azokból legfeljebb valószínűségeket lehet következtetni."

Gondolom az eredetkutatásban szót kérő folkloristák, régészek, sőt csillagászok /ma már erre is van példa/ örömmel veszik a Hunfalvyval való vitában Nagytól citált Renan-véleményt is: "Ahol az irott történelem világa megszűnik, ott kezdődnek a szájhagyományok, hol ezek végződnek, ott beszélni kezdenek az épületek romjai, a kézművek hátramaradt példányai: s ahol ezek is elhallgatnak, ott megszólal a föld, míg végre a csillagok viszik feljebb a történelem fonalát."

Nézzünk meg Hunfalvy iskolájából néhány tudós álláspontot. Riedl Frigyes: "a hun krónika idegen forrásokból kompilált mű, önálló mondai színezetű elemei genealógiai célzattal készült tudákos könyvmondák".

Heinrich Gusztáv: "E magyar hunmondák a német hun-monda hatása alatt alakulhattak ki, a hazai német lakosság élőszóbeli közvetítésével jutottak el a magyarokhoz."

Petz Gedeon: "A történeti elem Jordanesből, a mondai a városlakó németek közvetítésével, ill. a hunok után itt lakó népektől átvett hagyományból."

Bleyer Jakab: "Pannónia szláv lakói útján eljutott keleti-gót Attila-mondából ered."

Moór Elemér: "A német Spielmannok, hivatásos énekmondók közvetítése".

A történelmi nemzeti hagyomány folytatójaként Sebestyén Gyula (59) - az ő munkássága avar-fejezetünk megírásában is elsőrendű kutfónk volt- az idézett germanistákkal ellentétben, nem a német-magyar kulturviszony (kulturfölény) szempontjából vizsgálta a hun-magyar kapcsolat mondai hagyományát. Sebestyén a mondai és mondává szövődött Kárpát medencei

hunhagyományt, illetve históriát, így Attila és a hunok harcalt avar közvetítéssel magyarázta. Azáltal pedig, hogy a legujabb magyar történelmi álláspont az avarokat hunoknak tartja, igazolta őt a jelen.

Hunfalvy és követői hatására - egészen a huszas évek elejéig - a magyar történettudomány a hun-kérdést kizárta saját kutatási köréből. A történészek ennek következtében legfeljebb a krónikák egymásközi viszonyának tisztázása végett, forráskritikai szempontból vizsgálták a hun-krónikát s annak irott forrásait. A székely eredet is hosszú időre megszűnt a hun-kérdés része lenni. Az ősi hagyomány elejtésével egyidőben a hunok és más török népek története iránti érdeklődés is szinte teljesen kiveszett. Nem látták tisztán a hunok, avarok, bolgárok etnikumát. Az ortodox finnisták tudományos terrorja minden ilyen kezdeményezést elnyomott. A mondai elemek értékeléséről ismertetett sokféle vélemény is jelzi, hogy a történettudományi szempontok kikapcsolása után - a nyelvtudomány művelése mellett - csak mondaelemzés volt hazánkban.

E témánál Hóman Bálint összegezésére is támaszkodtam, ezért ismerjük meg Hunfalvy munkásságát sommázó véleményét: "Hunfalvy nyitotta meg a módszeres kritika érvényesülésének útját, tárgyi eredményei - mai tudásunkkal mérve - nagyonis problematikus értékűek." "Hunfalvy határozottan kétségbe vonta, hogy a IX.-XII. századi külföldi források tudtak volna hun-magyar azonosságról. Igen hiányos forrásanyagra támaszkodott, s ezt kellő alap nélkül állította (60).

A XX. században fellendült nemzetközi turkológiai kutatás véget vetett a hun-krónika körüli beltenyész, pepecselő tudósokdásnak Magyarországon is. A nyelvészekről és mondaelemző germanistáktól elnyomott történészek is végre levegőhöz jutottak. Új és megvilágító értelmet kaptak a honfoglalás kori kutfők, de a véleményük miatt mélyen ellenzékbe szorult Thury József, Nagy Géza és Sebestyén Gyula által megfogalmazott tételek is.

Véglegesen bebizonyosodott, hogy a hunhagyománynak nem Kézai az egyedüli forrása. Ő csak összegezte a korábbi magyar és külföldi irott forrásokat s a bennük megőrződött néphagyományt. Igaznak bizonyult például Domanovszky véleménye: "A hun történetben az élő monda győzedelmeskedett az irott források felett. ...a tudós átvétel és a monda között a határt sokszor egyáltalán nem lehet megvonni. Sokszor még azt is nehéz eldönteni, hogy a hun história miért egyezik az irott kutfővel, mert ez a forrása? Vagy csak azért, mert az illető történelmi eseményt a monda is feldolgozta?" (61).

Ami pedig a monda fontosságára vall, nélküle: "a hunhistóriára a magyar krónikában szükség nem lett volna, s bizonyára nem is jutott volna senkinek sem eszébe, hogy a hunok történetét a magyarokéval kap-

csolatban megírja".

E mondaanyagnak viszont semmi köze az Attiláról szóló germán hősmondákhöz, mert azok semmit sem szólnak hun-magyar azonosságról.

Egyfelől a bolgár mult tisztázása erősítette meg a Fekete tengeri onogur-bolgár és alán kapcsolat, sőt a néprokonság történeti hitelét, majd az avarok továbbélése, jelenléte a Nagy Károllyal való harcaik után is, a hüntörténetben felidézett csaták valóságos megtörténtét bizonyította.

Barbarossa Frigyes udvari papjának, a tudós költő Viterboi Gottfriednek a hatását, bár mértéktelenül eltulozza Szücs Jenő a magyar-hun azonosság Nyugaton való elterjedésében, amikor azt írja, hogy az ő tekintélye tette véglegessé e "hiedelmet", azt azért nem említi, hogy Viterboi szerint " a besenyőktől kergetett magyarság Pannóniát az avaroktól foglalta el." Az író " Memoria seculorum" c. műve 1185-ben, "Pantheon"-ja 1189-ben íródott.

Kézainak az avarok és frankok pannóniai és ausztriai csatáit hun ütközetekként megírt fejezetei is a hun-avar hagyomány fennmaradásáról tanuskodnak. "A dunántuli csaták leírásánál - s ebben valamennyi kutató megegyezik, igazi mondával van dolgunk". - állapította meg már Dománovszky is.

Sebestyén ebbeli fejtegetése alapvető és világos: "Történelmi adatok szerint közvetlenül a magyarok megjelenése előtt a nyugati végeken avarok és a tőlük keletre telepedett szlávok képviselték külön kagánok, illetve külön fejedelmek alatt a hegemóniát. Ha tehát a honfoglalók tőlük vették el Pannóniát, akkor természetesen annak a két népnek kellett helyet kapnia a honfoglaláskori mondákban is. A szlávokat tényleg képviseli Szvatopluk, aki történelmi személy, de az avarok nevét középkori hazai krónikáink egyetlen egyszer sem említik meg. Annál többet beszélnek a hunok utódairól."

Az avarokat egyébként nálunk elsőként Mátyás és Ulászló olasz történetírója, Bonfini említi. Nála a Nagy Károly által leigázott avarok már teljesen azonosak a magyarokkal. Sőt, Thuróczy 1488-ban kinyomtatott krónikája alapján a 744 utáni avar történetet fogadja el magyar történetként. Vajon van-e tudomásuk erről a kettős honfoglalás mai képviselőinek?

A magyarokat a hunokkal és avarokkal azonosító kutfőkről már másutt szólottunk. Sebestyén felsorolásából csak hármat emlíünk: Hrosuita, X. századi gandersheimi apáca nevezi avaroknak a magyarokat egyik, 959-68 körüli költeményében, majd, ami igen fontos, egy Berengárról szóló vers/vele két évtizedig voltak szövetségben a magyarok s legtöbb olaszországi hadjáratuk az ő megsegítésére volt/, majd a Mülki Krónika jegyezte fel 1174-ben, hogy Liupold osztrák herceg fia feleségül vette " az avarok királyának leányát." /II. Géza/mgh.1161/ leányáról van szó./ Hrosuita

gandersheimi apáca 959-63 között irt versének a mérvadó voltát, ha mérlegelnék, hadd hívjam fel a figyelmet egy szenzációsnak is számítható kis adalékra. Egy Falkenstein János nevű szerző mult századi összeállításából tudjuk, hogy Árpád dédunokája, keresztnevén Gerbega, a X. században a gandersheimi apácakolostor fejedelemasszonya volt. Szolgálati éveit megegyezhetnek Hrosuita apácaidejével, mert a nagyanya, Árpád leánya, 938-ban halt meg. A leszármazás fonala ez: Ágnes-Arnulf házasságából Judit, Judit-Henrik /Madarász Henrik császár fia/ frigyéből Gerbega. A minden ágon uralkodói környezetből származó Gerbega- s könnyen hathatott verselő apácájára- értesültsége bizonyosan nem számítható mende-mondának.

"Ha ennyi hiteles tanu bizonyítja- írja Sebestyén-, hogy a hunok, avarok, magyarok neve összefolyt, akkor azokon a krónikásokon sem szabad csodálkoznunk, akik az avar és hun kapcsolat alapján azt merték az idegen kutatók bátorságára és a hazai vallomások alapján állítani, hogy a magyarok a szlávoktól a velük rokon hunutódok közvetítésével foglalták el az Attila király örökéből reájuk maradt Pannóniát. Ez csak azt fejezi ki, hogy a honfoglalók itt szlávokat és avarokat találtak, ami aztán tökéletesen meg is felel a történeti igazságnak" (62).

A Tárnokvölgyi ütközet leírásakor Kézai ezt olvashatjuk: "Látván tehát Ditrik, hogy embereiben illy nagy öldöklés esett, más nap hogy az ütközetet vívta, Macrinussal Tulna város felé vonula ... Megismervén tehát a hunok, mennyi és milyen a nyugati nemzet fegyvere és lelke, neki bátorodva seregükkel Tulna felé indulának, hogy Ditrikkel és Macrinussal megvívjanak. Kiknek jövetelét amint Ditrik megértette, velük Czezőnmaurnál szembe szálla..."

Történelmi tény, hogy Nagy Károly a Tullinnal azonos római Comagena mellett ütközött meg az avarokkal, erről Einhard évkönyve tanuskodik. Az összefüggést Eckhardt Sándor is világosan látja: "A kapcsolatot Kézai annál könnyebben megtalálhatta, mert hiszen a külföldi forrásokban is előfordul az a vélemény, hogy Nagy Károly avarirtó hadjárata bosszu volt Attila pusztításaiért, sőt van olyan forrás is, mely Attilát éppen avar királlyá teszi"(63). Biborbanszületett Konstantin például: "Attila az avarok királya..."

Ditrik neve sem történelmi előzmény nélküli. Nagy Károly e hadjáratának egyik vezére a Theodoricus /Ditricus/ nevet viseli. Tuln körül tehát élt az avar-hun frank ütközet emléke. Theodocis név, e vezér 12. századi életrajza szerint, a hun-germán ütközetben is megtalálható: Theodocis vezeti a germán hadakat, s Ardarius gepidakirály is ott van a germánok hadaiban.

Semmiképpen sem "gyurt össze fantasztikus koholmányt" Kézai, ahogyan

ezt Szücs Jenő kegyetlen cinizmussal állítja. Még a hun-avar-magyar mondai hagyományt nem ismerő külföldi történész számára akár zavarosnak ható Attila-harcok leírásában sem. Sebestyén Gyula végkövetkeztetése a hun-avar hagyománynak csak nálunk való továbbéléséről feltétlenül helytálló ma is: "A Pannónia megvételeéről szóló hun-mondákat nem a krónikás gyártotta, hanem az avar és hun hagyományt szabadon elegyítő hazai mondákból vette át és állította össze."

Szücs Jenő talán egyik leginkább hitelrontó szándéku, legkevésbé korrekt mondata Kézai megítélésére a hun fejezettel kapcsolatos: "Hogy csak az író egyik leghajmeresztőbb etimológiai ötletét említsük, Hispania a magyar ispánokról /spani/ nyerte nyevét." E mondatával ugyanis Szücs egy olyan gondolatsorát zárja le, amelyben Kézai hun-magyar azonosítását ismerteti. Ezáltal válik ez az odavetés szinte gonosszá. A mód, ahogyan lecsap rá, hogy érzékeltesse, ime ennyit ér az ő hun-eredet-"fikciója" is.

Csakhogy Kézai tudományos és jogos eljárásnak tekinthette a Sevillai Izidor óta különösen elterjedt névelemzést is. Nem én mondom ezt, hanem Eckhardt Sándor, s éppen a Hispania-etimológiára. Az az Eckhardt Sándor, akinek legfénylőbb kutatási eredményeit Szücs gondolatról-gondolatra következetesen felhasználja. Ám kérdőjeles feltevéseiből valósággal kijelentőmondatos bunkókat gyárt a huntörténet magyar eredetiségének a széjjelverésére.

A Kézaiéhoz hasonlatos etimológiai mondát a középkor, különösen Sevillai Izidor óta /VII.sz.d./, ezrével eszelt ki. Divattá vált népekről városok neveire vagy megfordítva következtetni. Anonymus is így járt el egyébként, amikor a magyarok Hungar nevét a Hung/Ung/folyó nevéből magyarázta, amelynél krónikája szerint a honfoglaló seregek hosszabban időztek.

Sevillai Izidorus bizonyítottan történeti forrása is volt Kézainak. Olvashatta tőle ezt a megállapítást is: "A hugniakat azelőtt hunoknak hívták s utóbb királyukról avaroknak."

Nem hallgathatom el, s a fogsabb problémák tisztázásának erős vágyától sarkallt fiatal történészeknek fel is hívom a figyelmét rá, hogy Kézai esetleg talán nem is szorul mentségre, ebben a Szücs-től ily mérgesen ismét felpiszkált ispán-hispán vitában. Bartal György (64) ugyanis alapos bizonyítékok felsorakoztatásával igazat ad Kézainak.

E sietős munkámban magam nem tudtam megnyugtatóan utánajárni a dolognak, bár nagyon szerettem volna, ez felszisszenésemről tanuskodó soraimból is gondolható. Ezért csupán jelzem az utat, amelyen el lehetne indulni. A magyarság elődeit a parthusokban kereső Bartal Pliniusra (Pl. VI. 29.) hivatkozva elmondja, hogy e nép országa 18 megyére és három kerületre oszlott. Ily megyékből állt Arménia és Ibéria is, amelyek egy részét akkor már Hispaniának nevezték /Strabo XI. k. 2. / /Az

Iberia Asiatica-rol van szó, a mai Gruziáról./ Na most, Kálmán királyunk törvénykönyvének 37. fejezetében bukkan fel a mai megye fogalmunk egyik középkori fogalmi jelölője, "Mega," "judices Megales" formában. Plinius /VI. 29./ ugyanakkor egy megyehatárnak számító hegyszorost Parthiában "Climax megale"-nak nevez. Idevágóan, említ Bartal egy p betű helyett tévesen t-vel írott parthus szót a "megistan"-t, amelyet a magyar megye-ispán szóval azonosít.

Az ispán-hispán analógiára még annyit: az Érdy Kódex-ban található egy Szt. István ünnepéről írt talán korabeli értekezés, ennek szerzője "hytetlen Somogy hyspan"-nak nevezi Kupát (Koppányt/. Bartal a hely és a személy közelebbi megjelölése nélkül - Kézai igaza mellett - Humboldt /kettő van/bizonyítékára is hivatkozik az Ibéria-Hispánia összefüggésben.

A lenézett és nevetségesnek kikiáltott dolgok sokszor visszaütöttek már. De Ipolyi Arnold történeszibb fogalmazásu intelmével is védhetem magam e kitérőért: "A történetben a legcsekélyebbnek látszó adat is fontossággal bír."

Kihagyhatatlanul szólnunk kell arról is, hogy a hun-magyar azonosság, rokonság tételesen sem nem állítható, sem nem cáfolható önmagában a Kézai Gesta Hungarorumával. A hunhagyomány némely XI. századi forrásokra visszamenő részleteinek van éppen a legnagyobb értékük. Valamennyi korunkra jutott krónikáknak van ugyanis egy már eddig feltárt ősforrása, az I. Endre /1046-1061/ korában írott és elveszett Gesta Ungarorum. Ebben többek között benne voltak az Árpád-ház nemzetségi hagyományai. Az elveszett Gesta, ha szó szerint és teljes tartalmában nem is, de több részletében fellelhető, kikövetkeztethető több krónika-felhasználásból is.

Hóman egyik tanulmánya (65) alapján ez így összegezhető: " A teljes szövegű gestából - az egyházak számára, a helyi folytatás céljaira, még Szent László életében /Hóman a Gestát Szent László -korinak tartja/ készült egy inkább király-lajstromokra emlékeztető krónikás kivonat. Ezt a kivonatot a XII. -XIII. században több helyütt, így Somogyváron, Zágrábban Váradon, helyi- és országos jelentőségű feljegyzésekkel kiegészítve, egykorig folytatták. A Somogyvári Krónika töredékei Albericus Világkrónikájában /1233/ maradtak fenn, a Zágrábi és Váradon régi krónikák részletei pedig a Zágrábi /1334/, Váradon /1374/ és a Knauz-féle rövid zágrábi krónikák interpolációiban."

A hun-magyar azonosság gondolatát a XI. századi Gesta Ungarorum-ból merítő, de a Kézai-féle hun-krónikával bővített gestától független és nála korábbi források közül négyben találjuk meg. Így Spalatói Tamásnál /1260 k./, aki a magyarok bejövételéről Anonymussal és Ricardussal egyezően a Gesta alapján szól, s azonosnak mondja a hun és a magyar népet; Attila "dux"-ról is megemlékezik.

A XIII. század elején, ugyancsak az elveszett Gesta Ungarorum felhasználásával készült Lengyel-Magyar Krónika a magyarok első királyaként szól Attiláról és hosszabban foglalkozik tetteivel.

Anonymus Gestája is többször szól Attiláról, de a hun népvét egyszerűen sem használja /Eckhardt szerint talán azért, mert a XI. századi Gesta csak a dinasztia Attilától való leszármazásáról tanuskodik./ Ezt úgy is fogalmazhatnánk, hogy a dinasztia ebben még a papoknak sem engedett, akármennyire is kárhözatosnak kellett tartania még a XI. században mindent, ami a pogány multra emlékeztetett.

A székelyeket Anonymus egyszerűen Attila király népeként említi.

A magyar-hun hagyomány XI. századi létezését bizonyítja az 1058-ban hazánkban járt Hersfeldi Lambert feljegyzése Attila kardjáról.

Összegezőként Hóman úgy látja, hogy a hun krónikánál két századdal régiebb, eredetibb írott hun-hagyomány tartalmában benne van: a hun és a magyar azonos nép; Árpád fejedelmünk, Attila király egyenesági leszármazottja; a székely nép: Attila népének egy töredéke, a honfoglaláskor, az új hazában csatlakozott Árpád magyarjaihoz stb.

/Györfly György ellenvetéseiről külön fejezetben szólnunk./

Eckhardt Sándor más adatot is említ (66). Így azt, hogy IV. László idejében a cseh király megígéri, hogy a magyar királynak visszaadja valamennyi kincsét, melyet nagynénje, Mazovi Anna magával vitt Csehországba: a királyi koronát, a királyi jogart és "egy igen drága arany edényt, amelyet mindenütt igen finom és csodás szépségű drágakövek díszítenek és sok más aranyékszert, melyet Attila magyar király és más utódjainak idejétől fogva mostanáig Magyarországon őriztek". A magyar udvarnál így módon úgy tudták, hogy Attila kincse birtokukban van.

A külföldi írott források Kézainál fellelhető nyomainak elemzése nem célunk. Az az olasz összefüggés azonban figyelemre méltó, hogy a több kéziratban említett és elveszett Velencei őstörténet szintén egy Attila történetéről szóló fejezettel kezdődött; ugyanúgy, mint a Kézai krónikája. Ezt használhatta Paulinus minorita is a XIV. század elején írt Világkrónikájában, s ennek alapján a Kézaitól is felhasználta részekből abban tér el, hogy nem a hét kapitány, hanem Attila vezet be a hunokat Pannóniába, illetve, hogy Attila egy Osdrubal nevű magyar király leányának a fia. Paulinus említi is forrásai között a Historia Attilae c. művet (67).

A század elején megfejtett bolgár fejedelmi lajstrom összefüggéseiben máig a leginkább kikristályosodott véleménynek kell tartanunk Gombocz Zoltánét (68).

Mindenekelőtt kijelenti: "Eleve is lehetetlennek kell tartanunk, hogy egy hódító nép leszármazási hagyományát a meghódított néptől vegye át." Továbbá: "Azt hiszem, hogy a honfoglaló magyarság már magával hozta a későbbi hunmonda néhány elemét. Így a hun-magyar rokonság hitét, azt a

hagyományt, hogy a honfoglalás voltaképpen secundus introitus, visszahódítása annak a földnek, amely a hunokkal való rokonság révén a magyarokat illeti meg, továbbá Attila kedvenc fiának, Csabának az emlékét."

Gombocz e véleményét arra alapítja, hogy a bolgárok is a hun törzsek közé tartoztak, hogy a hunok éppugy törökök voltak, mint a bolgárok és az avarok, a magyarokat pedig egy uralkodó bolgár-török réteg szervezte meg. Ez a bolgár uralkodó osztály hozta magával, s tette magyar nemzeti hagyománnyá a hunokkal való rokonságnak, a hun-magyar azonosságnak a hitét, ez hozta magával a keletre menekülő hun királyfinak, s Attila panóniai hun birodalmának halovány emlékét.

Abban, hogy a hunhagyomány nyugati átvétel-e, illetve keletről hozott örökség, perdöntő jelentőségűvé vált a Nibelung ének keletkezésének helye, de főként ideje. Alapjában véve Györffy Györgynek a hunhagyomány magyar eredetiségét kirekesztő véleménye is nagyrészt ezen áll vagy bukik.

A Nibelung ének már Hunfalvyt is foglalkoztatta. "Pilgrim passauai püspök meg akarta térítési területül szerezni az új Hunniát, e célból még bullaszövegeket is ferdített" - írja az Ethnográfiában. "Összegyűjteti és latin nyelven leiratá a német mondákat a burgundok és hunok történeteiről. Ezeket azután németre fordíták a XII. vagy XIII. században s versekbe foglalák, így támadt a híres Nibelung."

Megjegyzi még, hogy a költemény Attilát a X. századi Géza képében festi, s ami ennél számunkra érdekesebb, az hogy Cassel /Magyarische Alterthümer/ "sokkal többet tulajdonít a nemzeti forrásnak és Anonymusnak, mint valóban lehet." Pedig ez a Cassel inkább rombolni igyekezett a hun-magyar összefüggéseket, a nála "radikálisabb" Hunfalvy azonban még ezt is kevesellette.

Fontos Eckhardt Sándor véleménye: "Olyan uralkodó ez az Attila, mint a XIII. századbeli német vagy magyar királyok. Nagyon valószínű, hogy a magyar kutatásnak van igaza, amikor a Nibelung ének hun udvarának és Attilának a képében a magyar történeti hagyomány, nevezetesen a Szent László-kori Gesta Ungarorum hatását is keresi. Erre utalnak elsősorban az Attila nászára összesereglett népek, Kiev említésével, a Magyarországba helyezett Etzelnpurc, amelyek így együtt csak a magyar krónikában fordulnak elő. A szerző beleviszi a költeménybe a magyar Gestának Szent István-Gizella ellenes felfogását is. Itt Szent István éppoly pipogya, tehetetlen, az ármányosnak feltüntetett Gizella királyné és a németek kezében, kik Vazul herceg és családja életére törnek, amilyen tehetetlen báb Etzel Krimhild cselszövényei közepette. Csakis a Nibelungenlied szerzője helyezi a német hősmonda alakjait az általa jól ismert magyar földre, melynek fényes királyi udvarát akár tapasztalásból, akár hallomásból is jól ismerte. Köztudomásu továbbá, hogy az ének pontosan a korabeli Magyarországra lokalizálja az eseményeket: Mosont, Esztergomot és Budát meg is nevezi Misen-

burc, Gran és Etzelnburg néven." Szent István "pipogyasága" vagy inkább Gizella erőskezűsége mellett, az uralkodópár e jellemzése még inkább il-lik a kutatók szerint Gézára, illetve feleségére, Saroldura. Ez a kép is látszik valószínűbbnek, hiszen a későbbi költésű Nibelung-ének latin nyelvű anyagát Géza idejében iratta Pilgrim püspök. Az utóbbi feltevést erősíti Szent Adalbert második történetírója is (Acta SS. Apr. V. 22. / a következő soraival: "Béla /Adalbert/ küldött a magyarok fejedelméhez, de sőt nevéhez is, ki az egész országot férje kezeivel igazgatta, és a férjéhez tartozó ügyeket is kezelte, kinek vezérsége alatt keletkezett a kereszténység." - Tegyük ehhez még hozzá Dubravius, 1550 körüli olmützi püspök sorait Adalbertről: Rómából jövet a dalmát partokról "jelentette magát Magyarországon, amelyet még főnökök / praefecti/ kormányoztak, kiket kapitányoknak hívtak, és kik között első és legtekintélyesebb István volt /Historia Bohemica VI. 46./." Chabani Adamér szerint „Géza is István nevet kapott” /Leibnitz Bibl. Mscript. II. 168. l. /.

Az idézet önmagáért beszél, különösen a továbbiak ismeretében.

Györfffy Györgynek, ha jól értettem, az a véleménye, hogy Budának Attila városaként való német elnevezése /Etzelen bürge/ "sémmitképpen sem lehet korábbi a XII. század második felénél, mert ez előtt az idő előtt a név még nem volt helyhez rögzítve."

Mivel Györfffy a Nibelung ének keletkezését a XII. század közepén gondolja, s más időbeli összehasonlítási tény, adatot nem említ a városnév lehetséges "helyhez rögzítésére", az elnevezés időpontját is a Nibelung ének megjelenésével egyidejűnek veszi. Az ének tartalmi elemei ezzel szemben - Echhardt szerint - XI. századi fogadásuk és szemléletük, illetve még valószínűbb, hogy X. századvégiek.

Talán kiegészíthet bennünket egy XX. századi német értelmezés. Aloys Schröfl /Der Urdichter des Liedes der Nibelungen Not und die Lösung der Nibelungenfrage, München, 1929; Und dennoch die Nibelungenfrage gelöst, München, 1931./ német egyetemi tanár azt állítja, hogy a Nibelung énekét Géza fejedelem felszólítására Esztergomban írta egy Pilgrim nevű hittérítő, akit a németiség és kereszténység felé erősen hajló fejedelem esztergomi udvarába hívott a pogány magyarság áttérésének előmunkásául. Az eposz eredeti kézírata elpusztult Esztergom vára kiégésekor, a tatárjárás alkalmával, azonban Pilgrim valószínűleg egy példányt Passauba vitt, és az ottani székesegyház irattárában elrejtett. Egy korabeli egyházi törvény ugyanis megtiltotta a pogány emlékek költői feldolgozását. Az így megmentett hőskötemény csak a XI. század végén került elő - középnémet átdolgozásban - a nagy német nyilvánosság számára.

Be kell vallanom, Schröfl könyveit néhány főbb könyvtárunkban nem találtam; pontos címét is Németh Gyula egyik bibliográfiájából, a rövid ismertetést pedig egy újságközleményből vettem (69).

Hanem, ha igaznak bizonyul, amit ez a Schröfl állít, akkor bizony orra bukhat minden olyan elmélet, amely lehetetlennek tartja azt, hogy Anonymus vagy akár a XI. századi Gesta írója már hazai forrásból is tudhatta a Nibelung énekbeli nevekről és összefüggésekről, még az ének német megjelentetése előtt. /Az újságközlemény tudósítását természetesen nem tekintem még bizonyító erejűnek./

A lexikális megállapodottságu német tudományos vélemény egyébként ma a következő: a Nibelungenlied-et 1200 /1198-1204/ körül egy ismeretlen osztrák költő a passauai püspök körzetében a korabeli udvari költészet szellemében a pogány anyagból formálta. A dal szerint Attila városa Esztergom /Gran/. Az Etzelburg elnevezésű Attila városa, a hivatalos német tudomány szerint, ily módon, valószínűen Gran /Esztergom/. - E feltételezés egybevág a magyar állásponttal: Géza /Gyécsa/ fejedelmi központja Esztergomban volt.

Mindezek ismeretében a következőket szűrhetjük le:

a) a mai német tudományos álláspont eltér Györffyétől, mert az ének megjelenését nem a XII. század második felében, hanem a századfordulón gondolja;

b) uralkodói tartalmat tulajdonít az énekben a Pilgrim-gyűjtőte - közte - pogány magyar anyagnak;

c) központi szerepűnek látja Géza Attilát megszemélyesítő alakját és székhelyét Esztergomot /Gran-t/.

Mindezekhez tegyük hozzá: Anonymus Budát nevezi meg Attila városa-ként. Nem valószínű ezért, hogy a Nibelung-énekből merített volna. Az Etzelnpurc elnevezést a régi Gestából tudhatta, s hazai tájékozottsága révén nem személyesítette meg - jelképesen sem - Attilát - a Pilgrim emberei szerinti "hun" - Gézával.

„Nem egyéb, mint a Pannóniára való birtokjog érvényesítése”

" A magyarok a 900. évi száguldozások után a magukéba, Pannóniába tértek vissza". (Fuldai Évkönyvek 839-901. évek, Bartal György közlése, Uj Magyar Muzeum, 1858., III.füzet)

Hajdanában Attilának
Hítetlen magyar népe
Parancsára zsarnokának
Tört másoknak vesztére.
Ám később királya, István
Erkölcсэн szelidített,
S beléülte, tanítván
Szébb életre, a hitet.
(Vers a XIII. századi
Zágrábi Breviáriumból,
Ford.: Muraközy Gyula)

¹ ... a jegyző főiránya a magyarok eredetéről egy hamis nézet megalapítására megy ki, hogy ti. a magyarokat Attila népeitől származtassa ... Neki elviselhetetlennek látszhatott őseit a német krónikások leírása után rabló csordáknak képzelni, melyek az országra rohannak s az ellenállásra erőtlén, számtalan népesség legyilkolása után a véráztatta földet megszállották. A jog eszméje erkölcsi nagyságában kelt föl benne, s most már nem lón elég neki, hogy a magyarok a jelenre jogállapotban éltek, mely rájuk nézve birtokuknak a szomszéd népek részéről történt elismeréséből keletkezett. Nem, utálva azon képzeletet, hogy valaha önkény és jogtalanság által jutottak birtokukhoz, átvitte jogfogalmaít őseinek idejére, s az elkövetett jogtalanságot legalább sok nemzedékkal hátrább, egészen ismeretlen ősapáikra, a hunokra igyekezett hárítani. Most már a magyarok azon hivatásban tünnek fel, hogy jogukat keresik: ők nem hódítanak, hanem csak visszafoglalják elvesztett sajátjukat." (Dr. Eduard Rösler : Zur Kritik aelterer ungarischer Geschichte, Troppau, 1860., Szabó Károly nyomán)

" Az azonosítás bizonyos ideológikus előnyeit már 1200 körül felismerte a Párizsban tanult magyar Anonymus (P. magister). Ő fedezte fel elsőként, hogyha Pannónia egykor Athila földje volt, Ecilburg a Nibelung-énekbeli Etzelen bürge, azaz Óbuda, "Attila városa", a székelyek pedig "Attila király népei" voltak, akkor már csak meg kell tenni a hunok egykor legendás uralkodóját ... az Árpád dinasztia őseinek s a magyar honfoglalás máris mint a Pannóniára való birtokjog (mai fogalmainkkal: történeti jog) érvényesítése fogható fel. Ám ... a hun nevet ő még csak le sem írta, ő még nem merészkedett odáig, hogy a magyar népet a keresztény Nyugat emlékezete szerint oly gyűlöletes hunoktól származtassa."

" A magyar honfoglalás ily módon nem volt egyéb, mint a Pannóniába "visszatérő" hun-magyarok jogának érvényesítése."

" Maga a királyi udvar még 1250 körül, IV. Béla idején is kezen elutasította az Attilával való bármiféle kapcsolat gondolatát." (Szűcs Jenő: Kézai-tanulmány)

Két dolgot kell azonnal leszögeznünk: 1. ez a vélekedés a XIX. század jogeszméiben fogant, semmi köze Anonymus korához, amelyben éppen némely osztrák-német oldali uralkodók igyekeztek a pannóniai avarokat korábban hódoltató Nagy Károly örököséiként a hűbérjogot velünk szemben ősi jogon érvényesíteni; 2. Rösler a magyar szabadságharc leverése utáni gyilkosan magyarelles légkörben írt.

A mi XX. századi történészi tanulmányának, a külföld számára is írott véleményei lényegi tartalmukban - meghökkenítő módon - a Rösler elkövetésén gyűlölködő kritikátlan tévtanait visszhangozzák.

Röslernek csupán Anonymust feketére festő érvelése azonban önmagában sem lehetne véglegesen cáfoló bizonyíték a hunokkal való kapcsolat elvetésére. A Fuldai Évkönyvekből idézett sorok szintén Rösler - és Szűcs-ellen szólnak.

Bartal György, a nagy magyar jogtörténész Hartvik püspöknek, jóval Anonymus előtti írásában (1108-ban II. Henrik császárral jött M-ra) ugyan-csak talált utalást arra, hogy az Árpádok születésre Attilának maradékai (Bartal: Uj Magyar Muzeum, 1858. IX. füzet, Nyílt levél P. T. -hoz).

A Nesztor Krónikának esoraira "Ekkor jöttek a fehér ugrok és örökölték a szlovén földet", Bartha Antal helytálló elemzését, hogy ezek jóval korábbi időre, Heraklius császár korára / az 500-as évek/ értendők, elfogadom, s ezért nem hivatkozom Nesztorra. Mégis említenem kell, mert Barthával ellentétben szerintem az idézet a bolgárokról vonatkozhat. Nesztor a magyarokat fekete ugrok-nak nevezte, s a bolgárokat fehérnek.

Anonymus védelmére, Röslerrel szemben, ellenvéleményül mindenképp előtt Németh Gyulára hivatkozom (70). Szerintem a magyar hunhagyomány mellett szól krónikánk két helye. Az első hely /ez vág e témába/ Anonymus ötödik fejezetében van, és arról szól, hogy a magyarok "szállongó hírből" /fama volante/ azt hallották, hogy Pannónia Attila király földje, akinek az ivadékból Álmos vezér, Árpád apja származott. Mi ez a fama volante? Nem igen lehet más - így Németh-, mint célzás a magyaroknál meglévő hun hagyományra; nem hihető, hogy írott nyugati forrásokra hivatkoznék.

Anonymus e fogalmazásához egyéb megvilágítás is idekívánkozik. Így a korabeli vallásos korszellem. A pogánykori, s benne a hun-dolgokról is egy papi embernek ekkor csak igen szőrmentén lehetett fogalmaznia.

Innen a "nem én mondom", "azt beszélik"-féle fogalmazás.

Magyarázat másrészt az akkori krónikás-felfogás, hogy csak az írott forrásoknak van igazi hitele.

Ezért is mondja: "...". S ha az oly igen nemes magyar nemzet eredetének eleit s minden vitézi tetteit a parasztság csalfa meséiből, vagy a hegedősök csacska énekeiből mintegy álmodozva hallaná, igen éktelen és elég illetlen lenne..."

Nem vette be krónikájába a Botond-mondát sem: "Némelyek azt mondják, hogy egészen Konstantinápolyig mentek ők, sőt Konstantinápoly kapuját is bevágta Botond a bárdjával. Mégis, mivel ezt a történelmíróknak egyetlen könyvében sem találtam, hanem csupán parasztok hamis meséiből hallottam, ezért jelen művembe nem akartam beírni."

E szemlélet felmérhetetlen kárára utalhatnak a már idézeti Arany János-i sorok: "a krónikások józansága, a korai kritika dere hagyományos költészetünk virágait fagyasztá el..."

Anonymus Attilára emlékező sorait ily módon semmiképpen sem tekinthetjük politikai-birtokjogi érdekű kitalálásnak, sőt inkább még az ő korában is elevenen élő, csak papi óvatossággal, féltékeny vállalt, mert azért el nem hallgatható magyar hunhagyomány lecsapódásának.

Jól vallanak erről az összekötő mondatok. Ime az Attila-résznél éppen: "A leghiresebb és hatalmasabb király Athila Krisztus Urunk születésének 451. évében jött be Scythiából. Nagy sereggel Pannóniába érkezett. Megszalasztván a rómaiakat, elfoglalta az országot. Királyi fővárost a Duna mellett alkotott magának... Ez az, amit a mai nap magyar nyelven Budavárnak, német nyelven Etzelburgnak neveznek." S ez el nem "hallgatható" kitérő után, mintegy magát is az "ilendőségbe" visszazökentve, így folytatja: "De tartsuk magunkat az elbeszélés rendéhez."

Nem bizonyul megalapozottnak Szűcs másik ellenérve, a IV. Béla felfogásával való példálódzás sem.

Megelőzően szólva: merőben történetetlen látásmódra vallana, ha Szent Istvántól töretlenül egyenesvonalú fejlődési folyamatnak látnánk a pogány kortól való elszakadást, s vele egyben a kereszténységbe, az új társadalmi, állami rendbe való belenövést. Az ezenközbeni mindenféle társadalmi, politikai folyamatok természetes közegellenállásán túl a számos visszaesésnek magyarázata lehet az is, hogy a frissen "keresztény" koponyájú magyaroknak is be-benőtt már az új hittől még hibogó fejüklága, s az égre tekintő, földi hivságoktól elfordító, buzgó téritők mellett és mögött felismerték a zsebükre és szabadságukra menő nyugati hatalmi érdekeket is. A negatív színezetűnek tekintett pogány reminiscenciák jegyében így gyakorta pozitív szándéku és tartalmu politikai indulatok is izmosodtak.

Terjedelmi okokból csak egyetlen példát lássunk Kézai krónikájából

a visszaesések okaira. "Gizella királyné pedig a gonoszok tanácsából hurga fiát, a velencei Pétert, kinek atyja a velenceiek hercege volt, tévé királlyá a magyarokon, hogy kénye kedve szerint teljesítthesse akarójának gerjedezéseit, s hogy Magyarország, szabadságát veszve, a németek alattvalója legyen. S miután Péter uralkodni kezdett, a királyi méltóság minden szelidségét levetkezé, és német dühösséggel tombolva az ország nemeseit megveti vala, az ország javait a németekkel és olaszokkal főnhéjázva és telhetetlen szivvel falván. Az erősségeket, várakat és az ország minden méltóságát a magyaroktól elszedvén, németeknek és olaszoknak osztja vala."

E magatartásra valló, Péternek tulajdonított szavak is olvashatók a krónikában: "Ha darab ideig egészségben maradok, valamennyi bárót, tekintetes urat, századost, országnagyot és méltóságot németekből és olaszokból teszek, és Magyarország földjét idegenekkel töltve be, a németeknek adom birodalmul."

Az V. István, illetőleg IV. László korának tulajdonított krónika e szókimondó fogalmazása IV. Béla korát megítélő szemléletre is utal. E kor bennünket érdeklő vonatkozásainál derülhet fény Sztűcs Jenő érvelésének cáfolatára.

Vele ellentétben ugyanis - IV. Béla és udvara nem azért nem vállalta Attila személyét és a hun-kapcsolatot, mert a magyaroknak Attilához és a hunokhoz szerintük semmi történelmi közük nem volt, hanem, mert egy, a Szent István korának megfelelő vallási türelmetlenség és elfogultság vált ismét uralkodóvá az országban.

E korszak-ismétlődés hazai oka elsősorban a tatárjárás és következményei, de tágabb, európai összefüggésben a pápai és a világi hatalom szembekerülése és e korszakban meginduló nagy mérkőzése.

A mi későbbi IV. Bélánk már herceg korában vallási tulbuzgóságáról volt ismeretes. Sürgette például a pécsi egyházmegyéhez tartozó déldunántuli részeken az ott annyira elterjedt "lombardus" eretnokség elleni inkvizíciós pereket (71).

Az egész Európában kegyetlenségéről hirhadt Theuton János főinkvizitort is a III. Honorius pápával sűrűn levelező IV. Béla vette nálunk pártfogásába, s éppen a pápa ajánlására engedett neki szabad teret itteni működéséhez. Így lett ez a János fráter 1231-ben a domonkos rend hazai tartományfőnöke s oly nagy hatalmúvá vált, hogy a pápa megbízottjaként 1235-ben magát II. Endrét - Béla apját - csaknem egyévi időtartamra kiközösítéssel sujtotta. Az ő közreműködésével tudott a német lovagrend újabb stratégiai pontokat szerezni az országban, holott korábban II. Endre e szervezetet a Barcaságból és a Szerémségből kemény rendszabályokkal visszaszorította és az országból ki is űzte. Főként a jobbágyi sorban elterjedt félpogányság, félkereszténység volt teljesen kiszol-

gáltatva a nagy inkvizиторnak.

Már most, akinek személye témánkban közvetlenebbül érdekel bennünket, az a győri származású Marcellus fráter, IV. Bélának a második honalapítás munkájában állandó kísérője, tanácsadója és szolgálattevője, a domonkos rend új magyar tartományfőnöke. E Marcellust bizta meg IV. Ince pápa 1252-ben kiadott híres "Ad extirpenda" /"Kiirtandó eretnekek"/ bullája alapján a magyarországi "félkeresztények" "extirpálásával".

A tatárjárásban és még utána is magára maradt nép e korban a még élő, s a betelepülő kunok által is erőre kapott régi hit vigasztalásába menekült. Ez eltévelyedettekre és a régi hitet fenntartó, emellett betegápoló mágusokra csapott le az inkvizíció.

Tény az, hogy a királyi udvarban lakozó Marcellusnak " a tatárok vadsága által eltorzult lelkületeket az igaz hit védelmében hogy megújíthassa.." indokálással adta meg IV. Ince a legnagyobb, pápáknak fenntartott kiközösítési és feloldozási hatalmat, s ő csaknem 12 évig vezető szerepű volt az eretnekség és félpogányság elleni hazai küzdelemben.

Ami a hunhagyományt illeti, ennek a Marcellusnak a kezenyomát kell látnunk IV. Bélának - egy újabb tatár-betöréstől tartva - 1254-ben a pápához irt segélykérő levelében.

A fontos részlet így hangzik: "Például idézzük Totilát, ki keletről jött a Nyugat leigázására és főleg Magyarország közepére helyezte székét."

Ez a Totila /541-552/ - Attila halála után száz évvel - a keleti gótok királyaként két ízben is, 546-ben és 549-ben elfoglalta, kifosztotta és feldulta Rómát. Több olasz forrás s nyomában részben az olasz történelmi hagyomány, őt összekeveri és azonosítja Attilával, aki különben nem-hogy Rómában nem járt, de a Pó folyót sem lépte át délre haladtában.

Meglepő, hogy a nagy tekintélyűnek tartott Viterboi Gottfried, bár nem keveri össze a két személyt, de Totilát is hunnak, illetve magyar-nak tartja. Memoria seculorum-jában látjuk ezt: "Olvassuk, hogy két magyar királyság van...mások...Pannóniában terül el, ezt a Pannóniát némelyek Uj-Magyarországnak nevezik. Ezek uralma idején Attila és Totilla, egykori fejedelmek, sok királyságot dultak fel Itáliában és Galliában."

A teljes idézetet, igen fontos tartalma miatt, másutt hasznosítjuk, ehelyt Totilla miatt feltűnő érdekű és értékű részét adjuk csupán. Mi rejthet e Totilla értelmezés mögött? Viterboinál semmiképpen sem névcseré, mert Attilát is említi. Totilla Afrikából tört be Itáliába. Vajjon a Kézai-nál is megírt azokhoz a hun csapatrészekhez tartozhatott Totilla /későbbi leszármazottként persze/, amelyek Spanyolországba huzódtak a catalaunumi ütközet után s innen Afrikába is jutva, a Genzerikh gótjaival, vandáljaival együtt tüntek fel Attila után száz esztendővel? Mivel forráselemzést nem nyujtok, ezt a mérlegelő elkalandozást magam is sokallom, tény,

hogy vagy valóságos hun-személy ez a Totilla, vagy személyével Attila egy névcseré áldozata, Névalterogója a gótok viselt dolgaiért is a történelmi ítélőszék elé állított bűnbak./Vagy massagéta volna ez a Totilla?/

Eredeti gondolatmenetünkben maradvá, azt kell látnunk, hogy IV. Béla és udvara - ellentétben a mai magyar történész véleményével - lényegében állást sem foglalt a hun-magyar ügyben, egész egyszerűen a valószínű korabeli római és olasz szemlélettől szaturált - nyilvánvalóan marcellusi - véleményt tolmácsolta a pápának.

A Totilával való azonosításra különben később is vannak nyomok. Így a Divina Comédiában, Attilát a vérengző zsarnokok közé, a pokol hetedik körébe juttatja Dante. A versben ezt mondja honfitársainak: "arra a hamura építették újra /városukat/, mely Attilától visszamaradt."

Ez utóbbi adatokért a mai historikusnak nem is kell külföldi könyvtárakhoz folyamodnia. Én is Eckhardt Sándor írásából(72) veszem. Ő már azt a végkövetkeztetést is kimondja, IV. Béla udvara felfogásának okáról, amit e fejezetben Szücs-csel ellentétben magam is hangoztatni kívánok.

Királyunk az idézett levél tanúsága szerint azért áll oly idegenül szemben Attilával, mint bármely más nyugati uralkodó, mert "ez volt úgy látszik az Egyház álláspontja".

Eckhardt e véleményét bizonyító példával is megtoldja: "A 13. századi zágrábi breviárum versben állítja szembe Attila magyar király zsarnoki, kegyetlen és pogány uralmát az utód Szent Istvánéval."

A vers magyar fordításban a fejezet élén olvasható.

Hunor és Magor

Amott kerekedik egy fekete felhő
Abban legelészik csodatévő szarvas,
Csodatévő szarvaska, ezer ága-boga ...
(Kelj fel gazda, kelj fel, dunántúli
regőlő ének)

Vadat üzni feljövének
Hős fiai szép Enéhnek:
Hunor s Magyar, két dalia,
Két egytestvér, Ménrót fia.
(Arany János: Rege a csodaszarvasról)

A Hunor név, összecsempén a hun népnévvel, csábitó lehetőség volt Kézainak - így Szücs Jenő.

Lássuk krónikásunk idevágó szavait: "Hatod évre tehát kimenvén véletlenül, a pusztában Belár fiainak nejeire, kik férjeik nélkül sátraikban tanyáznak, s gyermekeikre bukkanának, kiket is vagyonostól sebes nyargalva a Meotis ingoványaiba vivének. Történt pedig, hogy azon gyermekek közt az alának fejedelmének, Dulának két leányát is elfogták, kiknek egyikét Hunor, másikát Mogor vevé nejl. S ezen nőktől vették eredetöket minden hunok és magyarok."

Már Szabó Károly szól arról fordítói jegyzetében, hogy e mondai elbeszélés a magyaroknak a bolgárokkal és az alánokkal rokonnéppé válásáról tanuskodik.

Györffy György szerint a testvérpár-ös /Hunor és Magor/ eredetisége mind forráskritikai, mind ethnológiai szempontból igazolható. A nőrablás mondában testvérpár szerepel.

Németh Gyulának egyenesen az a véleménye, hogy Kézainak ez a helye sajtáságosképpen a legbecsesebb magyar őstörténeti emlék összes krónikáinkban (73). Megőrizte a Kaukázus-vidéki őshaza emlékét, megőrizte a bolgár népvét, melynek Belár szabályos magyar fejleménye. /Anonymus a volgai Bolgáriát - népe 921-ben egy Álmos nevű uralkodó alatt tért át a mohamedán hitre - terra Bular-nak nevezi./

Megőrizte az alán-magyar érintkezés emlékét, erről különben oszét jövevényszavaink is tanuskodnak, és megőrzött egy mai és régi adatokkal is igazolt alán nevet, a Dula-t. Dula, az alán király neve, jól ismert oszét név, de az un. olbiai feliratban megtalálható szarmata tulajdonnévként is.

Mindez véletlenség műve nem lehet, s ha Kézai e feljegyzésében van is valahol irodalmi hatás, az egész lényegében magyar történeti hagyományra megy vissza. Általában az a szokás, hogy Kézai e helyét különféle forrásokra és Kézai kitalálásaira vezetik vissza, ez azonban pusztá kombináció.

A Dula nevet nem szabad a bolgár fejedelmi lista Duló nemzetségnevével azonosítani, mert a Duló szabályos megfelelője a magyarban Gyula, illetve a török Jula. /E név a besenyőknél is Jula./

A megelőző sorok mind a Németh Gyula szavai.

Szücs Jenő /Györffy nyomán/ úgy véli, hogy a Hunor név az ómagyar nyelven Onour, illetve Unor formában hangzott, s a testvérpár neve az onogur-magyar kapcsolat perszifikált mondai emléke.

A Magyarok fejezetben már hasznosított legújabb Németh Gyula tanulmány az onogur szó továbbélő formáját nem az Onour-ban látja. Németh szerint későbbi jelentése: nándor (74).

Messzi távolságban tartva ugyan magam mindenféle nyelvészkedéstől, mégis a nézetek szembesítésének szándékában maradva, két igen logikus, egyben az előzőtől eltérő névelemző magyarázatot ide kell iktatnom.

Az első változat a rendkívül értékes munkásságu Nagy Gézáé (75), Hunor és Magyar szavunk - szerinte - összetett, és nem származékszó. Mielőtt az egyes szótagok jelentése el nem homályosodott, éppenolyan ismert jelentésük volt, mint a dentu-moger, soba-moger, hetu-moger szavaknak a maguk idejében. Saját felismerése, hogy a testvérpár nevekben az ar-, er-, eri-rész, ember jelentésű szó; megfelelője férj szavunkban őrződött meg.

E szó tagokkal szinonim fogalomnak tartja a népnév jelölő gar-, gor-, gur utótagokat, az alábbiak szerint:

magy-eri	magy-gar
bul-ar	bol-gar
hun-or	hun-gar, hunu-gar
jo-r	ju-gor

A bulgar-ra ritka szerencsés módon olyan megfejtés is van, amely nem pusztán nyelvészkedő szófejtés, de élő tájszavakban fellelhető, világos jelentésű szó. Potapov szovjet tudós három tájnyelvi formájában bukkan rá: bu-gu, bul-gul, bur-gur. A szótagok egyenkénti jelentése: szarvat viselő állat, ill. erdőben lakó állat. /László Gyula egy írása nyomán dr. Bendefy László közlése./

Szücs elképzelésével ellentétes, Nagy Gézáéval lényegében egybevágó Németh Gyula szómagyarázata: nem valószínű - írja -, hogy Kézai a Mogyor név analógiájára alkotott volna Hunor nevet, hiszen ő a Mogyor végzetét nem érezhette képzőnek. Az r-képző a magyar nyelvben Kézai idejében nem élt. Ha Kézai a hunok számára névadó őst alkot, akkor ezt nem Hunornak, hanem egyszerűen Hun-nak nevezi. Van is olyan képzésű népnevünk, hogy türkeri /török/, vagy rumeri /görög/. Ilyen név lehet a Hunor is, amelynek tehát eredeti alakja Huneri, s ennek szabályos fejleménye a Kézainál található Hunor.

Németh Gyula következtetése ezután így hangzik: "A Hunor névnek így különös fontosságot tulajdonítok a hun hagyomány fenntartásában, mint ahogyan szerintem különös fontossága van a hun-magyar kapcsolat kérdé-

sében az Anonymus-féle hagyománynak, melyben Attila neve a legfontosabb. Attila legendás neve azoknál a népeknél, melyek vele vagy utódaival közvetlen kapcsolatban voltak, hosszú századokon át megmaradt, mint ahogy megmaradt a germánoknál Attilának és főfeleségének, Arykánnak a neve" (76).

Csak futó pillantásra is, talán érdemes felidézni a "magyar" szó jelentéséről a multszázad végén zajló vitát Nagy Géza és Munkácsi Bernát között.

Nagy Géza Lenormant Fr.: *La langue primitive de la Chaldée* /Paris, 1875./ c. művének érvei alapján vitázik. Ezt hivatkozásaiból pontosan tudjuk. A korabeli mezopotámiai ásatások írásos anyagaira támaszkodó Lenormant - műből merithette azt a érvét, hogy a szkíták, szarmaták az uraltájli népcsalád egy kihalt csoportjához tartoztak, s e népcsaládból való föld egyik legrégebb kulturnépe, a szumir vagy akkád, majd Media régi lakosai, az un. protomédek, vagy medo-szkiták. Ami e XIX. századi nyelvész vitában lényeges érv: " ez a nyelvcsoporthoz közép helyet foglalt el a finn-ugorság és a török-tatárság között." " A szumir protoméd nyelvcsoporthoz északi ága a szkita, masszagéta." " A protoméd vagy méda-szkita a médiái akkádfele nyelv."

Ilyen nyelvhistóriai összefüggésben Nagy szüknek is érzi Munkácsi koncepcióját: " Munkácsi a magyar népben nem lát egyebet, mint egy a Duna és a Tisza völgyébe vetődött északi ugor törzset, mely legközelebbi rokonnaitól, a vogul-osztyákoktól és zürjén-votjácoktól elszakadva, évszázadok leforgása alatt idegen elemek, törökök, szlávok, germánok hatása alatt egy külön nyelvet fejlesztett ki, amely azonban az idegen elemek levonásával mindenben az északi ugor nyelvcsoporthoz sorakozik."

Nagy Géza a magyar szóban előtagként egy föld jelentésű ősgor szót gondol. Mint mondja, tényeket, nem hipotéziseket nyújt: akkád: mea, mada, mongol modsi föld, ország, tartomány, terület. A föld finnugor elnevezése: má, mo, mu vagy moda szó. Mordvin: moda, finn: maa, vogul: má, mo, osztják má, mo, zürjén-votják mu, permjak: mu, ma.

Az akkád "mada", föld szó utótagját ugyane nyelv "bir", ember jelentésű szavában véli felismerni. A kifejlett összetételt adja vissza a középszerű törökségnél még a XVI. század elején is megvolt madsar nevű törzs, ill. a Sejbán kán seregében - valószínűleg baskiriai maradványharcolt madsar elnevezésű özbég törzs neve is.

Elgondolását erősítő összefüggést lát Nagy Géza abban is, hogy: "a szkíták által lakott területen található a legsűrűbben a gar, ger, gor, gur végzetű népevek / uturgur, kuturgur, kotzager, ultziager, bolgár, szaragur, bittugur, szatagur stb./ s e név utórésze így lehet nép, ember jelentésű, mint például az akkád "kharra" is ember jelentésű."

A magyar vagy a hozzá hasonló jelzésű népnév előfordulására kiterjedt nyomozást végzett Padányi Viktor (77). Azt találta, hogy "a Kr.e.17. századtól a Kr.u.10. századig a legkülönfélébb nyelveken és különböző írásrendszerekkel, módokon, tudósítások vannak egy népről, amelynek neve határozottan és egységesen m-hanggal kezdődik, és van a belsejében egy lágy mássalhangzó, amelynek pontos visszaadására a tudósító nyelvek fonetikai rendszere képtelen. E rejtélyes mássalhangzót megpróbálják jelezni d, dz, t, th, tz, ts, s, k, sőt x betűjeggyel is, sőt az arabok d, dzs, az örmények gh hangokkal is. Ez a név így a Kr.e.5.századig mit-ha /többesszámban mittani/, mada, méd, médj, médz, manni, mandu, maza, matia /többesben matiani/, matsi /többesben matsien/, musk, max, mag torzulásokkal jelenik meg, illetőleg a különböző írásrendszerekből latinbetűs írásra ilyen formában tette át ezeket a neveket az írástudomány."

Nagy Géza felismeréséhez kapcsolható Padányi következő állítása: "Feltűnő, hogy a Kr.e. 5. szd-tól kezdve a Káspi-vidéki és kaukázusi individuális népnevek felbukkanása során ugyanezek a nevek az -ar, -or, er-, ir-, irra- népnév végződéssel ellátva jelennek meg a következő formákban: mad-irra /a madából/, max-era /a musk-ból/, match-ar /a matsiből/, mezori /többes/, mezorani /többes/, mazori /többes/, megari és maghiori /mind a kettő többes/, mazar, madzar, madjyr, matchar, magior, maghiar, mogher, makar, madar, végül madzsar írásmódon."

"Mindezek alapján apodiktikus érvénnyel ki lehet mondani, hogy ilyen nevű nép, vagy népek a Kr.e.17. és a Kr.u. 10. századok közti korban Előázsiában létezett vagy léteztek. Ezzel szemben a dél-kaukázusi térben és a Káspi környékén ma semmi m-hanggal kezdődő nevű nép nem található, de az egész Eurázia területén is csak három van, Keletázsiában a mandzsuk, Indiában a mundák és Középeurópában a magyarok.. E különböző torzulású formákból kiszublimálható fonetikai bázis feltűnően hasonlít a magyar népnévre, amelynek 1100 év alatt magának is voltak Magor, Mogyer, Megyer torzulásai." /Padányit idéztem./

A pogánykorszak jogszokásainak továbbélése

... "nehéz lesz megtartani e tájon királyságot, ha szokásban nem utánzod a korábban királykodó királyokat. Mely görög kormányozta a latinokat görög módon avagy mely latin kormányozta a görögöket latin módon? Semelyik".

(István király intelmei fiához. Ford.: Kurcz Ágnes)

"Ósi szokások néven éltek a régi hun törvények, Ezek a magyar jogtörténet legvilágosabb részei". "Én Magyarország történetét literaturánk azon korszakában tanultam, melyben Schlöser tana következtében azt Etele népe teljes elhagyásával csupán csak Árpád magyarjaira szorítani majdnem általános szokássá vált" ...

"Nem krónikákból, nem legendákból, sem más eféle iratokból, hanem minden kétségen felül álló oklevelekből ismerkedtem meg azon legrégebb magyar szokásokkal, amelyek a nemzet életébe forrva, mintegy természetévé váltak és sok századon át virágoztak ... Az eképpen egybeszedett hun és magyar szokások eredménye lett a Commentárok". (Bartal György: Nyílt levél Pauler Tivadarhoz, Új Magyar Múzeum, 1858. III. füzet)

"A magyar államszervezet közvetlen előzménye magában a magyar társadalomban lelhető fel, és az államszervezéshez az alapot belső fejlődés teremtette meg".

(Györffy György: István király emlékezete, Magyar Helikon, 1973.)

"Koppány büntetése a pogányság és kereszténység választóján levő magyarság jogszokásának felelt meg ...". A magyarokkal rokon volgai bolgárok X. századi jogszokása szerint a paráználkodók büntetése felnégyelés és a felnégyelt részek kifüggesztése". (Györffy György: István király emlékezete)

Ezt a fejezetet abban az alig titkolható nagy reménységben illesztettem be munkámba; hogy igen vázlatos anyagával is felkelthetem jogtudósaink és jogtörténészeink érdeklődését az őstörténeti problémák tisztázásában reáljuk várható nagy-nagy lehetőségekre. S bár e bevezető sorokban valójában hiányérzetemnek adok hangot egy kitűnő jogtörténeti összefoglaló megemlítésével, ez korántsem azt a szándékot jelzi, hogy ujjat kívánnék húzni mai jogtudósainkkal, sokkal inkább "szirén"-hangnak számom nekik, az őstörténeti témába való becsalogatáshoz.

A Beér János és Csizmadia Andor által szerkesztett Történelmünk a jogalkotás tükrében c., már az első fejezetben hasznosított, különben rendkívülien hasznos és kiváló értékű műre célok (78).

Célomhoz e könyv bevezetője kezemre is játszik, mert azt vallja, hogy: "a törvények nélkülözhetetlen és pótolhatatlan történelmi források. Nemcsak azért, mert egyes történelmi korszakokban igen kevés még az egyéb írott forrás, nemcsak azért, mert az adott korszak egyes társadalmi átalakulásai e törvények ismerete nélkül nem érthetők meg, hanem elsősorban azért, mert a törvények - a követelményekben is - élesen, markánsan tükrözik az adott korszak gazdasági-társadalmi helyzetét."

Mégha e munkának az is volt a kifejezett szándéka, hogy csupán 1001-1949-ig szedje csokorba "sarkalatos honi törvényeinket", akkor is hiánya, hogy az etelközi "alkotmányról", a vérszerződés pontjairól egy szóval sem emlékezik meg. Ugyanigy halvány utalása sincs a rendkívül mozgalmas, a Duna-medencei államszervezés tulajdonképpen korszakának, a vezérkornak igenis nagyon sok tudósításban kimutatható jogi aktusairól és tényeiről. E jogi előzmények feltételezhető közeloleti és keleti társadalmi, politikai összefüggéseiről nem is szólva.

E hiányosságot talán fel sem említem, ha nem érezném szemléletbeli okát is. A korai feudális állam című első fejezet 6. pontjában olvasottakra célok: "A korai feudális államban az állam alapításával egyidejűleg megjelenik a jog is. A legfőbb jogszabály a törvény, amelynek forrása, kibocsátója a király. Ebben az időben azonban a törvénytél is nagyobb szerepe van az un. szokásjognak, mellyel az állam gyakran a régi ősközösségi időből fennmaradt szokások érvényesülését kényszeríti ki."

Két dolgot kifogásolok ebben a megállapításban. Az egyik az, hogy "egyidejűleg megjelenik a jog", a másik az István előtti korszaknak az a

semmitmondó és sommás jogi jellemzése, hogy "a régi ősközösségi időből fennmaradt szokások".

Az 1001 előtti "jogi korszak" ilyen érzékeltetése ebben a fogalmazásban olyan ismerethiányt sejtet, mintha azt mondanánk, hogy "akkortól pedig lábunkat a világ végén lelőgatánk."

Erre az ismereten túlira vall az ősközösség fogalmának a minden előzőkre illeszhető segéd-fogalma is. Mertha ez a fogalom egyaránt kifejezheti például a nemrégiben felfedezett, tücskökön, bogarakan élő mezitelen, ausztráliai labu-labu elnevezésű népcsoport társadalmának jellegét, éppen úgy, mint a IX.-X. századi, kora legmagasabb hadszervezeti szintjén álló, törvényekkel kormányzott magyar társadalmat, akkor bizony semmit sem lehet vele kezdeni.

Amíg jogtörténéseink ennyire hozzáférhetetlenek érzékelik és láttatják a magyar vezérkor és a megelőző korszakok államjogi, köz- és magánjogi világát, addig mindig számítani lehet az ősinek minősíthető régi jogunk magyarázataiban az olyan filologizáló felhőjárásokra, amelyekre most éppen Szűcs Jenő írása nyújt példát.

Ennyit szántam "szirén"-hangnak. A későbbiekben csak a mű jogi magyarázataival egyező véleményeimnek adhatok hangot.

A megelőző korszakokról Kézai "szkita-törvényt", Anonymus "szokásos törvényt" és "szokásos jogot", Turóczy "közönséges törvényt" és "törvényes szkita szokást" emlit. Endlichernek /Gesetze des Heiligen Stephan/ az a véleménye, hogy a király "törvényei csak külön jogok gyűjteményei, melyekkel valamely régi szokásos jogot megváltoztatott vagy megszüntetett, vagy amelyeket az új keresztény állam érdekében össze nem férő szokások ellenében hozott, a többi szokásokat, mint általában tudottakat, egyenként nem vette számba."

Őstörténeti vizsgálódásban éppen ezeknek a "jogszokásoknak" a felderítése, amelyek eredetileg szintén törvényalkotások, lehet a célunk.

Theophilactus Simokatta például már Heraklius császár idejében, az 500-as évek első harmadában úgy jellemzi a magyarokat, hogy "igazságos törvények által kormányoztatnak." Justinus nyomán Regino írja, a 800-as évek végén: "Nálok nincs súlyosabb büntény a tolvajlásnál." E megítélés feltételezi a törvényes szankciókat. Bölcs Leó császár a tanu, hogy voltak büntetések a katonai kihágásokra is: "Ezen nép bűnöseit főnökeik kegyetlen és súlyos büntetésekkel lakoltatják és félelem által fékezik... Nagyon szomorítja őket, ha közülük némelyek a rómaiakhoz pártolnak". /Ha a császár e tudósításban a hadivétek büntetés-nemét, a Kézai szkita-törvényét is megnevezi, mert szinte bizonyos, hogy az vonatkozott rá, nincs most ez a vita sem./

Törvényszabta jogi eljárások meglétére vall Lehelnek és Bulcsunak elfogóikkal szembeni e fenyegetődzése: "Ha őket megölik, itthon a német

fogyokat minden ítélet nélkül kivégzik." Ez feljegyzett, hiteles adat, még azt is jelzi, hogy a magyar vezérek az előzetes kihallgatás jogának és ígé-nyének szellemében gondolkodtak.

Nagyon fontos adat Györffy Györgyé, a paráznaságnak a korabeli bol-gároknál is meglevő büntetésneve, a négyfelé vágatás, a testrészek el-riasztó közszemléjével. Cseles és ravasz politikai ítélet volt különben, mert a büntetésnem pogány törvény, a vétek és az ítélet indokolása azon-ban már keresztény vallási jogon alapszik. /Ezt is Györffytől tudjuk: a levirátus, a paráznaság e bűne Mózes 3. könyve 20., 21. fejezetében ta-lálható./ Az ítélet fondorlatossága abban rejlik, hogy a pogány törvény szerint megillette volna Koppányt István anyjának, a megözvegyült Saroldu-nak a keze. Vagyis egy frissiben eltörölt pogány jogot keresztény vétek-ként, pogány törvénnyel sujtottak.

Itt emlitem meg, hogy Ranzan Péter krónikája szerint /a krónikás a nápolyi király követe volt Mátyás udvarában, írását Zsámboki János adta ki Bécsben, 1558-ban/Istvánt csak Kupa /Koppány/ legyőzése után válasz-tották királlyá.

Hihető is, hogy a nagyhatalmu pogány vezér legyőzése után szerezte meg a Gizella nagybátyjaként a koronáért közbenjáró III. Ottó császárnak, illetve II. Sylvester pápának a bizalmát. Pogány-ellenességét jól dokumen-tálta a besenyő Tonuz-abá-nak és feleségének elevenen való eltemetése, de Gyula nagybátyjának elfogatása, s Erdélyből való elhozatala is.

A pogány jogszokások felderítését úgy próbáljuk megközelíteni, hogy előbb az új korszak törvényeinek nyugati hatásait nézzük, s ami ezek után marad, azokat nyomozzuk. A vezérkori parlamentnek, a nemzetgyűlésnek, Kézai közösségének, "községének" hatáskörét és közjogi szerepét egy későbbi fejezetben tárgyaljuk.

István és László törvényei a frank capitulárék mintája szerint fejeze-tekre oszlanak és rubrumokkal vannak ellátva. E formai kellékük miatt is Nagy Károly törvényeiben kereste a kutatás az előzményeket. Az avatot-tabb szemű kutató viszont azt is számba vette, hogy Nagy Károly birodal-ma a magyar királyság kezdete előtt már 150 esztendővel /a birodalmat felosztó verduni szerződés 845-ben kelt/ felbomlott, s a formai és töb-bekben tartalmi hagyaték is közvetített anyag lehet, például avar örökség.

Az avarokat, mint láttuk a 800-as évek elején hódoltatták, kereszté-nyekké tették és dunántúli, horvátországi, ausztriai tartományrészeit a frank-római egyházi és politikai keretekbe illesztették be, a hódoltatással együttjáró összes köz- és magánjogi következményekkel együtt.

Ugy látom, Györffy sincs azon a véleményen, hogy az új magyar ál-lam kialakítása frank minták alkalmazásával ment volna végbe, sőt a fe-jezet élére illesztett megállapítása szerint, keresztény államunk alapját

belső fejlődés teremtette meg. Természetesen ez nem jelenti a hatások, különösen a náluk már előbb szövődött egyházi-világi jogkövetkezmények teljes kizárását.

Szilcs Jenőnek István király Intelmeiről írott tanulmánya /Nemzet és történelem/ az új felfogással szemben visszaesésnek számít a régi álláspontba, mert az Intelmeket frank eredetűnek gondolja. Vele szemben Bartal György már 1860-ban úgy vélekedett, hogy az Intelmek előzményét más irányban kell keresni: az "Xenophon Cyrúsának majd csaknem szakasztott mása."

Egy egészen friss nyom is idevezet: M. Grignaschi olasz turkológus /Journal Asiatiqu, 254 /1966/, 1-45/ az isztambuli könyvtárban -Ms. Köp-rülü 1608- nyomára bukkant Anusirvan-nak, az utolsó szasszanida királynak Intelmeire s ez szinte szó szerint egyezik Szent Istvánnak fiához szóló Intelmeivel (79).

A frank capitulárek a német, bajor, olasz törvények részbeni jogforrásaiként, ily közvetítő hatásokban természetesen szintén eljuthattak hozzánk, tekintettel arra, hogy Szent István korában a legfőbb törvényhozó testület az egyház volt. Az ő törvényeit vették át a világi uralkodók és szükség szerint újabb szankciókkal látták el. Istvánunk törvényeit a XII. századi Admonti codex két könyvre, egyházira és világra osztja fel. Az első könyv 35, a második 21 fejezetet foglal magában (80).

Az egyes fejezetek eredetét számosan vizsgálták. Az egyháziak közül a feltalált forrás konkrétsága miatt én csak kettőt említek: "az első törvénykönyv első fejezete a 847. évi mainzi zsinat határozatai között szóról-szóra megvan, ugyanígy a második fejezet a mainzi zsinat 7. pontja (81)." Madzsar Imre is úgy látja, hogy az első négy cikkely korábbi fogalmazásu egyházi jogi intézkedés, sőt a 3. pont még 500 évvel is korábbi, de hogy melyik kánonjogi gyűjteményből való azt vitatják (82).

A korábbi frank törvényhozás körülményeire és módjára -a későbbiek megértéséhez is- külön ki kell térnem. A törvényhozó testület alkotó része a frankoknál a Klodvig-féle birodalomban a sereggyűlés /Heeresversammlung/ volt, amelyet rendszeren márciusban -Campus Martius, Märzfeld-, majd később májusban -C. Madius, Maifeld- tartottak.

E sereggyűléseken kívül a püspökök zsinatai is jelentékenyen hatottak a frank birodalmi gyűlés kifejlődésére. Az ilyen frank zsinatokat rendszerint a király hívta össze. A legelső ilyen, például az orleans-i, kevéssel halála előtt Klodvig tartotta. A zsinatokon világiak csak a VII. századtól jelennek meg, de csupán hallgatóként, vagy tanácsadóként. A karolingok alatt a májusi gyűléseken a királyi tanács már kész tervekkel állt elő, mert ezeket az ún. őszi gyűlésen a szeniorok és bizalmas tanácsosok már előkészítették. Hasonló gyűlést említenek Nagy Károly alatt, 779 márciusában, amelyen püspökök, apátok, előkelő férfiak, comesek jelennek meg.

Közelebb jöve az ezredfordulóhoz, Hinkmár reimsi érsek és Jámbor Lajos korában évenként két gyűlést tartottak; évfordulókor az állam állapotát rendezték, s mellette ún. őszi gyűlésre jöttek össze (83).

A magyar törvényhozásban, abból kiindulva, hogy Szent István alatt *commune concilium* /egyetemes gyűlés/ és *regalis senatus* /királyi tanács/ volt a törvényalkotó alkalom, hasonlóságot láttak. A latin fogalmak értelmezése Fessler és mások szerint is nagy államtanács, nemzetgyűlés, illetve királyi vagy birodalmi gyűlés.

Az egyházi mellett a világi részvételre nálunk még az volt a külön jellemző, hogy a püspökök mellett a világiak nagyrészt idegenből jött és itt birtokot nyert lovagok voltak. Ez magyarázza részben az István halála után és Péter uralkodása elején kirobbant fergeteges tiltakozást. A beköltözettekhez képest az ispánok, törzsfők birtokának az örökösei inkább csak passzive járultak hozzá a törvények létrejöttéhez. Hogy pedig éppen 1041-ből van adatunk -Altaichi Évkönyvek- *commune conciliumra*, nemzetgyűlésre, országgyűlésre, vagyis Péter elűzése után, ez az István előtti, Kézai-féle *communitas* átmeneti visszatértét jelenti, s Kézai állítását és a vezérkori államigazgatásban fellelhető e közjogi tény valóságát igazolja.

Nem is érdekel bennünket a téma egyéb szempontból, mert célunk éppen csak a hun-krónika jogi ténybeli állításainak vezérkori és hun-társadalmi alapját felderíteni. Ehhez a vizsgálódáshoz a hazai szakirodalomban egy páratlanul egyedülálló közjogi életmű lehet, szinte kizárólagosan a vezérfonalunk, Bartal György könyvei és tanulmányai (84).

Ezt a bartali életművet szeretném én csalétkül kivetni. Nem alaptalanul. Már Toldy Ferenc úgy látta (85), hogy "magyar középkori állam- és jogtörténetével ... e tudományt Bartal teremtette meg, s bármennyi kutfőt fog még az idő napfényre hozni, jogtörténetünk alapját az ő *Commentárjai* fogják tenni."

A multak felfejtésére -különösen a mult században- uralkodóan szolgáló két tudományág, a történelem és a nyelvészet két pillére között lábat biztosan megvető államjogász helyes arányérzékére vall mindkét irányu felfogása.

Igy a történelmi: "ősrégi alkotmányunk első boltozati sokkal szélesebbek voltak; a későbbi miveltség keskenyebbre vette azokat; legkeskenyebb-re pedig a Jagellóknak már a reneszansszal találkozó kora."

Történelmileg tehát ebben a keretben gondolkodik, s merőben tapasztalati meggyőződésből.

A nyelvészi bizonyítékok szükséges határait is jól látja: "...a szövegtetésnek s az etymológiából sodrott következtetéseknek barátjok nem vagyok, úgy viszont nem utasíthatom el tőlünk jelesül azon szókat, melyeket régi görög, perzsa vagy latin írók és ezeknek újabb commentátorai megfajteni nem tudnak; magok a szók pedig hangzat, tárgy és jelentősé-

göknél fogva önkényt kezem alá simulnak".

Bartalnak a hunokról /szerinte "helyesebben kunok és várkhunok" szövege első könyve - a háromkötetes Commentárok 15 könyvre tagolódik- tartalma e nép szokásait, intézményeit. Pauler Tivadar kitűnő összefoglalásában (86-) e felsorolást így adjuk: "A "kun" és magyar rokonságra utalók: népgyűlések voltak még Etele alatt is, fejedelmeik a fontosabb tárgyakat a törzsfőnökök tanácsával intézték el, azok udvarában a főemberek mindég felváltva őrködtek, mi később Nagy Károly frank, Alfréd angol-szász udvaránál és az Árpádok korában hazánkban is szokásos volt. /Ez a hun szokás -Procopius írja- Bizáncre is hatott./

A harc elrendezése, a táborozás módja, a hadifoglyok magánosok általi megtartása, minek nyomára még a későbbi századok magyar törvényeiben akadunk /1434:13, 1458:15/, a szabadsággal párosított fegyverkötelezettség és adómentesség, a közügyekben eljárók élelmeztetése és tartása, kalauzok kijelölése idegenek számára, és így az azok iránti gondoskodás, jogszolgáltatás körüli buzgóságuk, vallási intézményeik, az idegen nyelvek iránti előszeretetük, vitézségük, büneik. ...Várkhunok, avarok szokásai: fejedelmeik hatalma, harcmódja, a határok védelme, esküvésük módja; így különösen, hogy a szövetséges vagy meghódított népek kezdték meg a csatározást, mint a magyaroknál, sáncolási munkálataik utánzatára a magyar várnép foglalkozásaiban akadunk, és sajtóságot eskümintájuk emlékezetét még későbbi pápai levelekben előforduló eme szavak "more hungarico jurare" tartották fenn." /Az átokesküt, benne van az etelközi pontokban is, Menander szintén "more hungarico jurare"-nak nevezi, e frázissal emliti./

Bartal a jogi érzékelés és értelmezés valóságos inyencmestere. Bámulatos, mi mindent volt képes kibányászni Priscos követi jelentéséből, de ezen kívül még, négy másik szerző művéből, akiket így említ: "Justinus, Regino, Bölcs Leo és Ammianus Marcellinus összevetése alapján szokásainak /a magyarokénak/ a pártusokéval és "kunokéval" való hasonlóságát nem lehet tagadni." A részletek érintésekor kitetszik, mily gazdag forrása volt Tacitus Évkönyvei is.

Nincs rá bizonyíték, hogy Bartal felfogásában a párthus-hun-avar-magyar egyenes folytonosság gondolata volt-e meg előbb, s aztán ehhez keresgélte össze a jogi, közjogi bizonyítékokat, avagy az összeállt anyag szülte benne az összefüggő néplánc képét, mégis maradjunk meg ez utóbbi feltevésnél. Már csupán azért is, hogy a mai jogtudósokat az elmélet ne tartsa távol a Bartal által így felkinált anyag tüzetes megvizsgálásától. Elvi kiindulópontul különben is megvan az a kétségtelen tényanyag, hogy az első évezred mezopotámiai és keleti, messzebben ázsiai lovas társadalmában, civilizációiban igen sok hadtani, hadszervezési, társadalmi gyakorlatu közös vonás van. A lehetséges és kívánatos kutatás számára ilyen módon, a magyarok által a Duna medencébe magukkal hozott e mindenfé-

le formák és tények a megelőző összefüggések feltárására tárgyszerű vizsgálati bázist kínálnak. A továbbiak, az elvi következtetések már a kutatási eredmények nyilvánvaló függvényei maradhatnak.

A Bartal-anyag részletes bemutatása előtt, álljon itt történelmileg legnagyobb ivű meglátása: "...hunmagyar őseink nem csak egy-két párthus szokást, hanem egyáltalában mindazt, mi a párthus népet kiválólag jellemzi... a Nagy ur Birót, a vérszerződést, a királyi fényes kíséretet, az országos főembereket, a megyének és ispánjának eszméivel, ősi hadtanuk, vallásuk és nyelvükkel együtt párthus elődeiktől öröklött nemzeti ereiklye gyanánt hozták magukkal Európába."

Induljunk is ki a Bartal felvázolta kezdetektől, a párthusoktól.

Tragus Pompeius szerint: "a párthusok tulajdon szkitha nyelvökön száműzötteket jelentenek." Bartal úgy látja, e szó az el-, megvált, elszegült, elpártolt magyar szónak rokon fogalma.

Plinius ezt mondja róluk /VI. k. 19. és 29. fej./: "a szkithákkal, akikről származtak, mint egyenjoguakkal éltek."

Bartal: "Montesquieu a párthusokat és hunokat egymás irányában látja" /Consid. sur les causes de la grandeur des Romains et de leur decadence ch. XIX./.

Még Bartal: "régi és újabb írók a hunmagyarokat közvetlen csupán a pártos első telepedők ivadéknak tartják" -; az írókat nem nevezi meg.

Parthia a Tigris és az Eufrates között terült el, a Római Birodalomtól az Eufrátes határolta. Uralkodóházuk, az Arszacidák, Arszakok, Strabon szerint -ő a szomszédos Kappadókiába való- a Maeotiszon tulról jött szkíták, s ők szervezték meg az "elpártolt", "száműzött" szkítákat. Uralmuk Parthiában i. sz. e 256- i. sz. u. 226-ig, a később hozzájuk tartozó Nagy-Arméniában 103-250-ig tartott. Karthágón kívül a rómaiaknak a pártusok jelentették csaknem ötszáz éven át a legjelentékenyebb szomszédos katonai hatalmat.

Az Arszakok előtt területük méd uralom alatt volt, aláhanyatlásuk után az új Perzsa birodalomba kerültek. A médek után a rövid életű Nagy Sándor uralom /összesen 13 évig tartott a teljes nagysándori hódító korszak/ fogta be őket. Erről írja a Bartalhoz hasonlóan rendkívüli olvasottságú, mesés klasszikus műveltségű költő Zrinyi Miklós: "Nagy Sándor... a meghódolt Babyloniában a parthusok tiszteletétől kísérve halt meg."

Vegyük sorra a bartali állításokat és bizonyítékokat /a hun korszakon és az Árpádok idején át a Bartal által fellelt és kimutatott folyamatossgot, mindenegyes pontra utólag, külön érintjük/:

a/ Nagy ur Biró: A parthus Surena a király utáni ama legfőbb államtitst vala, kit a hunoknál Attila idejében az Onogeses nevezet, a várkunoknál a "Jogur", a magyaroknál a Nagy ur Biró cim alatt ismertünk. A

frankok, kiknek egy része együtt vitézkedett a hunokkal, ezt a tisztség-formát önálló hatalmuk idején átvették. Iróik /St. Croix, Sismondi, Guizot stb/ szerint is a frankok a hun szerkezetéhez tartották magukat. Ezért a frankok nagy bírása, Grand Juge-jök, a Mord domus, Major domus, valamint a magyarok nagy bírása /Kézai szerint Rector v. Judex/ ugyanaz a személy. Mint Etelénél, a frankoknál is egyszersmind fővezér, a fejedelem főtanácsnoka, választásainak szerkesztője, Pipin személyében e Grande Juge maga lett fejedelemmé.

A parthus Surena szerepe Tacitusnál -Évkönyvei VI. k. 42. - /a Tacitus-idézetek nagyobb részét Borzsák István Tacitus összes művei fordításából veszem, Magyar Helikon, 1970./: "Tiridates a népnek engedi át Seleucia kormányzását. Majd ezenközben azon tanakodik, melyik nap vegye át ünnepélyesen a királyi hatalmat, levelet kap Phraatestől és Hierótól, a legjelentősebb országrészek előljáróitól, amelyben rövid haladékokat kérnek. Ugy is határozott, hogy megvárja a nagyhatalmu férfiakat, és közben Ctesiphonba, a birodalom székvárosába indult. De, amikor napról-napra késlekedtek, a Surena sokak jelenlétében és helyesléssel, hazai szokás szerint királyi diadémával övezte Tiridatest."

Perzsiában, amíg a parthusok nem tartoztak bele az új perzsa birodalomba, a birói hatalom a mágusok pápi rendjének a kezében volt. A párthusoknál viszont a Surena volt a bíró a király után. E birói tisztre nyom Dio Cassius /XV. k./ bizonyossága, hogy a Crassus által okozott kár kivizsgálására és a kártérítésre a Surena-t küldte fegyveres sereggel az uralkodó.

Plutarchos: "Orod királyt is, ki száműzve volt, a Surena helyezte ismét vissza királyi székébe."

Bartal nagyon óvatos feltevése a Surena név jelentésére: a mandsumongol szőr a majestás eszméjét fejezi ki, s egyszersmind a "rettentesség"-et, "hősiség"-et, a magyar szörnyű szó régenten szörönyű volt, ehhez közel állhat a latinban megrontott Surena.

b/ Vérszerződés. Benne "a párthusok államtörvényét látjuk itt a maga teljes alapvonalában", mondja Bartal. Tacitus eképpen írja le (XII. k. 47. /: "szokás -a párthus- királyoknál, ha szövetségre lépnek, jobbjukat egymásba kulcsolni, hüvelykeiket összekötni s a csomót erősen meghuzni; mikor a vér a végső részekbe tolu, azt onnan gyenge metszéssel kibocsátják, és mindketten nyelvökkel érintik; az eképpen szőtt frigyét, mint kölcsönös vérrel pecsételtet, szentnek tartják". /A fordítás Bartalé./

Példák a vérszerződésre keletről jött, vagy keleti lovasnépeknél: Herodotos: "Az agathyrsoknál szokásban van a vérrel való szövetségkötés." - A besenyők, amikor a görög császárral szövetségbe léptek, vizet és bort öntöttek, vérüket bocsátották s az italt megízlelték."

Dzsingisz kán iránti hűségeskü, amikor őt távollétében egy törzsfő jelképesen fiává fogadja: "ha ...ellene fordulok, így ontsák véremet. Ezt az esküt tette: kisujja hegyét nyilrovó késével megszurta, nyomában kibuggyant vére, ezt nyirfakéreg hüvelybe helyezte, s elküldte: adjátok fiamnak". /A mongolok titkos története./

A magyar vérszerződést illik ismerni.

Etelénél szokásban volt, hogy tárgyalásain megegyezésül jobbját adta. E módra a parthusoknál is találunk példát Tacitusban /XI.k.9./: "Parthus vezérek...egybegyültek, majd egymás jobbját fogva, az istenek oltára előtt ígérték meg, hogy ellenségeik csalárdságát megbosszulják, és egymással egyezsége lépnek".

c/ Királyi fényes kíséret: Tacitus /XV.k.2./: "és az önkéntes lovas sereget, mely a királyt szokás szerint kíséri, Monez nemes férfiúra bízta." Hasonlóan jellemzi Hartvik Szent István kíséretét, de a korabeli Ganfréd is Kálmán királyunk mennyegzőjéről írott beszámolójában Kálmán kíséretét.

d/ Országos főemberek: Herodotos írja, hogy a királyi szkiták fejdelmeinek "mind pohárnokaik, mind lovásznokaik, mind szakácsnokaik s más ily főember szolgálók és hírnökeik is voltak". Tacitus tanúsága, a parthusoknak Tárnokjok is volt. Tacitus két főembert így jellemez: "Ornos-pades: azoknak a híres, Eufratestől és Tigristől övezett mezőségeknek előljárója, amelyek a Mezopotámia nevet kapták; Abdagaeses: a párt oszlopa a kincstárat és a királyi diszjelvényeket adja át".

e/ A parthus megyékről és ispánságokról a Hun-mondák és a Nibelung-ének fejezetben szoltunk már.

f/ Ősi hadtanuk: Tacitus: "üzni, hátrálni szabály szerint megszokván, tágitanak...soraikon, hogy nyilvetésre tért csináljanak, vagy színlett futással kelepcét vessenek". A római fővezér tanácsa ütközet előtt: "óvatoságot parancsolt s jelesül meghagyta, hogy a rajtuk ütőkkel mérközzenek, de a futamodókat ne kergessék."

Plutarchos: "csatarendjük a legrégebb időktől kezdve félhold alaku volt."

Dio Cassius római konzul, Sziria kormányzója: "A pajzsra mitsem hajtanak; magok lovasok; nyíllal és hajító szerekkel és testöknek nagyobb részére nézve fegyveres öltözettel élnek: gyalogok köztük kevesen vannak; s ezek nem oly erősek, mint amazok; de ők is nyilasok, amire gyermekségtől fogva taníttatnak. Egők és tájok mindkettőre nézve kedvező, mert a táj legnagyobb része téres, sík és mind a lótenyésztésre, mind a lovaglásra igen alkalmas. És azért egész méneseket visznek magukkal hadba, hogy ha kell, felválthassák lovaikat, és egyszerre messziről is helyben teremhessenek, s meg megint rögtön távol tűnhessenek fel. A lég nálók

száraz és semmi nedvet nem tart magában; ismét a folytonos nyilazási gyakorlat, kivéven a derék telet s akkor hadba nem is mennek. Az esztendő egyéb részeiben, ha vagy magok körül, vagy az övékéhez hasonló földön hadakoznak, ütközetben aligha meggyőzhetőek, mert hozzá vannak a nap legnagyobb hőségéhez szokva. A szomjuság ellen több módokat találtak fel; a kancák ónálókat a szükség enyhítésére szolgáló állatok."

Hét évszázaddal később -bár írása, a híres Taktika Justinuson is alap-szik- Bölcs Leo kísértetiesen ugyanezt írja a magyarokról és a bolgárokról.

Valamit még Trogus Pompejus-tól. Miközben írja, hogy az Antoniusz-szal szemben álló parthusok ötvenezren voltak, megemlíti: "ezeknek legnagyobb része szolgálkból állott." Tegyük ide mellé mindjárt Regino tudósítását a magyarokról: "A magyarok szolgálkat is mind lovaglásra, mind nyilazásra gondosan tanították, mert hadaik, nem úgy, mint egyéb nemzeteknél szabados felekből, hanem nagyrészt szolgálkból is állott." Bartal e "szolgálban" a nép sokaságát látja.

g/ Vallásuk; nyelvük: e jogászoknak szánt fejezetemben, Bartal számos példája ellenére, a témát nem érintem. Egyedül egy vallási jellegű alkalomról idézem Tacitust /VI.k.27./: "A szertartás közben, amikor a római, szokás szerint disznó-, juh-, és birkaáldozatot mutat be, az pedig a folyam megengesztelésére egy lovat diszített fel". A római történetíró Vitellius és a parthus Tiridates szertartását írja le a két ország határán, az Eufrates partján.

A parthusokról felvázolt e néhány pont a bartali képnek még a váza sem. Sok hivatkozása, finom hasonlítási árnyalatai még csak érzékeltetve sincsenek. A figyelem felkeltés céljának azért talán így is elégségesek.

Most pedig, valósággal tallózásszerűen, szaladjunk végig a hun és magyar szokások egybevetésén. Természetesen Bartal alapján (87).

Sarkalatos megállapítása: "Ósi szokások néven éltek a régi hun törvények. Ezek a magyar jogtörténet legvilágosabb részei". Megnevezésük így is történt: "helybe hagyott országos jó szokások".

Hunok, magyarok közös törvénye: legyőzött vagy szövetséges népek a csatában előre mentek, az ellenséget elsőként fogadták.

Onogeses-ről, Attila főemberéről: az e szóban személyesített főember és a magyarok nagyur- vagy nagybirája ősrégi közös nemzeti intézetet képviseltek. Hatásuk, tehetségük, tekintélyük ugyanaz.

Szólnom kell róla, hogy az Onogeses szó nem személynév, hanem Priskos réthor -az ő tudósításából ismerjük egyáltalán- görög fogalma az Attila melletti második ember méltóságára. Ezt Szabó Károly derítette ki. Fordításában a szó honvezér-t, országos fővezért jelent. Szabónak arra is volt szeme, hogy ez az Onogeses hun volt. Testvérét ugyanis /neve Szabó fonetizálásában Csát/ Priscos barbárnak nevezi,

amikor ez egyszer elébök lovagol, nem is beszél egyébként csak hunul. Nem lehet ily módon e barbár testvére, az Onogeses-nek elnevezett nagy méltóságú ember sem görög, csakis hun.

Egy hunná vált görög beszéli el Priscosnak: szokás a hunoknál, hogy a vagyonosabb foglyokat Etele után az előkelők maguk számára válasszák ki. E felfogás törvénybeli nyoma nálunk is megtalálható, még 1439-ben is, illetve 1458-ban /15. t. cikk).

Ugyancsak e volt görög: "A hunoknál a háborun kívül az ember baj nélkül él, ki-ki a magáét élvezve, és éppen nem, vagy igen keveset háborgatva." E nyilatkozat lényege a személyes szabadság, a tulajdon korlátlan élvezése, az adótól és a vele kapcsolatos szolgálattól való mentesség. Bartal úgy látja, hogy magyarnak vagy magyarrá lettnek, éppígy csorbitatlanul azonos volt az Árpádok alatt a joga.

Uj hazájában az igazság gyors kiszolgáltatását is dicséri a volt görög, ez pedig az előre való kihallgatást is feltételezi. Bartal Lél és Bulcsu már ismert Lech mezei nyilatkozatát idézi, párhuzamos magyar példaként.

Etele főembereinek élelmezése, s ezek rendelkezése a bizánci követésnek szolgáltatott élelmezés. Ez a szokás nálunk hasonlóan létezett már az ősmagyar korban és a descensus /szállásolás és élelmezés/ neve alatt a XIV. század kezdetéig megvolt.

Etelét a főemberei felváltva őrzik. Így váltják fel magukat Árpád nagyjai is. Ezt a szokást Szent Istvánnál említi Hartvik püspök, de Freisingeni Ottó is.

Parthus és magyar összefüggésben az un. "szolgák" fegyverviseléséről, hadakozási jogáról már esett szó. A hunok szintén különböztek az európai nemzetektől abban, hogy szolgálóiktól nem féltették a fegyvert, szabadságuk kivására ezáltal örömet alkalmat is nyújtottak. A hunná vált görög erről szintén beszámol Priscosnak.

A magyar vezérkorban, de Szent István idejében is hasonló volt a helyzet nálunk. Anonymustól tudjuk, hogy mind a vár népei, mind az udvarnokok, mind pedig az egyházi és világi urak két felekezetre, fegyverviselőkre és földmivészekre oszlottak.

A hadviselés módját a catalaunumi ütközet számos leírása visszaadja. Attila közelében állt a saját népével, a hódoltak, csatlakozottak szarv, Jerney szerint kürt alakban helyezkedtek el. A parthusoknál ez a forma a Plutarchos megírta félhold alak. A hunoknak Jordanes és Vegetius szerint szekértáboruk volt erősségként. Veszedelmesek voltak, ha futni látszottak. Hasonlóan volt ez az avaroknál. A csatarendben a magyarok is középtűt álltak; ezt Freisingeni Ottó is írja. Még a XV. században is, csatlakozottanként a bánok, vajdák seregei az előcsapat /Liszi János, Forgách Ferenc/. Azt meg Bonfini írja, hogy szekérsánc még Hunyadi Mátyás idejében is volt.

Ammianus Marcellinus ir Attila szigorú hadi fegyelméről. Bölcs Leó Taktikája - mint láttuk - határozottan szól a magyar harcosok hadivétkeinek kemény büntetéséről. Feltűnő párhuzam a Bizánccal kötött margusi békének az a pontja, hogy Attila visszaköveteli az odaszökött fegyveres hunokat, s Leó császár szavai, hogy a magyarokat "igen szomorítja, ha közülök némelyek a rómaiakhoz pártolnak". Mindkét példa a hadivétek egy nemét, a szökést tükrözi. Elrettentésül Attila azonnal ki is végezteti a visszaszolgáltatót szökevényeket.

A legrégebbi hun-magyar szokások fennmaradására igen fontosnak látja Bartal Szent Istvánnak azt az intését fiához, hogy tartsa meg az elődök törvényeit. A nemzeti zászlókra utaló intés egyenes utasítás a hadrendszer fenntartására.

Szücs Jenő egyhelyütt a Turul cimert említését reneszánsz kori jelenség anakronisztikus visszavetítésének magyarázza. Ez valószínűtlen. Vele szemben kétely nélkül elfogadható az Anonymus-i közlés Álmos etelközi pajzsra emeléséről. Emellett Jakob Rupp írásából tudjuk /Magyarország akkorig ismeretes pénzei, Buda, 1841-46./, hogy "a Turul a magyar pénzeken a XV. századig koronával, vagy anélkül megvolt". Nem reneszánsz kori ügy a zászló sem: "938-ban Steterburg alatt tőlük számos ló és néhány zászló elfoglaltatott" /Widukind tudósítása/.

Szent István az ősrégi szokásokat csak annyiban változtatta, idomította vagy szüntette meg, amennyire ezek az új hittel, a monarchiai elvvel vagy a magyar név és ország örökítésével kapcsolatos legfőbb gondjával megegyeztethetők nem voltak - írja Bartal. A frank hatásokat olyan módon látja lényegesnek, hogy azok részben átvett hun formák "keresztényített" s emellett avar közvetítéssel hagyakozott továbbélési.

A régi várszerkezetet például teljességgel avar-magyar képződménynek gondolja. I. Henrik császárnak a magyarokénál későbbi várszerkezete sem a németeknél, sem a frankoknál nem volt ismeretes. Érdekes jelenség, hogy van Szent István-i törvény, mely az átvett latin curia helyett egyhelyütt az ősrégi udvarhely nevet használja.

Nagy Károly intézményei már saját népénél is kihaltak ez időben. Egyházi közvetítéssel a szellemük azért hathatott. Egy kapitulárénak azt a passzusát például, hogy "a nagyobbat a kisebb nem ítélni lehet", nálunk is elfogadták, s Kálmán törvényei III. 8. 9. fejezeteiben ki is mondja.

A Surena, az Onogeses, Jugur /jugur/ méltóság magyar megfelelőjének a Nagy úr Biró-nak, Nádor-nak a jogi fejleményeivel kell még foglalkoznom. /Több irányú kifejtése a communitas hatáskörét tárgyaló fejezettel is összefügg./

Ismeretes, hogy Szent István az egyház teokratikus modelljéhez igazodó központosítás elvének érvényesítésekor a korábbi nemzeti közgyűlést /communitas/ a királyi tanáccsal váltotta fel, azaz jóval szélesebb és

egyetemesebb hatáskörét a királyi tanács hatáskörébe utalta. Ezzel összefüggően pedig az ősi kárkánt vagy rektort, kit azelőtt a nép választott, a többi udvari főhivatalnokokkal együtt maga nevezte ki. Hatáskörét szintén kisebbitette azáltal, hogy a főrendbéliek ügyét saját legfőbb bíróságának tartotta fenn. Így alkotta meg a magyaroknál azelőtt ismeretlen új hivatalt, a királyi udvar- vagy országbírói hivatalt, s ezt tette Nagy Károlyéhoz hasonlóan curiájának élére.

Kézai nagybírája egy I. Endre korabeli oklevélben /Judex cím/ felbukkan, de a nép általi választás nélkül. Ettől kezdve ez a cím és a vele járó hatáskör, hol jogmegszorító, hol jogkiterjesztő módon - csupán példálódzva - az Aranybullán, III. András törvényeiben, a Zsigmond alatti nádori cikkelyekben s végül még Bocskai Bécsi békéjének pontjaiban is /1608: k.e. 3.tc/ előtűnik. Nem tulzás azt állítani, hogy ez az ősi jogi intézményünk korszakonkénti megjelenésében a központosság és a népképviselőlet állandóan egymásnak feszülő küzdelmének mintegy a jelölője.

Egy I. Endre korabelinek vélt magyar imaszöveg egy sorával kívánok pontot tenni ennek a parthus-hun-avar-magyar folytonosságot dokumentáló "Bartal-os" fejezetnek a végére. A Jerney által meglelt ima-sor valódisága, hamisított volta, értelmezése körül máig dúl a vita. Én nem foglalkozom állást, csak ideírom: "ne wemouggouc Bardous os eulewc ereus zent ieleseit = ne imádjuk parthus őselők erős szent jeleseit".

A Huxley Szép új világának "nem akarok Béta-ember lenni"-féle mondat-ikre ez, egy középkori, de ezuttal ősököt tiltó változatban. Az imás önszuggeszció a későbbi nemzedékekre úgy látszik hatástalan maradt. Bartal "eretnek" tudománya legalább is erről tanúskodik.

„A társadalomelmélet alfája: az emberi egyenlőtlenség eredete”

Szent István idejében "sok magyar nemes, ki Koppány vezérrel tartott és a keresztiséget s hitet megvetette, csuf szolgaságra vetetett; mert azon dolgok folyásában azt ítélték nemesebbnek, aki Krisztus hitéhez hamarább ragaszkodott". (Budai Krónika, Podhadraczký kiadása)

"A főemberek, ispánok, vitézek az ország bástyái. Ők neked atyáid, testvéreid. Közülük senkit szolgaságra ne vess, szolgának ne nevezz". (István király intelmei fiához)

"Ő úgy gondolkodott, hogy az uraknak mindenük közös a szolgálkával: megveté a nemeseket, s mindig a paraszttal és nem-nemesekkel fogott össze". (A Képes Krónika, Aba Sámuelről – 1041–44 –)

Rab és rabszolga nevek: "Kakas, Mázsa, Szekér, Látomás, Maradok, Munka, Szombat, Árva, Bég, Mátka stb. ... ill. Péntek, Nősz, Tikura, Derága, Szép, Szerető, Csókádó, Magd, Huld-voll". (Váradi regestrum, 1205–35.)

"A kazár kagánnak mindenekelőtt joga volt a hadjáratok alkalmával gyávnak bizonyult főembereit zord büntetéssel sújtani: életüket vehette, családjukat nyilvános árverésen eladhatta, vagyონukat elkobozhatta". (Bartha Antal: A IX-X. századi magyar társadalom, Akad.K., Bp. 1973.)

"Örömmel a máglyát a Gyula meggyújtá,
láng lobogó lelkét nagy egekre nyújtá".
(Arany János: Csaba Trilógia)

"Az idézés hirnökök által a legrégebb eljárás, a pecsét általi az idegen telepítvényesekkel honosult".
(Bartal György: Jogtörténeti Commentárok, Pozsony, 1847.)

"A kiáltók hívására mindannyian ellenkezés nélkül, ugyszólván egy testté válnak". (Freisingeni Ottó nyomán (1147.) közli Fischer A. Károly: Die Hunnen im schweizerischen Eifischthale, Zürich, 1896.)

Egyszersmind a kiáltók kiáltsanak jelet
Egész birodalomban, mint a gyors képzelet:
Hogy mindenik szabad hun, fő vagy köznép legyen,
Legott gyűljön hadastul a rendes gyűlhelyen.
(Arany János: Csaba Trilógia)

"Aki közülünk kihuzza magát a kötelességből, azt a másik keresztül hasítja. Aki közülünk visszamaradna, a másik a sarkát levágja". (A mongolok titkos története, Ford.: Ligeti Lajos, Bp. 1962.)

A Budai Krónika idézett sorainak valóságghü voltához kétség nem férhet. Magyar és magyar közötti ily oku különbségtételre, egyenlőtlenségre viszont Kézainál semmi nyomot sem találunk, de hogy tudnia kellett róla, abban ugyancsak nem kételkedhetünk. Ha a kereszténység előtti magyarok, illetve a hun ősök egyenlőségéről politikai szándékból példálódzott, papként ezt inkább megtehetette, semmint, hogy a kereszténység késedelmes felvételében is keresse a lefokozás magyarázatát.

Szent István Intelmeinek ez a pontja az általa teremtett új vezetőréteg védelmét szolgálja. Tartalmilag az idézett mondat magában is hordozza azt, hogy mások azért szolgaságra vethetők.

Másfelől kitetszik ez a Képes Krónikának Aba Sámuelről írott - s ugyancsak idézett soraiból is. Ő ugyanis az új rend vezetőivel és képviselőivel állt szemben. Ebből számunkra nem politikai állásfoglalása a fontos, hanem a vezérkori magyar társadalom uralkodó szemléletét kifejező magatartása, mert ezzel igazolja Kézait, t. i. a honfoglaló nemzetségek tagjait egyenlőeknek tartotta. "Ő úgy gondolkodott, hogy az uraknak mindentük közös a szolgálkkal." Persze, mert közösek voltak a nemzetségi szállásföldek, mielőtt István az egyéni örökösödést bevezette, hogy a nemzetségi kereteket felszámolhassa. Az, hogy "megveté a nemeseket, s mindig a paraszttal és nem-nemesekkel fogott össze", jelentheti a pogánysághoz ragaszkodó s ezért szolgává tett és vált, hajdani szabad harcosokkal való szövetségét és szolidaritását.

Óriási népmozgás dobta fel őt magát is, Péter elűzése után. Szent Istvánnak nádorispánja és sógora is volt korábban. Személye így az új hatalomból visszahajló vezér tipikus példája. Az új renddel tusakodók belső küzdelme még az ő elbukása után is igen erőteljes volt.

Kezdetben I. Béla is csupán az ellenzéki tömegekre tudott támaszkodni: "A kegyes király /I. Béla/ Magyarország-szerte kikiáltókat is küldött, hogy minden faluból két-két ékesen szóló vént hívasson a királyi tanácsba; ennek hallatára nemcsak azok jöttek Fehérvárra a királyhoz, akik hivatalosak voltak, de mind a paraszttal, a szolgálk és a magyarországi köznép egész sokasága... a köznép azután előljárókat rendelt magának, ezek számára fából állványt emeltek, ahonnan az emberek láthatták és hallhatták őket. Az előljárók azután szószólókat küldtek a királyhoz és a főemberekhez... a nép előljárói a magas állványokon ültek és gonosz

verseket mondtak a hit ellen; a népnek ez tetszett, helyeselte: Ugy legyen, ugy legyen!" /Képes Krónika/.

A már a honfoglalást is megelőző nemzetgyűlésről /Etelköz/, a Szücs által communitas-nak hívott közösségi fórumról más fejezetben szólunk. Viszont az akkori kereszténység és világi hatalmi szülőtte, a királyság, ill. császárság diktatórikus kormányzati formájával szemben az ez időben, itt nálunk spontán felvonult népparlament jelzi, hogy Kézai nem úgy találta ki a magyar vezérkor, illetve a törzsi szövetségben levő hunok legfőbb hatalmi fórumát, a közgyűlést, "nemzetgyűlést", mert ez ebben a politikailag visszaeső helyzetben is dokumentálta korábbi valóban tevételes és szennvedélyes érdeklődésű, a közösségi, politikai tudatot és közvéleményt kifejező voltát és nagy erejét.

Magyarok paraszti sorba jutása tehát nem pusztá feltételezés, oly értelemben, hogy immár nem a fegyveres szabadok egyenlőinek tagjai, okmányiszertien is bizonyított tény. Dokumentálására Marjalaki Kiss Lajos igen becses írására támaszkodom. /Arról hogy a paraszti soruak magyar nevei Marjalaki igen figyelemreméltó eredetmagyarázatának bizonyosságai, másutt szölok./

Marjalaki Kiss: "A honfoglaló nemzetségek leszármazottai tulnyomórészen török személyneveket viseltek. A szolgálk és parasztkok osztálya a legzamatosabb tősgyökeres magyar elnevezéseket használja.

Ime néhány paraszti név, egyetlen oklevélből, 1203-ban Arad megyében az Ér, Sáros, Hölgyes, Fok, Hodos, Kengyel és Körös magyar nevű vizek melletti falvakban.

Ország, Hercseg, Leső, Seres, Negyed, Farkas, Együd, Sonkoly, Tompa, Seréd, Nánás, Tok, Madaras, Fenyér, Rágod, Boka, Fancsal, Várad, Váró, Némely, Zarándi, Rigó, Hálálos, Figed, Szemző, Bános, Viadal, Rados, Kökös, Erdő, Mondó, Tagadó, Magd, Beke, Szónok, Unoka, Nemfi, Inos, Verebély, Tárkánd, Erdős, Szőlend, Szatymaz, Szopós, Éles, Magos, Vasad, Sós, Legény, Egyebes, Som, Ravaszdi, Uras, Kakodi, Békés, Sámódi, Barcsa, Népedi, Aladár, Csompos, Péntek, Marosi, Tétős, Látomás, Ágos, Arad, Pata stb. (88).

E fontos kitérő után adjuk át a szót Kézainak: "Mielőtt ugyanis a magyarok megkeresztelkedtek és keresztényekké lettek, a kiáltók a táborokban illy szavakkal gyűjték hadba a magyarokat: Isten és a magyar nép szava, hogy ez s ez nap, ez s ez helyen kiki fegyverben pontosan megjelenjen, a község tanácsát és parancsát meghallani. Valaki tehát a parancsot, helyes okát nem tudva adni, megvetette, az olyat a scythiai törvény karddal vágta ketté vagy veszett állapotoknak tétette ki, vagy a köznép szolgaságába taszította. Tehát az ilyes vétkek és kihágások választották el egyik magyart a másiktól; különben, miután minden magyar egy apától s egy anyá-

től származott, hogyan mondhatnánk egyiket nemesnek, másikat nem nemesnek, ha illy esetekért nem lett volna szolgává."

A krónika e helyének minden érdemi megállapítását Szücs Jenő olasz, francia, illetve antik római átvételnek minősíti. Az a véleménye, hogy a szkita törvényként ismert háromféle ítéletnem "az egykoru magyar joggyakorlat historizálásából nem keletkezhetett, ellenben megfelel annak a háromféle büntetésmódnak, amelyek a római jog szerint a közbűntényeket sújtották."

Hogy, kételye se lehessen, vizsgálódása uralkodó vezércsillagához, elteríthetetlenül a filológiához fordul: "a kulcsot ez esetben is a filológia adja kezünkbe!" Ám csupán a kiszemelt forrás területeken.

A hadbahívás módjára például - ő hadbahívási elméletnek nevezi - ez a magyarázata: "Az antik Rómában is hivatásos kikiáltók hívták a hadsereget a cenzurára,"

Sajnos ez nem hagyható válasz nélkül.

De haddkérdezzek előbb: hadrendjükről, hadaik szervezéséről, mozgásáról, hirtelen egybehívásáról stb. hogyan intézkedhettek a hadtudományuk nagyszerűségének voltában minden ókori és középkori kutfő szerint igen nagyra tartott szkiták, hunok, magyarok?

Miért kell abban kételkedni, hogy kikiáltók vitték a hírt? A szó azért is találó, mert kiáltó szóval érthető és nyomatékos a hadbahívás.

Fischer Antal Károlynak Freisingeni Ottónál talált idézete: "a kiáltók hívására mindannyian ellenkezés nélkül, ugraszólván egy testté válnak" (89), ha helytálló, fölöslegessé teszi a gyötrelmes és öncélu filologizálást. -

Szücsnek már idézett gyűjteményes könyvében van egy remekbe sikerült /talán a kötet legjobb/ írása a parasztháborúról, Dózsa parasztháborújának ideológiája címmel. Ebben Oláh Miklós és Verancsics Antal nyomán még a XVI. századból is ilyen képet nyújt a székely székgyűlések lefolyásáról: ha a gyűlésen bárki a székely szabadság elleni javaslattal áll elő vagy pedig a hadba hívó parancsnak nem engedelmeskedik, az egész közösség csapatosan az illető házára ront, azt földig lerombolja, s ha sikerül elfognia a vétkest, megölik. Az oklevelek tanúsága, hogy itt nem valami "hatalmaskodásról" van szó, hanem ősi jogszokásról. Ha az elitelt például kegyelemben részesül, házát a közösség építi fel újból. A hadba és gyűlésbe hívásnak archaikus közösségi kényszer jellege van. A hadba szólítás formája a véres kard körülhordozása, ami e korban csak is a székelyeknél volt szokásban. - Nyugodtan fogalmazhatott volna ugyanis, hogy a székelyeknél még szokásban volt. A kardon a vérnyom egyébként nem a vést jelezte, hanem a szkita törvény szerint azt a fenyegetést, hogy aki nem vonul hadba, vérével lakol. -

Vagy én vagyok értetlen, vagy a dolog érthetetlen, de Kézainak Oláh és Verancsics tudósításához tartalmilag hasonló állításait mégis külföldi átvételnek tekinti Szücs Jenő.

Ott van pedig a hazai példa a Mátyás király által 1463-ban megerősített székely szabályzatban. Benne van a táborozási kötelezettség, az ítélet nem, "aki a hí vásra össze nem gyült, fejét veszitse." Verancsics a hadijelről is tud: kürttel adják.

A Csiki Székely Krónikát általában hamisítványnak tartják. Ez írásomhoz szükséges bűvárkodásomban azonban megtanultam tisztelni Szabó Károly véleményeit, ő pedig azt állítja, hogy görög nyelvű töredékes részletei alapján, nem koholmány (90). A Csiki Székely Krónikát 1533-ban az őrségi székely Sándor család irományaiból szerkesztették. A Krónika 1796-ban került elő. Egy 1695-ben készült másolatból Kilyéni Székely Mihály adta közre, s 1818-ban Aranka György fordította magyarra. Mármost a Krónika 6. pontjában ez olvasható: "ki a fő rovóban /az eredeti szövegben rabonbán/ áldozatára /nemzeti közgyűlés/ meg nem jelenik, ketté vágassék."

Kézainál ez a szkita törvénykezés módja. De miért is ne lehetne? A kard különben is egyedülállóan szkita szimbólum, kultikus módon is /hegyével földből kifelé álló kard, ilyen Attila Isten kardja is./. De gondolkodjunk egészen hétköznapien: a kivégzést egyik népnek sem kell eltanulnia a másiktól. Móját valóban átvehetik, s át is veszik /gillotin stb./. De miért vették volna át a "kardosak" a "tőrös" rómaiaktól büntetőeszközként a kardot? Szent Istvánnak is egyik legszigorubb törvénye a "kardot rántók" ellen szól.

Ám Szücs Jenőt a keleti szteppéről eredő lovas, kardos magyar nép hagyománya nem elégíti ki: "A lex Scitica ötlete nem ugyancsak római jogi ismeretek hun-szkita köntösbe való öltöztetése-e? A feltevés nagyon kézenfekvő". Ezután bizonyít a római lictorok /már említett/ kikiáltó szerepével.

Irgalmatlan meglepetés lehet itt még egyszer, ha a korban messzebbi, például perzsa- parthus- méd- szumir- akkád egybevetéseket is tudományá kényszerül majd avatni a magyar tudósvilág, s figyelj például Padányi állítására, ki az onoguroknál, bolgároknál és kazároknál /besenyőknél is/ meglevő gyula méltóságnév "fáklya" nyelvi jelentését úgy veti egybe a római lictor, hasonló jelentésű fogalmával, hogy az a rómaiaknál etruszk átvétel. Ugyanigy a vesszőnyaláb, a "gyula-jelvény", amelyet bizonyos alkalmakkor - írja Padányi - a gyula a kagán előtt meggyújtott és elégetett (91).

A tudósnak is kiváló Arany János e sorai: "Örömmel a máglyát a Gyula meggyújtá, Láng lobogó lelkét nagy egekre nyújtá", nemcsak stilbravúr-

járól tanuskodnak, hanem a gyula-kultusz felfogásáról és ismeretéről is. Igen valószínűnek tartom, hogy ebben Ipolyi Arnold munkásságára is támaszkodhatott (92), aki a Gyula nevet papnemzetségi, papcsaládi névnek gondolta. A Gyula tüztiszteleti papi hivatalt viselhetett. A Gyula szó gyökének származékai igen meggyőzően szólnak emellett: gyúl, faggyú, ál-gyú, gyu-fa, ki-, meg-, fel-gyújt. De ilyenek, a tüztiszteleti gyülésekkel összefüggően a gyü-lés, gyü-lás. Vagy megtalálható a nagyobb számú szarvasmarha őrizőjének nevében is: gulyás, az összehengerelt hó nevében: hó-gulya.

Mit szaporítsam? Németh Gyula, a Baskiriában még fellelt magyar törzsnevekről írott tanulmányában (93) Pais Dezsőre /P.D.1931./ hivatkozva írja, hogy a magyar gyulá-nak megfelelő török yula szó nyelvi jelentése is a "fáklyára, fényre megy vissza".

A tanulmány elsősorban a Kézai hármasság itéletnémetének /kettébe vágatás, vesztett állapot, szolgaság/ francia és olasz hatásait nyomozza.

Ime a költemény-sugárzásu hasonlítás: " az 1211 után keletkezett Chanson de Gui de Burgogne szövegében bukkan fel először a példa, hogy midőn Nagy Károly már három évtizede harcolt a mórok ellen, emberei nek egy része, szám szerint 4700 fegyveres, otthagya a hadat. Büntetésük az lett, hogy ők és összes utódaik szolgaságra vettek. Később ez ugy módosul tovább, a XIII. század folyamán, hogy a gyávák, akik megtagadták a hadba vonulást. E történet bekerült a francia jogszokás-gyűjtemények legnevezetesebbikébe, Philippe De Beaumonoir /1279-1282 közt írt/művébe."

Figyeljük a szoros "szinkront", mert ez már valóban az, akárcsak egy magyar hangu olasz-francia kooprodukció.

Erősítésül említi Szücs Jenő a valóságosság bizonyosságául, hogy " 1315-ben X. Lajos biztosokat küldött ki a jobbágyok /serfs/ jogállapotainak kivizsgálására, s a rendelet a szolgaság eredetét az elődök büntetésében, gaztettében jelölte meg."

S hogy jön mindehhez Kézai? "Ötletének forrása az a gondolati anyag volt, amelynek a francia mű is csak compilációja. Ismerjük, hogy Burgundián végigutazott, ott ahol ez az elmélet első irodalmi megfogalmazását érte el a század elején." " A kiegészítést Itália adta hozzá. A háromféle ítélet... megfelel annak a háromféle büntetés módnak, amellyel a római jog szerint a közbüntényeket sujtották"... "Minden jel szerint Pádovában tanult. A francia eredetű motívum tehát szabályos római jogi keretet nyert." /Szücs Jenőt idéztem./

A példa hazai alkalmazásakor egy igen lényeges jogi ténybe azonban ismételen belebotlik a hasonlítás. "Beaumanoirnál a teória fókuszában a rois de France áll, Kézainál az elméleti alátámasztás az önigazító com-

munitas." " A francia parancsot a király adja ki, a hun ítéletet a közöség hozza." Szücs elegáns könnyedséggel tünteti el a különben áthidalhatatlan különbséget: "Mindazonáltal nem a szövegpárhuzamok a döntőek, Kézai szuverén módon kezelte forrásait. Sehol sem másolt."

Nolám. Ez a "fantasztikus koholmány-gyuró" szuverén is tudott lenni?

Ugy gondolom kézen fekvő abból a természetes következtetésből kiindulni, hogy valamiféle saját kifejtetű ítélkezési formának, jogalkotásnak a hunoknál is kellett lennie. Elvégre birodalmuk 800 esztendeig állt fenn. A hadi vétkekre pedig, ugyszólván szüntelen hadi mozgásban levő népként, bizonyára érzékenyek voltak. Erre biztos adataink is vannak. A bizánci császárral való alkudozásban, 443-ban Attila egyik fő követelése, hogy a hun szökevényeket adják ki. A catalanaumi ütközet legfőbb politikai előzménye is az alattvalóinak tartott, Galliába "szökött" vizigótok megbüntetésének szándéka volt.

A legkülönb példát azonban maga Kézai szolgáltatja: " A sereg harmadik csapata pedig, melly Miramamma ellen volt rendelve, a késelelem miatt a csatában nem vehetvén részt, Ethele haláláig a katalaunok közt maradt s végre Katalaunia lakosaivá lett." Nem kétséges, hogy féltek hazamenni.

Az esetleges szerzői ellenvetésre, hogy nem a hunok tényleges viszonyait elemzi, hanem Kézai állításainak forrásait, nem látok okot arra, hogy Kézainak ne lettek volna a hunokról tényleges hazai hallomásai, ismeretei. "Azt én igazán tudom", mondja előbeszédében történetükről s valóban megőrzött számunkra olyan adatokat, tényeket, amelyeknek külföldi forrásokban semmi nyomuk. Ime egy ilyen példa: "...örsemeit a világ négy része felé szétosztván, Örseinek ugyanis első csapatja Sicambriától kezdve sorjában, a mennyire egyik kiáltása a másikig elhallhatott, Németország Colonia /Köln/ városáig szokott vala éjjel nappal állani, a másik Litváig, a harmadik a Don folyó partján, a negyedik Jadera dalmatiai városig állomásoz vala, kiknek riadó szavából a világ négyrésze megtudhatta, mit csinál Ethele, vagy milyen táborozással foglalkozik."

Aladár, Csaba, Bendeguz neve is csak nálunk ismeretes, ugyszintén a turulus cimere, de maga a székely eredet is; ily nevű népről a külföldiek még csak nem is tudnak. A példákat még sorolhatnám.

A francia jogforrás alfajaként említett 4700 katona szolgává tasztításával kapcsolatban viszont el kell időznünk Nagy Károly személyénél. Tudomás van róla (94), hogy Martell Karulu, a frank császár, Karulu Magnus nagyapja, házasságon kívül született, s ismeretlen anyja környezetében nőtt fel. A Karulu név tipikusan törökös név, az a jelentése: "fekete ölyv". A Karoling családi totem s későbbiekben cimere egy

fekete ragadozó madár. Ez maga is feltűnő, mert a germán népeknél a totemállat általában négylábu. A ragadozó madarak, a gyorsaság és a hirtelen támadás szimbólumai, a "turáni" népek szokásos totemállatai.

Karulu Magnus-nak, a császárnak nevét a német tudomány tévesen fordítja "Nagy Károlynak", mert a középkorban divatos Magnus nevet Karulu pogány neve miatt kapta s nem jelzőként, hanem keresztnévként.

A mi I. Géza - pontosabb fonetikával Gyécsa - királyunk pogány neve miatt második névként szintén a Magnus nevet kapta.

Nincs szándékomban Szücs Jenő francia eredetüként említett példáját az anyai ágon hun vagy avar eredetűnek gondolható Martell Karulu, illetve unokája Karulu Magnus személye kapcsán egyedüli hun eljárásra viszszavezetni. Nincs is szükség ilyen szálu bizonyításra, hiszen a hun hatások, különösen a katonai vonatkozásúak oly kiterjedtek voltak a IV-V. századtól Európában, hogy ebbe még származási magyarázatok is beleférhetnek.

A hatásokat elsősorban és mindenekfelett a keletről hozott előzményekben kell keresnünk. Egyáltalán, mi szükség eleve kételkedni Kézai állításában, hogy ő az ősi szokásokat és hagyományokat írta meg.

Amit Bartha Antaltól idéztem (95), hogy " a kazár kagánnak mindenekelőtt joga volt a hadjáratok alkalmával gyávának bizonyult főembereit zord büntetéssel sújtani; életüket vehette, családjukat nyílt árverésen eladhatta, vagyonukat elkobozhatta", Kézai igazát erősíti.

Az pedig, hogy " családjukat nyilvános árverésen eladhatta", tehát a szabadból hadivétekért rabszolgát csinálhatott, olyan bizonyíték keletről hozott előzményre - a magyarok a kazár szövetségbe beletartoztak-, hogy minden további disputát feleslegessé tesz.

A Mongolok titkos története (96) c. szenzációs írás is arról győzhet meg bennünket, hogy azoknak a keleti lovas civilizációknak, amelyekbe a magyar is beletartozott, a hadászatban, törvénykezésben, társadalomszervezésben,ugyanígy a vallás élésében és közösségi megnyilvánításában olyannyira közös és tartósan fennmaradó, szakrális jellegű és erejű szokásrendszerük volt, amelyhez egymáshoz hasonlóságban fogható egyezések napjainkban például az európai civilizációba tartozó országok között találhatók meg.

Íme a hadivétek sulya és büntetése, amelyre Szücs csak nyugaton keres és lel fel példát, a mongoloknál /Képes Géza ford./:

"Vad vihar vágthat, de gyülésről

Vagy eső verhet; a találkozásról el nem késünk."

Majd: Toluj hűségnyilatkozata Ödödej mellett: "hitem meg nem szegem, hadból nem hiányzom, Hosszu hadra kelek, ha kell, Harcolok érte rövid tusában,

Kézai szkita törvényének /hadi vétekben/ a mása: "Aki közülünk kihuzza magát a kötelességből, azt a másik keresztül hasítja. Aki közülünk visszamaradna, a másik a sarkát levágja."

Ipolyi Arnold a lex scitica a szkita törvény alkalmazását bizonyosnak tartja a székelyeknél. A rabonbáni nagy áldozatok idején tartattak azok a nemzeti gyűlések, amelyeken a törvényszegők és gonosztevők ellen ítélezkettek. Az ítéletet a gyűlés színe előtt hajtották végre. A feljegyzések szerint a büntetés helyén, az áldozat és gyűlés helyétől napkeletre fekvő völgyben - írja Ipolyi - épült volna egy kis falu, melynek neve máig: Kinos.

Kézai szkita törvényének nyugatinak vélt átvétele tetszetős kombinációnál nem egyéb.

Nem látom szükségét, miért kell lecsepülni a korabeli magyar értelmiséget is?: "...Nagy tévedés lenne...azt a következtetést leszűrni, hogy Kézai Simon mester fantasztikus hun történetében a kor európai színvonalán mozgó teoretikusnak bizonyult. Tulajdonképpen ebben a vonatkozásban is ugyanolyan találékony, ötletdus, de kissé félművelt és fantasztia írónak mutatkozik, mint a hun történet epikai képtelenségeinek összehordásában, amitől egyfajta zsenialitás mégsem tagadható meg. Egyébként mondanivalója aligha is található volna utat azokhoz, akiknek intellektuális teherbirása többet nem is viselt el: a magyar nemességhez."

Mit gondolhat vajon a szerző, hány példányban készült a Gesta? Anynyiban bizonyosan nem, mint a közcélu és rendeltetésű Aranybulla, s abból is csak hetet irtak.

Nos, igen sok műveltnék számító írástudó ember volt már ekkor a hazában, sokkal több, mint ahányan egyáltalán hozzájuthattak a Krónikához. Tekintélyes volt már ekkor a különböző hivatalbéliék száma is, erre vall, hogy a tisztségeket évente váltogatták, kellett is reá embernek lennie.

Megintcsak a mindig-mindig való kettősség ebben a Szücs-féle szemléletben: ha a nyugati átvételhez szüksége van művelt főre, akkor nagyon is van, tud könyvtárakkal is dicsekedni, Azo Summájá-val például, de ha a Kézai írását jellemzi, akkor már az olvasói szintjét is azon nyomban le kell szállítania. Szögletes gondolkodásu ember volna?

Ahogy pedig a nemesség fogalmát használja, az teljességgel történelmietlen.

Molnár Eriknek tán csak elhiszi, hogy ez még korántsem az a réteg, ahogy Verbőczy fogalmazza, s amilyenek Petőfi Pató Pálban megverseli. A felbomló Szent István-i vármegye jobbagyái és szolgálónépei, az egyházi szolgák s mindenféle hivatalbéliék érdekeikben azonosuló, lazán kiformalódó valamiféle új rétege ez, amely történelmileg feltétlenül haladó.

"A 13. század elejétől kezdve a kisebb nemesség harca a nagybirtokosok ellen, párhuzamosan a falusi osztályharccal, szintén kiélesedett", írja Molnár Erik.

Majd továbbá: "1307-1308-ban a nemesekről általánosságban megállapítják, hogy szolgaságban, a zsarnok nagybirtokosoknak szolgálnak".

Ily sanyaru helyzetük tudásában, hagyjuk meg nekik legalább az értelmességüket. hátha meg is volt. Ezt Freisingeni Ottó sem tagadta meg, még a szerző nagyszerű pádovai és bolognai hatásától érintetlen, százötven évvel korábbi, tehát "műveletlenebb" vezető értelmiségeinktől sem. Pedig ez a püspök azután igen elfogult volt velünk szemben, de csak a fizimiskánk nem tetszett neki: "a magyarok torzképek, emberi szörnyek".

Hanem, ami a fejben van: "Abban a görögök gondosságát követik, hogy gyakori és hosszú tanácskozás nélkül semmi nagyobb dologhoz nem fognak ... Királyuk udvarába az országnagyok mindegyike magával viszi székét, s ott gondosan értekeznek országuk ügyeiről, ezt teszik saját lakjaikban is a télen át." /A püspök feljegyzése 1147-ből való./

A tanulmány natio-elméletének egyik fő argumentuma, hogy a natio szót, fogalmat tizenháromszor írta le Kézai.

"Kézai és a hun történet előtt egyedül Rogerius /nagyvárad püspök, a tatárjárás megírója/ az a kivétel, amely "erősíti a szabályt", amennyiben nála olvasható ez a szövegrész: ... Hungarica natio...".

Döntsék el a hozzá értőbbek a rogeriusi natio fogalmi egyezését vagy különbözőségét a Kézaiétól, mindenesetre az akkori magyar nyelvben is megvolt és használt nemzet szónak átvétel nélküli természetes latin szinonimáját látom a Kézai e szavában.

Magyar olvasónak különben az irodalmi irányzatok magyarázataiban is ismerősek az utánzó átvételek mellett kardoskodó értelmezők hasonló érvei. Elegendő a Baudlaire-Ady, Beranger-Petőfi párhuzamokra gondolni, például. Viszont, hogy a hazai atmoszféra szülte e költőket, ahhoz kétség nem férhet. Az eddigi legtöbb állítással szemben - úgy gondolom - ezt Kézai mesterünk esetében is sikerült bizonyítanom.

Történelem és politika a honfoglalástól Kézai koráig

" Igazságos törvényekkel kormányoztatnak ". (Theophylactus Simocatta az 530-as évekből).

" ... Első fejük az Árpádész (Árpád) nemzetségéből származó archon, következés szerint, és két másik, a gúlász és a karkhász, kik birói tisztet viselnek. S van mindenik nemzetiségnek archona. Gúlász és karkhász nem tulajdonév, hanem méltóság, Árpádésznek, Turkia nagy archonának négy fia volt ... Meghalt Tebelész (Tevel) s van Termatzusz (Tormás) nevű fia, ki minap tért vissza vendégbarátunkkal, Bultzusszal (Bulcsu), Turkia harmadik archonával és karkhászával. Bultzusz karkhász fia Kálésznek (Kál), a karkhásznak, Kálész tulajdonév, a karkhász pedig méltóságnév, valamint a gúlász is, amely nagyobb a karkhásznál." (B. Konst.:De Adm. Imp.)

" Az egész telet az ifjaknak fegyverben gyakorlásával, fegyvergyártással és nyilköszörüléssel töltik." ... "Férfiasan küzdve elesni nem halál, hanem élet. Atyáinktól örökölt jó hírünket és nevünket gyermekeinknek is fenn fogjuk tartani." (Igy buzdították magukat a brentai ütközet előtt. - Liutprand: Antapadosis Lib. II. Cap. V.)

" Mi a nagy Isten bosszúja vagyunk, ki minket ostorul rendelt ti reátok, mert azonnal a ti rabjaitokká leszünk, mihelyt titeket üldözni megszűnünk." (Bajor krónika a Lech-mezőn elfogott vezérek nyilatkozatáról, Szalay L.: Mg.Tört.)

" A keresztény foglyok szabadon bocsátásába az "egész község" nem adta megegyezését". (Aloldus, Kézai, Turóczy - az augsburgi csata után - a pápa kívánságának nemzetgyűlési tárgyalásáról)

"A háboruk zavarai közeledtével, midőn a németek és magyarok közt nagy lázadás támadt, különösen pedig midőn a polgárháboru által szorongattattam és a sümegi vármegye engem királyi székekről letaszítani igyekezett." (Istvánnak, a panonhalmi apátságnak 1001-ben adott adományleveléből)

"Az Altaichi Évkönyvek is commune conciliumot, nemzetgyűlést mondanak, például 1041-ben, Péter elűzése után." (Závodszy Levente: A Szt. I., Szt. L. és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai, Bp. 1904.)

"Gondatlan viselkedéssel Szent Pétert igen megbántottad, mert tudhatod, hogy M-g a római szentegyház tulajdona, melyet István király minden joga és hatalmával Szent Péternek adott; te pedig Péter országát a német királytól hűbérül fogadtad; s ezért csak ugy reménylheted jóakaratomkat, ha országodat apostoli adománynak ismered el." (VII. Gergely levele Salamonhoz - 1074 -)

"III. Honoriusnak tudtára esett, hogy M-ban közelebb az határozatott, hogy a nép a király jelenlétében évenként kétszer összegyűljön s ott a gyűlevész sokaság súlyos és jogtalan dolgokat szokott követelni, hogy a gyűlölt országnagyok és nemesek hivatalaiktól megfosztassanak és száműzetvén, jószágaik a nép közt elosztassanak. Ha a király e követeléseket teljesíti, az igazságot sérti, ha megtagadja, saját és övéi személyének veszélyétől tart: meghagyja tehát némely főpapoknak, bírják rá a sokaságot, hogy a király koronája vagy a főemberek személye ellen, a törvény utja kikerülésével, semmit ne merényeljen." (Pápai tiltakozás 1222. dec. 17-én az Aranybulla határozatai ellen. Dr. Kerékgyártó Árpád: Hazánk évlapjai, Bp. 1945.)

"A pápa figyelmeztette IV. Lászlót, hogy háromszoros esküt tett, jelesen a harmadikat magyar szokás szerint". (Dr. Kerékgyártó Árpád: A miveltség fejl. M-on, I. k. Bp. 1880.)

"Kun László a nagybirtokosokkal szemben már többé-kevésbé határozottan a középbirtokosokban és a nemesi megyékben keresett támaszt. Alatta a székesfehérvári törvényező napok alakulnak át országgyűléssé, melyekre a nemességet is meghívják (1279, 1286) ... Udvari papjának, Kézainak "közösségi" elmélete a király és a kisebb nemesség szövetségét fejezi ki a nagybirtokosok ellen." (Molnár Erik: A magyar társadalom története az Árpádkortól Mohácsig, Szikra, Bp. 1949.)

A Duna medencében Kézai koráig eltelt négy évszázad történelmét és politikáját, egészen szűk mederben tartva, kizárólag a hun-krónika közjogi tartalmu közléseinek az igazolhatósága érdekében igyekszem megközelíteni. Szücs Jenővel ellentétben, én ugyanis semmiképpen sem tekintem Kézait találékony ideológusnak, aki valóságot konstruál eszméihez. Krónikásnak látom őt, akinek ugyszólván személytelenné válva, közlendői vannak, s ha e valósággal tárgyias nézőpontja ellenére, mégis feltűnnek, vagy feltűnhetnek nála más krónikásainktól őt megkülönböztető egyéni vonások, szemléletbeli különbözőségek, ez inkább csak arra vall, hogy egy más korszaknak volt a gyermeke.

Különös dolog például, hogy a magyar régmúltat valóban öncélúan ideologizáló tanulmány szerző éppen azon a Kézain veri el a port, a későbbi magyar nemesség mítoszának a kifundálásáért, aki -ha egyáltalán helyén való ez a jelző- százszor demokratább volt a Szent István kora utáni nyugati hatású egyházas-főuras, királyi diktatórikus szemléletét a multa is visszavetítő Anonymusnál. Mert Kézainak éppen hogy érdeme az, hogy képes volt a királyság előtti föderatív törzsi szerkezetű magyar állam igazgatási gépezetét szemléletbeli torzítások nélkül felfogni, s róla a képet, nekünk maiaknak is továbbítani.

Hogy a kancellista Kézainak milyen anyag állt a rendelkezésére, azt részleteiben sajnos nem tudjuk. A korát megelőző hazai belső viszonyok megismeréséhez azonban szinte bizonyos, hogy hazai irott forrásokra támaszkodott. Erre vall a hazai évkönyvekre /liber Cronicarum/ való többszöri hivatkozása.

Ha a vezérkori magyar társadalmat magunk elé képzeljük, legelsőként érzékelnünk kell azt a meglepő dinamizmust, amellyel a honfoglalók az országot birtokba vették, s kifelé és befelé egyaránt, szinte fölényes erővel és biztonsággal megtartották. Nem valószínű, hogy tévedek, ha az őket nemcsak katonailag, de társadalomként is egybetartó nagy kohézió szervezeti, közösségi-lelki erőforrását az országhatárig megtett mérhetetlen nagy ut során kialakult egymásrataltságbán, egybeforrottságban és mély népi szolidaritásban is látom. E nagy közösségi fegyelemben vallási-világnézeti tartalmak és kiterjedt törvénykezési szokások, törvényszabta társadalmi fegyelem szintén bennerejltek.

A bennünket most elsősorban érdeklő kormányzási formáról egyértelműen azt mondhatjuk, hogy minden bővebb krónikánk tudósításából kiteszik az "ország-község" legfőbb tekintélye és közjogi szerepe. Valahányszor az egész országot érintő közügy vetődött fel, a nemzet nevében közgyűlést hirdettek, s ez döntött. Turóczy ezt egyenesen úgy fogalmazza, hogy az államot általában illető ügyekben az országgözség döntött.

Anonymus felsorolása szerint ilyen alkalom volt /ő a Volgán tulra teszi/ Álmos vezérré választásakor, a 34 napig tartott Pusztaszeren, Árpád halála után, a 13 éves Zsolt vezérré s az alája rendelt országbirák, továbbá Taksony választásakor, illetve az István legendák szerint, midőn Géza fiát, Istvánt "köztanácskozás végzéséből" a nép uralkodójává emelte.

Nemzetgyűlést tartottak az augsburgi vereség után, ekkor ítélték el több renden a megcsonkítva hazaküldött 7 magyart, továbbá amikor IV. Benedek pápa kivánságát tárgyalták, s a keresztény foglyok szabadon bocsátásához "az egész község" nem adta megegyezését. Ezekről tudunk. A krónikások szerint ezeket az országos tanácskozásokat vérbe mártott kard körülhordásával "Isten és a nép nevében" hirdették meg.

A bizánci császár Árpád és fejedelemmé választott leszármazottai után méltósági sorrendben két birói tisztet említ, a gúlász-t és a karkász-t. A magyar kutatók legáltalánosabb véleménye az előbbiben látja a gyűlést /országgözség stb./, a paptisztségi Gyula méltósággal együtt értve, a másikban a kárkán /Kézainál a Kádár nevezetű biró/ tisztségét.

Ipolyi Arnold /Papok a pogány magyaroknál/ feltétlenül hitelesnek tartja a magyar krónikásoknak /B. Konstantin által is megerősített/ a birói tisztről szóló tudósítását. Működésük nyoma, emléke több szavunkban is megőrződött: kár, kár-vallás, kár-hozat. A biró ítélete egyenlő volt a világi és vallási bünhődéssel, mert papbirói ítélet is volt egyben. A szer is világi törvény volt, de vallási tény és szolgálat is, e jellegét őrző szer-tartás szavunk.

Ipolyi Kézainak azt az állítását, hogy az egész nemzet egyenjogu volt, s csupán a szkita törvény büntetése nyomán válhatott szolgává, a korábban egyenjogu, kitűnő jogvédő irányzatnak, egy határozottabb és szabadabb nemzeti jogszerkezet kifejeletének tekinti. Későbbi fejlemény is lehet -szereinte- az etelközi alaptörvénynél, amely csak a fejedelem és a nemzetségfők közötti szerződést foglalta pontokba. Erre vall az a jogi többlet, hogy a biró törvénytelen ítéletét a "község" megsemmisíthette, s a birót tisztségéből el is bocsáthatta. E jogkiterjesztés -ugy véli- vagy már Pusztaszeren, vagy Zsolt idejében mehetett végbe, amikor "igazgatókat", a császár fogalmazásában "archonokat" neveztek ki kormányzókul.

Podhadraczky József, több krónikánk sajtó alá rendezője, a Budai Krónika fordítója, ez a csodálatos nyelvtelhetségű ember /ma teljesen elhallgat-

juk munkásságát, életében se sok jó érte, Franciaországba vándorolt ki s ott is halt meg/ a perzsa kad-har /pap/ és dawar, dower /bíró/ szavakkal vetette egybe Ká-dár és Ná-dor szavunkat /Bartal a karchas bíró hivatalában a nádori méltóság csiráját látja/. Felvetődött már összehasonlítással a török kádi /bíró/ rokon hangzású fogalma is. Jóleső meglepetéssel olvasom Bartha Antal 1973-ban megjelent könyvében, hogy a kazároknál a harmadik méltóság a "kundur hákán" volt; jelentése döntőbíró.

Igen valószínű, hogy az országhatalmi jogköre is a vezérkorban kristályosodott ki, s talán éppen a kiskorú Zsolt idejében. Mindenestre legfőbb közjogi testületi hatásköre és szerepe alapján elfogadhatónak kell tartanunk Kézai állítását, hogy halálbüntetést szabtak ki az országhatalmi fensége ellen elkövetett bűnökre: "Ha valaki az országhatalmi parancsát megvetette, helyes okát nem tudván adni, az olyat a szkita törvény karddal vágatta ketté, vagy veszett állapotoknak tette ki, vagy a köznép szolgaságába vetette."

A veszett állapotoknak való kitétel jelenthette az ütközetek nehéz pontjain való próbatételt, de más források szerint a vezérkorban még igen gyakori száműzetést is. Ez utóbbit találta általánosabbnak Strabon is a kaukázusi népeknél.

A törzsek föderációja felett legfőbb tekintélyül és irányítóul elfogadott nemzetgyűlésben /országhatalmi/ én imponáló politikai önmérsékletet látnak. Ha fogalmazhatok így, a magyar vezérek nem estek a hatalom kizárólagos megragadásának abba a "hibájába", amelybe a nyugattal érintkezés már első évtizedeiben Attila is és Baján is. E politikai gyakorlatokkal egyben olyan közjogi, államszervezési és vezetési igényt plántáltak bele a magyar társadalomba, amely mintegy előképül, kollektív ősemlekezésül minden túlzó, vagy visszaéléses, balkezes ügyintézésű királykorunkban, megoldási módul, régen bevált rendező elvként visszahozható volt. A királyi tekintély csak István után vált minden jog forrásává az államban. Ezt jelzi, hogy a vezérek korában a nemzetgyűlés hatalmát, fenségét sértőre volt halálbüntetés, ettől fogva a király méltósága és személye ellen vétőkre; a király rágalmozója szintén életével lakott.

Jogi érdekesség, hogy a Taksony idejébeli "hét magyarkák" elleni országhatalmi határozatot a Szent István utáni törvényhozás is meghagyta. Bartal Györgynek az a véleménye, hogy három évszázad múlva ugyanezen törvény alapján bánt el az országgyűlés Kaplyon Andrással, aki IV. Lászlót, a koronázott királyt megütötte. Nem sokkal ezután viszont az idegenből jött Róbert Károly a király elleni vétség megtorlásában a "Lex regia", a római jog elveiből indult ki, s kegyetlenül bánt el Zách Bódoggal és egész családjával.

Próbakönek látom Kézai igaza mellett a vezérkori közjogi és méltóságviselőnek későbbi felbukkanását, helyesebben visszatérését. Ilyen jelenségre

két nagy folyamatot látok: a Szent István halála utáni, lényegében inter-vallumos időt, és a már az Aranybullával megkezdődő, de a tatárhadjáratot követően a század utolsó harmadában széles fronton kibontakozó, a vezérkor hatását tükröző népképviseleti mozgolódásokat.

Az Altaichi Évkönyvek-ből vett idézet tanúsítja, hogy 1041-ben volt commune concilium, országköztség, nemzetgyűlés. A krónikás ezt a "visszaeső"politikai korszakot 1046-ban is így jellemzi: "Magyarország nemesei Csanádra gyűltek és ott országtanácsot tartottak . . .országnagyok, Viske, Bua és Bukna a csanádi gyűlésből Szár László fiaiórt küldenek Oroszországba". 1047-ből: "Midón Endre és Levente Ujvárhoz érkeztek, melyet Aba király épített, az egész magyar nép csoportosan tódult hozzájuk és makacsul kérte, hogy engedjék meg az egész népnek pogány vallás szerint élni. S megengedték, hogy szívük kívánsága szerint menjenek és vesszenek el ősapáik tévelygéseiben, mert különben nem harcoltak volna Péter ellen. Egy Vata nevezetű Belus várából ajánlá magát legelsőben a magyarok közül az ördögöknek, fejét megnyirván és hajából üstököt eresztvén alá pogány módra. . . .Ezen Vata biztatására az egész nép az ördögöknek áldozta magát és kezdenek lóhust enni s a leggonoszabb bűnököt mivelni."

Szent László III. dekrétumának 2. törvényéből tudjuk, hogy I. Endre és Béla herceg idejében a Karchas bírói tiszt szintén feléledt: "Megparancsoljuk azt is. . . ., hogy ha valaki András király és Béla herceg ideje és Karchas nevezetű bíró összeírása óta a várkatonák, avagy azok közül, akiket "ewnek" /inneknak, szolgálknak/ mondanak, valakit avagy rabszolgákat tart vissza magánál. . . ."

A nádori címről is ebben a korszakban, 1041-ben /Aba comes palatii/, illetve 1055-ben /Zache comes palatii/ tétetik említés. Ez utóbbi /I. Endre oklevele/ emliti Kupa judex-et is. A Szent Istvántól felnevelt Koppány /Kupa/ nemzetségi jogu bírói hatalma ugyancsak ismét erőre kapott volna?

Szinte fantasztikus, hogy a nádori hatáskör visszaállításáért és kiterjesztéséért milyen közjogi erőfeszítések vannak évszázadokon át. Az Aranybulla 14. pontja például a nádort régi hatáskörébe helyezi vissza. Albert feléleszti a nádorválasztás jogát, mint a vezérkorban. Ő mindenbe belement, amit a köznemesség elébe tett. A Zsigmond alatti nádori cikkelyek is arról tanuskodnak, hogy engednie kellett a nemzeti közakaratsnak, s hogy ne szaladjunk előre a XIX. századi reformkorszakig, s Kossuth forradalmának előestéjéig, csak Bocskai-ig idézzünk: ő az 1608-as bécsi békében kiharcolta a nádorválasztás elrendelését.

Egyébként szó sincs arról, hogy ez a közjogi igény valamely lebegő közszellem koronkénti kisértése lett volna. Az Aranybullát megelőző évszázadban például, 1114-1205-ig 91 év alatt 9 uralkodó jutott a királyi székbe. A kilenc közül kettő bitörő, négy pedig kiskorú volt. Csak hárman

léptek felserdült korban a hatalomba, de ezek is a 25 éves kornál fiatalab-
bak voltak. S az egy III. Bélát kivéve, mindnyájuk 33 éves kora előtt halt
meg. A királyság intézménye, amely felszámolta a korábbi népképviselő-
tes formát, mai szóval egyszemélyi fensőbbiségénél fogva, a gyenge és al-
kalmatlan uralkodók alatt kiszolgáltatta a nemzetet a legbizonytalanabb hely-
zeteknek. Mögötte és mellette egyetlen fiksiz pont volt, az egyházi hierar-
chia, ez azonban világpolitikájának rendelte alá a belső érdekeket, így pél-
dául II. Endre alatt az erőltetett kereszties hadjárattal anyagilag és erköl-
csilag teljesen alámerítette a királyi tekintélyt és uralmi képességet. A
nádori hatáskör ily módon folytonossági és biztonság teremtő lehetőségnek
igérkezett, a tulságosan erős kezű és a gyenge uralkodókkal szemben egya-
ránt. A bartali politikai viziót, a pártusok /csak mellékesen jegyzem meg,
hogy Kleopátra -Plutarchos szerint- a héber, arab, szir mellett a parthus
és méd követekkel is saját anyanyelvükön tárgyalt /, a hunok, avarok má-
sodik emberéről, nálunk az ennek megfelelő nádori tisztségről, politikai
realitásnak lehet tekinteni,

Szücs Jenő, ahol csak teheti -hogy enyhén fogalmazzak-belecsip Kézai-
ba. Ezt mondja például: "Külön jellemző irónkra, hogy...hüérbirtokról
szól, egy Magyarországon nem létező hüébis viszonyt konstituálva, hogy mi-
nél hiebben "rendezze" el a magyar valóságot az európai modell szerint."
Bartal "széles háta" mögöl visszaszólva, hadd hívjam fel a figyelmét rá,
hogy "IV. Béla idejében gyakrabban használják a hüéber szót." Nézzen már
utána, hátha itt sem csak modellik ez a Kézai.

Nem Pallas Athene-ként pattant ki fejből a nemesség fogalma sem.
Mire ezt Kézai a szájára, a tollára vehette, egy folyamatnak a derekán
élt a szóval. Az ő századában kezdték a liberi kifejezés helyett a nobi-
les-t használni: a régi comites és milites címét az urakéval és nemese-
kével cserélték fel. Ez a nemesek címzet azonban inkább még méltóságot
jelentett, s kevésbé rendet. A comes-t magát is ötféle értelemben hasz-
nálták, így jelentett például bárót, nagyurat, nádoris pánt /comes magnus/.
A comes-ek különben a királyok, főpapok kísérei voltak. Még Szent István
idejében seniores néven fordulnak elő.

Közelebb jöve a fogalom kikristályosodásáig, az látszik, hogy a XII.
században a főpapok a német püspökök példájára egyházaik vitézlőit kezd-
ték nemeseknek címezni. Így az 1231. évi oklevélben a veszprémi egyház
emberei nobiles, nemesek, a királyi vitézlők azonban még csak szolga el-
nevezésük.

Kun László anyja, V. István hitvese -akinek Szücs szerint is Kézai
udvari papja volt kezdetben- 1272. évi okmányában így emlékezik meg ko-
ronázásáról: "A koronának fejünkre tétele napján esküvel ígértük, hogy a ne-
meseknek elődeink által elidegenített jogait vissza fogjuk adatni."

Ez a fogalom az Aranybulla érvényesítésére célozhat. Az udvari

kancellistának ezt kétség kívül képviselnie kellett. Ám az ő nemesi fel-fogása nemcsak korhoz tapadó. Egy másik krónikásunkéhoz hasonlatos, aki tiltakozik az ellen, hogy Vazul nemtelen feleséget vett volna magához, ez "nyilván mende-monda -irja-, mert a Tátonyok anélkül is nemesek és Scythiából-erednek." Vagyis Kézai az óhazából jötteket egyetemlegesen nemesnek tartotta, kivéve, ha a szkita törvény büntetésből lefokozott kö-zülük valakit.

A Molnár Erik szerkesztette Magyarország története úgy is jellemzi Kun László korát, hogy az ő idejében "nagy Attila-kultusz volt". Hogy e megjegyzés csupán a hun-krónikára céloz, vagy egyéb értesülésre is, az nem derül ki a sorokból.

Beér János és Csizmadia Andor már idézett művében /Történelmünk a jogalkotás tükrében/ a zt olvashatjuk, hogy a tatárhadjárat után a társadal-mi átalakulás meggyorsult. Iránya: a király köré tömörülő középrétegek küzdelme a megerősödött világi és egyházi hierarchiával szemben.

Németh Gyula kitűnő nyögérek tanulmányából viszont azt tudjuk, hogy már IV. Bélának e mongol elnevezésű, valószínű zömében kun katonai ki-séret adta meg legfőbb katonai és hatalmi bázisát. Kun László háborui-ban szintén, a még nemzetségekre tagolódott kunok a legfőbb katonai erő. Ha ennek a nagyrészt pogány elemnek a hatalom szféráiban való térhódi-tását egybevetjük az országgyűlés hatalmának újbóli felemelkedésével, megkaphatjuk azt a táptalajt, azt a történelmi atmoszférát, amelyben va-lóban csak belső indíttatásokból -és egyáltalán nem pádovai tanulmányi is-meretek becsempészése céljából- a hun-krónikának meg kellett születnie. Egyetemes országgyűlés volt például 1279-ben.

Fel kell figyelnünk arra is, hogy "IV. László háromszoros esküt tett, a harmadikat magyar szokás szerint". A pápa ezért külön figyelmeztette is. Ez a sokat szidott Kun László törölte el például a Szent Istvántól be-vezetett is tenitéletet, s nem hagyta meg belőle csak az ősi pogány hittől is elfogadott párbajt.

Az is tenitéletben /tűze; vas próbán/ s egédkező bilochusok /bilotus, biloky/ tevékenységét már az Aranybulla 2. pontja is korlátozta. E sza-bad vizsgáló bírók tevékenységéhez sok visszaélés tapadhatott. Ipolyi a-zon a véleményen van, hogy a pogánykorban a tisztító-tűz szertartás pap-jai lehettek, de az új rend megnyerhette őket magának: "a régi pogányko-ri hivatal értelmét veszítette, s az önkény színét vette fel".

Véleményében szöfejtésre is épít: a billyog, billog közel jár - mondja - a perzsa láng jelentésű bille gh szóhoz. Egyébként a Várad-i regestrumból is azt tudjuk, hogy a bilochus előtti megjelenés egyenlő volt a tűzpróbával.

Mind e sok kortörténeti összefüggés alapján is, végül látnunk kell Szücs Jenő magyarozatát Kézai közösségi /communitas/ "elméletéről".

„A politikai teória új centrális eleme: a *Communitas*”

"A magyarok nyolc nemzetsége nem alattvalói saját archonáknak, hanem szerződésben vannak, hogy a folyók szerint, amely részen háboru talál kiütni, egymást készséggel segítsék". (B. Konst.: De Adm. Imp.)

"A magyarok archonaihoz 2 aranyat nyomó pecséttel: Konstantin és Román Krisztust szerető római császárok levele a magyarok archonaihoz." (B. Konstantin meghagyása, miképpen intézze leveleit a keleti császárság M-g törzs-, és fővezéreihez, De Adm. Imp.)

"A székelység eredetének vita alatt álló kérdése kapcsolatban van a magyar nemzet őstörténelmével; a székely nemzet ősi alkotmánya, köz- és magánjoga, mely még a XIV. század közepén is lényegesen különbözött a Szent István által megalkotott magyar királyság alkotmányától, köz- és magánjogától, azt a kort tükrözi vissza, midőn a magyar nemzet a kereszténység felvétele s a királyság megalapítása előtt vérségi kormányrendszer alatt élt." (Szabó Károly: A régi székelység, 1890. Kolozsvár.)

"Vannak nemes kiváltságolt scitulos-ok az erdélyi részeken, akik a skytha nép első bejövételétől fogva ott laknak, s a ki- ket mi romlott szóval "siculi"-knak nevezünk." (Verbőczi: Tripartitum, Tars III. Tit. IV.)

"Az adatot szolgáltató író rendszerint a saját társadalmát tartja szem előtt, s az abban használatos társadalmi megjelölést használja." (Harmatta János: A hun birodalom felbomlása, Bp. 1952.)

"Kézainál, a későbbi parlagi szittya-magyar nemesi nacionalizmus első találékony ideológusánál különösen érdekes felfejteni elméletének nagyon is "kozopolita" gyökereit." (Szűcs Jenő: Nemzet és történelem, Bp. 1974.)

E communitas fejezetben kellene rejlenie a tanulmány sava-borsának, Valóságos társadalmi, politikai, közjogi formákban és tényekben benne tükröződhetnének a legkifejezőbben a vélt és sugallt átvételek. Ezzel szemben, mint látni fogjuk, itt áll ellent, rug vissza a legmakacsabbul az Attila kori hun és a vezérkori, illetve XIII. századi magyar társadalom saját valósága és érintett közjoga a "nyugatszinkronos" eszmetörténeti kombinációknak, mert ezek nem átvételeket, hanem szerves, szuverén belső állapotokat, adottságokat kínálnak a vizsgálónak.

A téma tárgyalását négy szál kézbentartásával kísérem meg,

Ezek: Kézai tudósítása, a hun társadalom bemutatása, a székely, illetve kun társadalmi valóság felmutatása e korból, s végezetül Szűcs argumentumainak szembesítése.

(Külön hangsúlyoznom kell: e fejezetben nem érvényesítettem a pogánykorszak jogszokásairól fellelhető ismereteket. Ezekről az előzőkben függetlenül szóltam. Ugyisintén nem vonultattam végig azokat a szigorubban politikai, illetve társadalmi-politikai elképzeléseket és megítéléseket, amelyeket az előző részben felvázoltam. Szándékosan jártam el így. Alkalmat kaptam ezáltal egy másik, talán spontánabb, esetleg csekélyebb bázisu, de ugyanakkor a találékony kiutkeresésnek jobban beillő megközelítési módra./

Mindenekelőtt tisztázandó az un. hatodik világekorszak Szűcs szerinti szokatlanul homályos, valósággal sejtelmes, voltaképpen értetlen felfogása.

A hatodik világekorszak: "A középkori időszemléletben ez valami olyasmi, mint az őstörténet lezárása és a történelem kezdete." "Nem valami esetleges véletlen, hogy társadalmi fejtegetéseit /mármint Kézai/ a hun történet kezdetén helyezte el, ahol átlép a hatodik világekorszakba. Az író félreérthetetlenül elárulja, hogy ebben az időszemléletben gondolkodik." Ezeket írja Szűcs Jenő.

Ez nem Kézai időszemlélete. Papi emberként is tartania kellett magát - írott forrásai is ezt tették - a középkorban szokásos hatkorszakos világtörténeti felosztáshoz. A hun és a magyar társadalom bemutatásánál az első öt korszakkal semmit sem kezdhetett. Ime a középkori hatos felosztás: 1. Ádámtól Noéig, 2. Ábrahámig, 3. Dávidig, 4. A babiloni fogságig, 5. Jézus születéséig, 6. Az ezután következő idők.

"Kézai szerint már a hun időkben létezett a nemesség"- írja Szűcs. A valóságban is létezett.

" A hunok Európában" c. írásából (97) idézem Váczy Péter sorait: " A hunok politikai szervezete, társadalma is hierarchikusan tagozódik. El sem képzelhető, hogy valaki parancsolhasson a nomád társadalomban, anélkül, hogy nemes ne volna. Az uralomra való képesség ugyanis karizma, mely öröklődik a vérben apáról fiúra. Aki nem nemes és mégis kitűnik a harcban, mint hős /bagatur/ szerepel. Ha nagy hirnévre tesz szert, felemelkedhet a nemesi rendbe. Ilyenkor egy új nemesi dinasztia alapítója."

A hunokról a leghitelesebb, legjobb kutfő Priskos rétor bizánci követ és történész. Szerinte Attila apjának, Mondiakusnak / a magyar hagyomány és Kézai szerint is Bendeguz/ volt egy nemzetségjelölő neve is: Balam-ber formában. E diszitő nevek képviselői, viselői, csak szabad, nemes réteg-ből származhattak. A szó eredete a hunok totemállat ősenek, a farkasnak a nevére vezethető vissza. Török-mongol nyelven: buri, bori, boru farkast jelentő szavak.

No most, hadd szolgáljak én is egy "szinkron-hatással", de ezuttal - s nem dacból - keletről nyugatra hatóan, Reynolds, R. L. - López R. S. amerikai szerzők meglátása az, hogy a hun bori-ból, beri-ből alakult szavakból formálódott ki a latinizált "barones", a minden adózástól mentes nemesi rangok osztályának elnevezése. A német "Freiherr - báró" cím tehát eredetileg egy ázsiai rangjelzésből ered, amelyet a hunok hoztak Európába. Az amerikai szerzők Du Cange középkori latin nyelvű szógyűjteményére is hivatkoznak, amely a " szabad és teljes jogu nemesek" gyakorlati megkülönböztetésére ezt a szót alkalmazza (98).

Priskos rétor nyomán mélyebb vizekre is merészkedhetünk okoskodásunkban. Tőle tudjuk pl. hogy " A hun nagyfejedelem udvarában a szkita királyoknak egész raja nyüzsgött." Vagy: a hunok 395-beli ázsiai harcairól szólva írja a hun hadak vezetőiről: " a királyi szkíták közül származtak és sok nép felett uralkodtak."

A királyi szkíták arról nevezetesek, hogy ők már apajogu társadalomban éltek, s emiatt meg is vetették a még anyajogu közösségben élő szkítákat. Azért is tulajdonítják nekik emezekkel szemben a korabeli források a kijelentést: " csak korbáccsal megyünk ellenük, mert nem méltók a fegyvereinkre."

Akinek az apja ismeretes, az már nembelinek számít, neme van, az nemes. A magyar nemes szó tőszava is a nemzeni, nemzetség tőszava. Ennek kifejezésbeli, tartalmi példáját sem az ugor, sem a török nyelvekben nem találjuk meg. A római patricius is egyenesen olyan embert jelent, aki apától származik.

A nemes szó eredeti használata ily módon a nőági és férfiági leszármazottak közti megkülönböztetés idejére vezethető vissza.-E nagyszerű

gondolatokat Nagy Géza szkita-tanulmányából meritettem.- Mivel pedig a magyar nyelvben a nemesnek a nép az ellentétes fogalma, Budenz szőfaját fogadja el: a nép jelentése név nélküli nőfiak /nejepi, azaz nő-fi, vagyis nő és férfi egy szóban/.

" A hun történet fikciója értelmében a hatodik világkorszakban a communitas tisztségviselőket... választott"- mondatkezdő Szücs-szavak helyett, lássuk inkább, gunyoros jelzők nélkül, magát a forrást, Kézai szövegét:

" Tehát a világ hatodik korszakában a hunok Scythiában laktokban mint a fővény úgy megszorodván, az Ur hétszázadik esztendejében egybe gyülekezve maguk között kapitányokat, azaz vezéreket, vagy fejedelmeket állítának. " S állítanak magok között egy Kádár nevezetű birót a Torda nemzetségből, ki a köz hadi népet itélje, a viszátkodók pereit igazítsa, a gonosztevőket, tolvajokat, latrokat büntesse; ugy azonban, hogy ha azon biró mértékletlen ítéletet hozna, a község megsemmisítve visszavonhassa, a vétkes kapitányt és birót letehesse, mikor akarja. Mert azon törvényes szokás a hunok vagy magyarok között Gyeics vezér, Takson fia idejéig sértetlenül fen vala tartva."

A Szabó Károly által községnek fordított communitas, közösség fogalom még a következő formában található meg Kézainál: Ethele koronás fejű madarat - magyarul turult - ábrázoló cimeres pajzsáról említi: " Mert ezt a czimert hordták volt magokkal a hunok mindig a hadban Gyeics vezér idejéig, míg magokat községben kormányozták."

Jóval később, a Második könyv 15. pontjában: " Kevés idő multával osztán a magyarok községe Lélt és Bulcs-ot Németországba küldi..."

Ugyane könyvben a 19.pont alatt: " A magyarok községe tehát kapitányaival vagy vezéreivel, kiket időnként szokott vala tenni, Gyeics vezér idejéig.."

E lehetséges hivatkozásokon alapszik hát a nagyfüstű tudomány. Lássuk, miként.

A szerzőnek elsősorban az nem mehetett a fejébe, honnan ez a demokratikus izű közjog, benne a választás, letetés, visszahívás, az, hogy maga Attila is elsőbb csak kapitány, halála után pedig ismét a communitas váltja fel átmeneti monarchiáját. "Miatán a sereg elszéledt /a tárnokvölgyi ütközet után/ a hunok római módra Ethelét teszik magok fölé királlyá; ki is testvérét Budát a Tiszától a Don vizéig különféle idegen nemzetek fejedelmévé és birájává tette. Maga pedig alattvalóival magát hunok királynának, világ félelmének, Isten ostorának nevezette." /Kézai/

" A communitas-teória forrását illetően a történeti irodalom meglehetősen bizonytalanságban volt. Hazai előzményei nem voltak", írja Szücs. Nincs már azonban okunk az aggodalomra: " A kulcsot ez esetben is a filológia adja kezünkbe.. Kézai elképzelése szerint a hun kommunális szervezet kisebb részegységeiben, az egyes seregekben is a nagyobb egységgel

analóg öngazgató és korporatív elvek érvényesültek. Az Egész és a Rész jellegzetes kapcsolata a XIII. század közepén egységes teoretikus keretbe összeálló korporációs tan."

E nagy felismerésre még ráüti a hitelesítés pecsétjét a tekintélyül idézett Otto Gierke: "... általa létrejött a társadalom új fajta eszmei modellje, amely alkalmas volt a korábbi teokratikus modell széttörésére."

Teokratikus modellt ugyan a magyaroknál sohasem kellett széttörni, ez a példa így igen messziről jött, s nálunk nagyon idegenül is érezheti magát. Különösen, hogy a citáló magyar történész közelebb is hajolhatott volna példáulért, így a vérszerződés esküpontjaihoz is, első alkotmányunkhoz.

Ez ugyanis azt mondja ki:

" Ameddig életünk tart, sőt utódaink életének fogytáig mindig Álmos vezér ivadéka lesz a vezérünk.

- Ami jószágot közösen szerzünk, mindenkinek része legyen abban.

- Azok a fejedelmi személyek, akik szabad akaratukból Álmost vezérnek választották, soha a vezér tanácsából ki ne maradjanak.

- Ha valaki az utódok közül a vezér személyéhez hűtelen lenne, és viszályt keltene a vezér és rokonai között, annak úgy hulljon a vére, ahogy a mienk hullott, amikor Álmostal vérszerződést kötöttünk.

- Hogyha valaki az utódok közül a vérszerződést megszegné, azt örök átok sújtsa."

Ime az eskü.

Itt bizony egyenlő felek szerződtek, a törzsek fejei. Új törzs-szövetség született, mai szóval föderáció jött létre, s a felek jogai beleférnek a Szűcs-féle korporatív tanba, ha a vezérek nem is tanultak jogot Pádovában, hogy elleshessék az új eszméket, amint ezt állítólag Kézai megtette volna.

Az un. rész és egész viszonyának azonban komoly tényei találhatók meg a hajdan volt hun társadalomban.

Ammianus Marcellinus feljegyzéséből tudjuk: " Nem vezeti őket a királyi hatalom szigorja; megelégszenek azzal, hogy egyik törzsfőjüket viharos tülekedéssel vezérré választják." Vagy: " A hunok a komolyabb ügyeket lovon ülve közösen tanácskozzák meg." Harmatta János úgy véli, az ilyen alkalom a nemzeti vagy törzsi tanács ülése lehetett (99).

A társadalmi felépítmény legkisebb egysége /6-10 család/ az aul. Fölöttük vannak az altörzsek, majd törzsek, s ez utóbbiak egy még nagyobb politikai egységben, a törzsszövetségben kapcsolódnak össze.

Ami pedig témánkban a legfontosabb: a kisebb egységek, majd feljebb a népek is a birodalomban megtartják önállóságukat. Nem olvadnak fel egymásba, a nomád /nekem kifejezőbb és rokonszenvesebb Pádányi Viktor lovas civilizáció fogalma/ birodalom ily módon sok kis államocská. Az egyes részek csak a közös veszély órájában tartanak össze, segítik egymást.

Hasonlót ír őseinkről Bölcs Leó: "... a csata napjáig nemzetségek és törzsek szerint el vannak széledve, lovaikat télen-nyáron folytonosan legeltetve. Háboru idején a szükséges lovakat török sátraik közelében őrzik a had rendezkedéséig, melyet éjjel szoktak megkezdeni."

A tisztségek örökletesek. Ez a szabály nemcsak az uralkodó törzsekre, hanem a leigázott népekre is áll. Jordanes dicsekszik is vele, hogy a hunok uralma alatt élő gótoknak királyaik vannak.

Minthogy pedig a legkisebb altörzs feje is végeredményben kagán a maga birodalmában, csak természetes, hogy ugyanazok az elvek érvényesek reá is, mint a nagybirodalom fejére, a nagyfejedelemre. Ez jól szemlélteti, hogy a nomád állam egészen apró, önálló részek egyesülése révén áll elő. A méltóságok nem üres címek, a tényleges hatalmat jelentik.

A nomád nagyfejedelem csak a saját törzse, népe és a főméltóságok felett gyakorol közvetlen hatalmat, az alsóbb tisztségeket már nem ő, hanem az alája tartozó méltóság-viselők töltik be. Az ázsiai hun birodalomban a huszonnégy főember maga választja ki a vezéreket az ezredek, a századok és a tizedek élére. A nép ugyanis hadakra oszlott, mégpedig a tízes számrendszer alapján. Az ázsiai hunok a legfelsőbb méltóságok viselőit "tízezer lovas"-nak hívják.

Szücs Jenő korporációs hasonlatának - eltekintve attól, hogy átvételként semmi köze sem a hunok, sem a fejedelemkori magyarok társadalomszervezési gyakorlatához és elveihez - az a fő gyengéje, hogy a példának felhozható korporáció-modellek jogforrása mindenütt eredetileg egy felsőbb autoritás /király, császár/. Ezt az ellentmondást úgy igyekszik átbridálni - szüksége van rá, mert Kézainál mindenütt a közösség, a communitas a legfőbb autoritás -, hogy az ő korporációs példájában - mint mondja -, "már megjelent a rendi államfelfogás csirája, az uralkodóval szembeni önmagában megálló jogi személyiség."

Ez mentőérv, s bizony csak fügefalevél.

"Kár a gőzért", mondhatnám, ha élő szó döntene közöttünk: nincs mit tenni, az óriási területen állatokat milliós szám legeltető lovasnépek társadalmi szervezete és jogrendje csak alulról épülhetett felfele, csak laza, alkalmi nagyobb szövetségek voltak közöttük lehetségesek, a kisebb, de állandó kis autonómiák révén.

Kézai épp akkor tévedett volna súlyosan, ha kis városállamok, erős kézben tartható települések könnyen oktrojálható közjogi formáit tulajdonítja nekik. Hasztalan őt hamisításra uszítani, s közben még rá is fogni, hogy kohol.

De mondja el maga Szücs Jenő a dilemmáját, ha már belekeveredett: "Hogy Kézai politikai teóriája ebben az eszmekörben fogant, azt elárulja az ősi fiktív /mintha beszédhibája volna, nem tud e jelzőtől szabadulni/

hun társadalom belső szerkezeti principiuma, az öngazgató korporatív jelleg. E téren elméletének közvetlen forrása aligha lehetett Aquinói Tamás, hiszen nála a *communitas* elvileg nem létezhet felsőbb autoritás nélkül, ezzel szemben Kézai fikciójában /sic/ a *communitas* eleve adott történeti principium, amely megelőzi a monarchiát - Attila királlyá választását -, s később is egészen a keresztény monarchia létrejöttéig a hatalom egyedüli birtokosa és gyakorlója. Vagyis létezhet a *communitas* felsőbb autoritás nélkül." ... Ez azért lehetett - folytatja -, mert " a XIII. századi átalakuló politikai teória már behelyezkedett az antik forrásokból eredő hatalomátruházási elméletbe. Eszerint a jog és hatalom eredeti birtokosa a nép, amely hatalmát csak utóbb, másodlagosan ruházta át az uralkodóra."

Lám, Szűcs már visszahátrált jogforrásért a hatodik világkorszakból, legalább az ötödikbe, gondolom a köztársasági Rómába, avagy talán a Perikles Athénjébe, egy kis népjogért az eszmeátvételekre kényszerített Kézai kedvéért. Tartóztassuk azonban, csak legalább addig, míg megnézzük, megelőzte-e - és hogyan - a valóságos hüntársadalomban a monarchiát, Attila királlyá választását, a *communitas*?

Legyen tanunk Harmatta János már idézett tanulmánya. A szerző természetes logikával, s igen szellemesen a hunokról tudósító Marcellus, Olimpodoros és Priskos saját társadalmukból hozható közjogi fogalmait /*philarchos*, *piuda-reiks*, *primates* stb./ elemezte s így derített fényt a hun viszonyokra illesztett jelentésükre.

Talán, ha Szűcs Jenő is ezt teszi a Kézai XII. századi "pádovai" jogi kifejezéseivel, fogalmaival és szembesíti ezeket a multbeli hun és a fel-lelhető korabeli magyar társadalmi valósínűségekkel, nem téved el ily mértéktenül, s nem veti oda martalékul egy nemzetközi szaktestület továbbtaposó lábai elé, az ő mihaszna meglátásai érdekében, a nekünk en-nél sokkal becsebb Kézai-krónikát, s a sokkal tapintatosabb fogalmazást, tanulmányozást igénylő hun-magyar ügyet.

De kövessük Harmatta Jánost: Olimpodoros 410-es évekbeli követjárása idején a hunok még törzsi szervezetben éltek. Központjuk már évtizedek óta itt volt nálunk, feltehetően a Duna-Tisza közén. Az első törzsfő ez időben még nem azonos a törzsszövetség vezetőjével. Ekkor tehát a hunok még csak laza törzsi szervezetben éltek.

Erre Priskos érvelése is bizonyág: a bizánci követeknek azért kellett elutasítaniuk Attilának magasabb rangú követek küldésére vonatkozó követelését, mert sem a saját elődeinek, sem másoknak az uralma alatt nem küldtek a hunokhoz Bizánctól ilyen előkelő követeket.

Ebből az derül ki, hogy Attilának az ősei is törzsfői hatalmat gyakoroltak, részben pedig, hogy rajtuk kívül más hun törzsfők is voltak.

Attila emelkedésének folyamata úgy mehetett végbe, illetve úgy érhet-e el az ismert fokot, hogy ősei már a IV. század végén megszerezhették

a törzsfői hatalmat. A nagybátyy , Rof /Ruga/ alatt emelkedhettek ki a többi hun törzsfő közül, aki testvérével, Uptarral már a hun törzsek legnagyobb része felett uralkodott. A IV. század végén már kialakulhatott állandóbb jellegű szervezetként a törzsszövetség, s a törzsfő nemzetsége a többi törzsfő nemzetsége fölé emelkedett.

E folyamat Attilával betetőződik. Ő már egy hun állam feje, s hatalma korlátlan. Kézai jelzője, hogy a hunok "római módra" Ethelét teszik maguk fölé királlyá, sokkal kifejezőbb és teljesebb jelentésű mint azt Szücs Jenő felfogja. Ő részben jólesően nyugtázza: a jelző nem megbélyegző szándéku, másrészt " az önkéntes és szabad hatalomátruházás" jelentését ismeri fel benne. Ez elképesztően naiv feltételezés: nézzen csak Szücs Jenő utána, micsoda politikai dzsi-dzsu-val választottak és menesztettek uralkodókat abban a korban Bizáncban, de a megelőző császárkorokban is Rómában. Az elméletek olvasása sajnos mákonnyá mérgeződhet.

Mást látok ebben a "római módban", s a 20. század tanított meg reá, a minden korábbi korszakoknál gazdagabb és jellegében kifejezőbb, egyben gyorsabb hirtorrású változataival.

Nem kerülhette el a hun birodalom a nagy riválisokkal való mérkőzésében az abszolút teljhatalmu uralkodói formát. A " harc közben a fegyverek azonosulnak" törvényszerűség érvényesült ebben. Bizánc a császári fensőbbség talmi rongyrazásával fitymálta a barbárnak titulált zseniális hunt, pedig az több okkal nézhette le a sűrűn egymást váltó eunuch /szó szerint/ főminiszterek és főkardhordozók intrikus, férfiatlan világát.

Rákényszerült Attila a hatalom törzsszövetség feletti megragadására, különben a ravasz Bizánc - mint mindig, és később is tette - egymásnak ugrasztotta volna a lazább hatalmi keretű törzsi csoportokat. Az akatzirokkal meg is kísérlete, de Attila lecsapott és elfojtotta a szeparációs törekvéseket.

Más dolog, hogy Attila korai halála miatt az új állami, hatalmi gépezetnek nem alakulhatott ki a fennmaradásához szükséges beidegezettsége, s a hun népeknek végül is több káruk származott Attila dicsőségéből, mint hasznuk. A hatalomban utódok, Dengizik, Irnik, Kuvrát így márcsak legfeljebb első törzsfők, vagy megbízható törzsi autonómián nyugvó törzsszövetségek vezetői. Kézai igazát bizonyítják - hogy ismét visszaáll a community szerepe, ereje és tekintélye. Az egyetlen megnyugtató, a viszálykodókat megbékíteni képes nemzetségi, törzsi autonómia, a demokrácia korábban jól bevált rendje, az Attila monarchiáját felváltó, iszonyú veresességgel járt anarchia után. Mignem az újabb Kárpát-medencei hunok, az avarok törzsfői közül, hasonló folyamatok és szükségszerűségek - az azonosulás törvénye - következtében Baján járja meg ismét az Attilához mérhető emelkedőjü hatalmi lépéseket.

Szücs Jenő persze ügvet sem vet a magyar történések által is ki-

válóan elemzett történelmi tényekre: " A mű /Kézai krónikája/ merőben anakronisztikusan, de elméletileg annál következetesebben vázolja fel a *communitas* és a *rex* történelmi hullámzó viszonyát."

Kézai aszuérett krónikás mondatai, a nem mondhatok mást nyíltság, szerény hangtudósítása már csak az anakronisztikus kitalálás értelmezését kapja: " S csakugyan, bár Attila monarchikus uralma idején a korábbi kommunális hatáskörök az uralkodóra szállnak át, a *communitas* nem semmisül meg, sőt egyfajta vegyes politia jön létre, hiszen az uralom nem egyedül Attiláé, hanem a hunoké és az uralkodóé. Sőt, mint már vázoltuk, Attila halálától Géza fejedelemig ismét visszaáll a *communitas* eredeti alkotmánya s csak a keresztény monarchia jelent újabb változást."

/ A fejedelemségek korát, a honfoglalástól Gézáig nem itt tárgyaljuk, a hun társadalmi valóságról viszont ejtenünk kell még néhány szót./

A vegyes politianak jellemzett forma nem Kézai önkényes jogeszméi átvétele, hanem tényleges hun-társadalmi valóság. Ez a társadalom Attila korában átmeneti jellegű: az osztálytársadalom és a nemzeti szervezeti közös maradványa. Bár Priskos követjárása idején (449) Attila a saját nemzeti "arisztokráciája" fölé is emelkedve, korlátlan hatalommal áll a hun állam élén, a hatalom központjától távolabb megvannak, léteznek a nemzeti, törzsi keretek és intézkedő fórumok. Közvetlenül mellette viszont már nem áll semmiféle tanács, mely intézkedéseit korlátozná. Már nem egyszerű törzsfő, a bizánci császárhoz hasonló abszolút uralkodó.

Ez azonban nem régóta van így. Saját maga még testvérelével együtt a régi nemzeti hagyománynak megfelelően nagybátyjai után került hatalomra. A hun nemzeti szervezeti tehát még Attila idejében eleven hatóerő volt. Szakított viszont ezzel a hagyománnyal, saját nemzetiével is szembe fordult. Uralmát saját családja számára akarhatta birtokolni. Ez is egyik fő okozója lehetett a halála utáni "hun-öklésnek".

E tények után olvassuk el az eszmetörténész eligazító sorait: "A következetesen végig vitt történelmi fikció azt is mutatja, hogy a korabeli jogelmélet melyik irányzatát avatta /Kézai/ történelmi elvvé. Ez a bolognai iskola."

Akinek ez nem elég, van még más bizonyíték is, "Egyik udvari klerikus kollégája, László mester könyvtárában /1277/ nemcsak a teljes *Corpus Juris Civilis* könyvei voltak meg, hanem egyéb római és kánonjogi könyvek közt Azo Summája is."

Rendüljünk meg egy pillanatra e bizonyítékok " könyörtelen sulya" alatt am segítséggül, előbb a tudós Harmatta keze után kapva, nézzünk szét mi is Kézai századában.

" A vérrokonságon alapuló régi hun nemzeti és törzsi szervezeti a területi felosztáson alapuló társadalmi szervezeti váltotta fel... A nem-

zetségi társadalom maradványai azonban még szívósan továbbélnek." Ez Harmatta elemzése az Attila-korabeli viszonyokról.

A megvilágosító felismerés erejével hatott rám ez a megállapítás, amikor egybevettem a Hunfalvy szellemi örökösével vitázó Hóman Bálintnak a XIII. századi székelyek és kunok társadalmi állapotát jellemző meghatározásával.

Ime Hóman: " A vérségi köteléken nyugvó politikai, társadalmi és gazdasági szervezet a területi fejlődésnél későbbi fejlődés eredménye nem lehet... A fejlődés /a székelyeké/ teljesen analóg a kunokéval, akik 1279-ben még tiszta vérségi szervezetben élnek, de száz évvel később már kialakul a székelyekéhez hasonló területi szervezetük /kun székek/ is, anélkül, hogy a régi nemzetségi tagoltság megszűnne " (100).

Azt hiszem, teljességgel helyben vagyunk. Megvan hát a Kézai valódi modellje a hunnak tartott székelyek és a Kun László kunjainak korabeli nemzetségi szervezetében. És valóban megvan, Okleveles bizonyítékaink vannak rá, hogy a cancellista Kézainak hivatali kötelessége, napi munkájából adódó feladata volt a szervezet megismerése. Ha pedig Ákos mester írta a krónikát, szintén nem vagyunk bajban, mert az ő idejéből is van okleveles bizonyosságunk. De menjünk csak szép sorjában.

Kézai a székelyekről így ír: "Maradt volt még a hunokból háromezer ember, kik a krimhildi csatából futással menekültek, kik is félvén a nyugoti nemzetektől Árpád idejéig a Csigle-mezőn maradtak s ott magokat nem hunoknak, hanem székelyeknek nevezték. Ezen székelyek ugyanis a hunok maradványai, kik midőn megtudták, hogy a magyarok Pannóniába másodszer visszajöttek, a visszatérőknek Ruthenia határszélein eléjük menének.."

Budai Krónika /1473/: " A székelyek, mivel féltek, hogy a nyugati nemzetek hirtelen megtámadják őket, Erdélybe költöztek. "

Anonymus:... A Kőrógy vize mellett a székelyek mindnyájan békességesen élébe menének /Árpád elé/ és fiaikat különféle ajándékokkal önként tuszokul adák... s az első sorban kezdenek Ménmarót ellen harcolni."

Ellenvéleményül Ludvig Schlöser: "Erdély Szent István előtt nem a magyar állam része, a szászok beköltözéséig kétes birtoku föld, melyet a vad besenyők kényük-kedvük szerint bitangolhattak." A székelyek:... "a kunok ivadékai 1089 után, de mindenesetre az erdélyi szászok beköltözése után."

Avar fejezetünkben szóltunk már a székely eredetről, Schlöser félreérthetetlenül német-centrikus látásmódja ezuttal azért kell nekünk, mert a nagytekintélyű nyugati kollégák előtt rendszerint meghajló Hunfalvy álláspontjának egyik előzményét kívántuk érzékeltetni benne. Kétségtelennek látszik ugyanis a Schlöserével rokon felfogás, mert a krónikák tudósítását "feneketlen mesének" tekinti s velük szemben az a véleménye: "A szé-

kelyek a magyar nyelvnek már teljes históriai fejlettsége után Magyarországból telepítették a keleti határra." ... "Halhatatlanok a mesés hunok, halhatatlanok a mesés skythák, mint halhatatlan maga a mese is. Ámde a történelem nem mese."

A "nagymejjü" és nagyokos Hunfalvy utolsó mondatával feltétlen egyetértés jegyében s mai szellemi örököse, Szücs Jenő *communitas*-teóriájának kérlelhetetlen cáfolataként teregezzük ki Szabó Károly (10), Tagányi Károly (102), Réthy László (103) s az őket is összefoglaló Hóman Bálint (104) históriai bizonyosságú szakértői véleményét.

E szerzők vizsgálódásai a székeiyeredet körül hullámozó vitát tükrözik s válaszaik abban igazítanak el, ősfoglalók vagy királyi telepítvényesek, magyarok vagy idegen nemzetiségűek voltak-e a székelyek, és mikor szálltak meg Erdélyben, illetve Magyarországon területén. Az első kérdésre a székely gazdasági, társadalmi és politikai szervezete, valamint jogi intézményei adják meg a nekünk elsőrangban fontos válaszokat.

Kétségtelenül bizonyított tény, hogy a közigazgatási és törvénykezési hatalom tulajdonképpen birtokosa a székely közösség volt. A székely önkormányzat szerve pedig éppen a - nekünk kritikus - XIII. század óta a székely szék. Autonóm közigazgatási jogait a szék közösségének - figyeljük a dátumot - /1270: a telegdi szék közössége/ és az összes székely közösségének gyűlése /1300-1400 körül/ révén gyakorolták. A területi szervezkedés és a végleges letelepedés ideje éppen a XIII. század; ekkor tűnnek fel egymás után a székely székek: 1224, 1256: Siculi terre Sebus /Seps/, 1272, 1291, 1327: Siculi de Kezd; 1270, 1279: universitas Sicularum de Telegd; 1280: diocesis Telegd stb.

Szücs helytelen Kézai-értelmezése miatt az e korbéli gyűlésekről pontosabban is kell szólnunk: 1270: universitas Sicularum de Telegd; 1270 körül: indistincta sine meta perfrui et uti, secundum legem et statutum omnium Sicularum de Telegd; 1280: comes ac ceteri Siculi viri providi et honesti in dyocesi Thelegd constituti. Az összes székely közösségek gyűléseire példa: 1300 körül: universitas v. communitas Sicularum; 1344: presentibus universitate Sicularum.

A székgyűlés választotta a hadnagyot /1324/, később a nemzetiégi bírák helyébe lépő székbitót /1381/.

A székely nemzeti gyűlés maga választotta legfőbb törvényszékének tagjait, s eljárásokért felelősségre vont.

A Kézai által megtapasztalható *communitas* szervezet és hatalmi gyakorlat itt tehát kétségtelenül megvolt.

A vegyes politíának nevezett formára is fellelhetők a tények. A XIII. század óta az erdélyi székelyek legfőbb központi hatósága a székely ispán volt. A király nevezte ki / hasonlóan a kunok és szászok ispánját/, rend-

szerint az előkelő országnagyok sorából. A vajda után ő volt a legelőkelőbb méltóságviselő. Legfőbb fellebbezési hatóság is és a székely hadak fővezére a király nevében és megbízásából.

A kialakult szokás szerint a nemesek Tordán, az erdélyi vajda, a szászok Szebenben, a szász ispán, a székelyek Udvarhelyen, a székely ispán elnöklete alatt külön nemzeti gyűléseket tartottak. IV. Béla egyik 1235-ben kelt okleveléből tudjuk, hogy Bogomér a székelyek ispánja és hadnagya.

Erdélyben a székelyek birtokjogilag nem birtokosok, csak haszonélvezők, a birtok nem egyeseké, hanem az egész nemzetségé. Ezekhez a királynak semmi köze, ők maguk hódították meg. Árpádnak is éppen olyan ősi szállása volt a honfoglaláskor Fejér és Pest megyében, mint bármilyen más nemzetségnek. Az oklevelek csak akkor emlékeznek e nemzetségi birtokokról, amikor a közös birtoklás a civilizáció hatására teljesen megszűnik. "Az erdélyi székelység nagyobb zárt tömegben megtelepülő ősfoglaló nép vagy törzs volt. Ők voltak Erdély egyedüli honfoglalói - az adományos birtokosokkal s a királyi vármegyei szervezethez tartozó népelemekből kiemelkedő erdélyi magyar nemességgel, a telepés szászokkal és földesuri joghatóság alá tartozó oláhokkal szemben." /Tagányi Károly id. mű; Meitzen: Zur Agrargeschichte Ungarns/.

Ez a magyarázat a székelyek ősi törvényére: a székely hűtlenség esetén fejét igen, de székely örökségét el nem veszthette, nem sérthette meg. A Székelyföldön nem volt királyi jog és eredetileg nem volt magánbirtok sem. A magvaszakadt és vagonyt veszített székely birtoka visszaszállt a székely közösségre, amely nem királyi adományként, hanem nemzetségi közös vagyoni formájában birtokolta szállásföldjét. Az erdélyi szászok és szepességi németek velük szemben telepítvényesek, a király földjéért, amelyet adományban kaptak, adót fizetnek. A székelység fegyverrel szolgál, semmi adófizetéssel nem tartozik.

" A Hunfaly által képviselt királyi telepítés elmélete ily módon jogtörténeti és gazdaságtörténeti abszurdum. A területi szervezetet áttörő s azt szinte elhomályosítva érvényesülő nemzetségi szervezet csupán egy zárt tömegben letelepült nép vagy törzs ősi gazdasági és politikai szervezetének maradványa lehet " /Hóman/.

Lássuk a Kézai korában - sőt 1562-ig /a székely lázadás II.v. János Zsigmond általi leveréséig/ csorbitatlanul megmaradt - vérségi, nemzetségi szervezet bizonyosságait.

A székelység - tekintet nélkül területi hovatarozására - nemekre és ágakra tagozódott és a székek közösségében a nemzetségi tagozódás alapján gyakorolta kötelezettségeit és élt jogaival, Ugyanazok a nemek és ágak vérségi jogon több szék önkormányzatában vettek részt. Maros-, Kézdi-, Csik- /Kászón/ és Aranyosszék területén kimutathatóan ugyanaz a hat

nemzetség a szék önkormányzatának részese.

Törvényeink a székelyeket, bármely rendhez tartozzanak /főember, lófő, közszékely/ egyaránt nemesnek ismerték el. Ha egy székely bárhova költözött is a magyar korona területén, s székelységét igazolta, a nemesi jogokat minden kiváltság nélkül élvezhette. /Nagy Lajos 1346-ban a Szabolcs vármegyében letelepedett Senyői Pál és rokonai székelységét kivizsgálattatta, s kiváltságlevelét nélkül, bárhol szabadon lakhattak./

A székely, ha nem székelyföldre tartozó területen lakott is, vele született vérségi jogát el nem veszítette, ott is saját ispánja hatósága alatt állott, annak zászlaja alatt volt köteles katonáskodni, szóval székely joga maradt. A korábbi koronabirtok pedig, ha székely szállta meg s vette birtokába, székelyföldre vált. A székelység: Siculitas /1346/ egyértelmű volt a teljes szabadsággal és egyértékű a magyar nemességgel.

A különbség lényeges: székely nemessé a király nem emelhetett senkit. A Székelyföldön a vérségi szervezet hatalma kizárólagos maradt s a királyi jog érvényesülni nem tudott. A székely vérségi szervezetben való részesedésre királyi adomány nem, csak a székely származás képesített. Viszont Magyarországon s Erdély királyi földjén is a király a XI. század eleje óta egyéni birtok adományozásával nemessé tehetett bárkit.

A Kézai korában a kunoknál és a székelyeknél még javában meglevő nemzetségi, vérségi kötelékek és szemlélet érvényességének ismeretében igen furcsán, sőt anakronisztikusan hatnak Szücs Jenő, ismét csak bántó és éles szavai: "Ezt a merőben történetiellen, ám logikailag konok következetességgel érvényesített eredetfikciót tévedés lenne valami faji gondolat csirájának értelmezni." E mondat a mentegetésbe burkolt ragadós gyanúsítás iskolapéldája. " Ahhoz, hogy a szemlélet áttörje a merev keresztény történetfelfogás vastag falát, kissé otromba faltörő kosra volt szükség." Nem a fal a vastag itt, hanem a riasztó tájékoztatatlanság, a már nyomasztóan sok tévedés, s a félreismerhetetlen rosszindulat.

Végére hagytam az "érv-ászt." Itélik meg az oklevél-ismerő történészek, valóban annak számít-e a következő bizonyítékom.

V. István kedvelt hive, Lőrincz és Lestár kérelmére megengedte, hogy a telegdi székelyek szomszédságában levő két örökölt falujukat, Szederjest és Szentkeresztet használhassák és bírassák. Bár IV. László a parancsot 1279-ben átírva és megerősítve ismét kiadta, mégsem fogadta be Udvarhely-szék közössége e két falut és birtokosait soha kebelébe. A királyi parancs úgy szólt, hogy Lőrincz és fiát s maradékaikat maguk közé fogadják be. Szederjes maradt, mi volt: vármegyei, Szentkereszt pedig királyi terület.

Mi teheti ezt az esetet perdöntő érvvé e bizonyításban? Az, hogy a királyi kancellárián, ahol Ákos mester is és Kézai is dolgozott, V. István,

ill. fia, IV. László idejében, ebből az esetből is ismerniük kellett a nemzetiségi, vérségi jogi bázison szerveződött székely /hun/ communitas ügyintézési gyakorlatát és elveit.

Kiderülhetett ez, ki kellett derülnie más példából is. Ha pedig kiderült - az ellenkezője elképzelhetetlennek látszik -, akkor az un. communitas-teória forrásáért főleg volt Pádovába, Bolognába, az antik Rómába, s minden lehetséges egyebüvé elfáradni.

IV. László a kunok elleni hódtavi csatában /1280 vagy 82/ (105) nyújtott segítségükért és vitézségükért a székely közösséget királyi adományban részesítette. Ez az adományozás nincs ellentétben eddigi fejtegetésünkkel, egyrészt, mert az adományozás formája egy egyezséglevél volt, másrészt ez az "adománybirtok" felvette a székely szállásföld jogi természetét. Olybá vált, mintha eredeti foglalásföld lett volna, így sem királyi kiváltságok, sem követelések hordozójává nem válhatott. Az "adományt" a kézi székelyeknek az Aranyos mentén ősfoglalás jogán megszállt raja /1262-1272 közt: Siculi de Kezd de iuxta Aranas, 1289: Siculi super terra Oronos commorantes/ a hódtavi csata után - 1289-ben - kapta IV. Lászlótól a tordai várnak az ő szállásföldjükkel szomszédos Aranyos nevű földjét /Székely Oklevél/. Aranyos várföld ezáltal székely földdé lett.

Mármost Kézai a hódtavi csata idején még minden bizonnal kancellista volt, ezért is számítják a krónika megírásának idejét legelőbb 1282-ben, mert e csatát még említi. Az adományozási jogi aktusa ugyan 1289-cel ölt testet, de előkészítését nem sokkal a csata utántól lehet venni. Az ilyen kancelláriai munka pedig az adományozási forma /ez esetben a szállásföld-gyarapítás/ tisztázását, megtárgyalását is magában foglalja.

Ha ez nem elég érv, ott van a székely szállásterületek egész sorának végleges területi egységekké, székekké szerveződésének egymásutáni több példája a század második felében. A kancellárián mindennapos nyilvántartási munka adózási, katonáskodási stb. ügyekben a székely vérségi, nemzetiségi külön jogok ismerete és értelmezése alapján intéződött.

Hosszu sora volna felemlgetni a külön székely jogok királyok általi mindenkori megerősítésének tényeit. Elég annyi, hogy ez a Kézai-korabeli eset, a helyi communitas visszautasítása, később is megtörtént. A hazai viszonyokkal ismeretlen s egyébként is akarátát erőszakosan keresztülhajtó Róbert Károly sem tudta háromszori királyi parancs ellenére egy Kászon-székbeli magtalanul elhunyt székely birtokait Apor Sándornak adományozni. A szék azt vérségi jogon megtartotta a közösségnek, Szűcs fogalmával: a communitas-nak.

A székelykérdés egyéb vonatkozásaitól ezuttal el kell tekintenünk.

Tanulságos példák /kun bírák választása és szerepe stb./ rejlenek a kunok ezidőbeni tiszta vérségi szervezetű nemzeti öngazgatásában is, de a krónikák tudósításaihoz igazodva, őstörténeti hun-magyar kapcsolat-

beli fontossága miatt csak a székely társadalmi, jogi formákról szóltunk. Annak ellenére tettük ezt, hogy a kun hatások talán még erősebbek lehetnek Kézaira, illetve Ákos mesterre, mint amennyit a székely vonatkozásoknak gondolhatnánk.

A kun nemzetségi szervezet meglétéről tanuskodó egy törvényt jellemzésül azért lássunk, Pray közli Dissertatio-jában IV. Béla e törvényét: "A kunok országunk nádorának bíraskodása alatt állanak, ki mindnyájuk fölött tartandó ítéletet, azon főnök vagy bíró közbejöttével, ki minden nemzetségben választani fog, kivéve azon esetet, hogy ha két kun vérontás miatt perlekednék, akkor őt azon nemzetség bírása ítélje el, melyhez a vádló tartozik, ha pedig ilyen esetben a perlekedők egyike a mi fölségünkre hivatkoznék, akkor mi azokat személyesen, az illető nemzetség bírójának közbenjöttével ítélendjük el."

A nemzetségi kötelesség micsoda erejéről tanuskodik csak ez az egy bizonyíték is: a király maga ül össze a nemzetség bírájával, ha bármelyik peres fél, azt így kívánná...

A földre pedig csak ennyit IV. Béla törvényéből: "Az üres földeket a nemesek foglalják el, melyeket minden nemzetség maga között eloszt." /Pray: Di. An. Vet./

Nem "pádovai", sokkal inkább kun szellem terjengett a kancellista Kézai körül. 1273 októberében az olmützi püspök figyelmezteti is a pápát, hogy "Magyarországban, hol a kunok fölényre jutottak, kik a foglyokat pogány hitűkre térítik, a kereszténység veszélyeztetve van."

Néhány megjegyzés Györffy György értelmezéséhez

"Az első magya: királyok nagy és fényes kísérete hun szokás" (Hartvik püspök, 1108 körül); "Hartvik Etele maradékainak mondja az Árpádokat". (Bartal György: Új Magyar Múzeum 1858. XIII. füzet)

"A Klage c. költeményben azt olvassuk, hogy Pilgrim püspök Magyarországra is elküldte embereit följegyezni a hunokról itt élő mondákat". (Thury József: Krónikáink és a nemzeti hagyomány. Irod. tört. Közl. Bp. 1897.)

"A magyar nemzeti hagyomány mindig egyféleképpen beszélt, csak a krónikások értették meg különféleképpen... A háromszázéves hagyomány a honfoglaláskori és hun-avarkori emlékeket egészen összekeverte. Az időszámításban van tévedés, az események sorrendjében nincs.". (Sebestyén Gyula: Az avarszékely kapcsolat emlékei. Bp. 1899.)

"... a XI. századi Gestából ismert az Ecilburg név." (Eckhardt Sándor: Sicambria, Bp. 1928.)

A székely rovásírásról: "Ezt az írást a hunok még, Árpád népe már nem hozhatta magával.". (Marjalaki Kiss Lajos: Anonymus és a magyarság eredete. Miskolc, 1929.)

"Ami a magyarok három nevének – unnoi, turkoi, ungroi – egymás után való előfordulását illeti, az újabb kutatások alapján felmerülhet az a kérdés, vajon nem kell-e e népnevek mögött az akkor mégcsak a kialakulás stádiumában lévő magyarság különböző elemeit keresnünk". (Moravcsik Gyula: A magyar történet bizánci forrásai, Bp. 1934.)

"A fehér-ló-monda szerkezete világosan arra mutat, hogy Attilától való származtatás nem volt a XI. századi Gestában".
(Györffy György: Krónikáink és a nemzeti hagyomány, Bp. 1948.)

Az Arnulf ellen Szvatoplukkal kötött ... "Nagy horderejű szerződésnek az emléke maradt meg a fehér-ló mondában ... Ez az utóbb országvételnek magyarózott aktus valójában a nomád szerződés-kötés ritusa volt".
(Györffy György: A honfoglalásról. Valóság, 1973. 7.sz.)

Szücs Jenő érveivel tusakodó fejezeteimben mindvégig éreznem kellett, hogy végsősoron Györffy György nézeteivel állok szemben. Sokszor idézett írása kétségtelenül elsőrangú munka. Csak szerencsémnek tarthatom, hogy nem elsőként került a kezembe, mert ha alapjában meg nem is győz, érveivel bizonyosan lefegyverez. A hun-magyar kapcsolat múlt századi vitájának ismeretében viszont Györffy valóban szinte kerekre sikerült elméleti építményén már a repedéseket is megláthattam. Sőt azt is észre kellett vennem, hogy legfőbb állításainak cáfoló buzgalmu mérlegelésekor valójában Hunfalvy konok tekintetével nézek farkasszemet. Ezzel korántsem azt akarom mondani, hogy Györffy valamiben is Hunfalvyt ismételné. Hanem a végső eredménye, ha más úton is, és jóval bővebb anyag feldolgozása után is, csak azonos a Hunfalvyéval. Ez pedig annál meglepőbb, mert Györffy, hogy csak az eddig idézett művek nagy neveiből említsek, Marquart, Moravcsik, Németh Gyula stb. után irt.

Szücs Jenőnek könnyűszerrel nekiszegezhettem a felsorakoztatott nagy nevek érveit. Végülis a hun-magyar ügyben ő nem elemez, nem bizonyít, csupán kijelent, egy egyoldalú szemléletet "olcsón áruba bocsát". Vele el-lentétben Györffy korrekt, higgadt és tudósi mondataival számomra is a mérvadó szakember ebben az egész témában. Nála így azt kellett keres-nem elsősorban, mi lehet a magyarázata annak, hogy ugyanannak az anyag-nak, akár a külömb foku ismeretében is, szembe került a hun-magyar kap-csolat képviselőivel.

Az első meglátásom az, hogy belekerült a monda-és krónika-elemzés bűvös körébe. Minden nagyszerűsége ellenére a Krónikáink és a magyar őstörténet ugyanakkor a teljességre törekvés ígézetében íródott fiataalkori munka. Nem véletlenül idéztem a fejezet elején a fehér-ló mondáról olvas-ható, egymással homlokegyenest ellenkező két véleményét, amelyek közül a régi álláspontja, hun-kapcsolatunkat vele sarkalatosan kirekesztő értelmezé-se különben a velünk cseppet sem rokonszenvező osztrák-német Dümmler-től ered.

A két fogalmazás között eltelt 25 esztendő új adatai alkalmat adhatnak akár az egész elmélet ujrafogalmazására is. 1948-ban ugyanis Györffy is úgy tudta még, hogy a fehér-ló monda az országvétel "rászedéses" módjá-nak a leírása, s fel sem vetődött benne, hogy nem az, hanem csupán a pogánykori szerződéskötés hunfajta ritusa. S bármily rezzenetlen tudósi

nyugalommal írja le most, korábbi felfogásának az ellenkezőjét, emlékeztetnem kell arra, hogy az Attila magyarjaira, hunjaira hivatkozó anonymusi, illetve Kézai-tól is megerősített kettős honfoglalást, a pannóniai "jog-cimet" - Dümmlerrel egyezően - főként a korábbi magyarázatával vetette el.

Györffy nézetének megközelítéséhez induljunk ki általános összefoglalónak is tekinthető soraiból: "A hun kapcsolat háromféle módon nyilvánul meg a nyugati forrásokban, a X.-XII. században: a források egy része a magyarokat hun néven említi, más része a hunokat ungari néven nevezi, egy további csekély hányada pedig burkoltan vagy nyíltan azonosítja a két népet". . . ." Nem tudatos azonosítás, tájékozatlanságból eredő tévedés. . . . Ugyanilyen tájékozatlanságra vezethető vissza, az avarok hun néven való említése. . . . A magyarok jobb megismerésével ez a névhasználat fokozatosan eltűnik. . . . Ez időben élt az avar-magyar és szkíta-magyar azonosítás is. . . . A hun magyar azonosítás kifejtésére a XII. század végén került sor" (106).

Nézzük legelőbb az avar-vonatkozást. Hogy az avaroknak a hun néven való említése nem tájékozatlanságból eredt, ezt a magyar kutatás Györffy könyve óta is megerősítette. Avar fejezetem erről részletesen szól. Ehelyt azt kell szóvá tennem, hogy Györffy általában is igen gyér figyelemre méltatja a Kárpát medencei avar uralom tartósságának, ebben az állandó kialakulásban levő korban való nagy történelmi jelentőségét: az avarokat itt 562-től számíthatjuk, s csak a Nagy Károllyal viselt háborúk végéig is /802/ uralmuk ideje bizony 250 év.

Kellően bizonyított - írott források szerint is 100 éves további ittlétüket szintén igen kurtán-furcsán sommázza: "Az avarságát őrző Fertővidéki "kagpan" hijával lévén a katonai kíséret biztosította hatalomnak, csekély népével rövidesen elenyészett" (107).

Mivel nem szándékom - avar fejezetem után - ezzel az avar-megítéléssel behatóbban foglalkozni, csak azt jegyzem meg, hogy a 250 évi uralom és a további fennmaradás ily elkicsinyítő felfogása, cseppet sem tényyszerű, s egészében tarthatatlan.

A hun-magyar azonosításnak csupán a X.-XII. századi írott forrásokra való lokalizálása, s ezenközben a korábbi ugyanilyen és hasonló értelmű, tartalmu bizánci, örmény, valamint latin megítélések elmellőzése érthetetlen, ha ugyanakkor a honfoglalás előtti magyarságot az onogur elnevezésű népben látjuk a hun-nak, hun-szabirnak, türk-nek, onogur-bolgárnak, kazárnak tartott törzsszövetségekben és birodalmakban.

Hogy pedig a X.-XII. századi "névhasználat" a magyarok jobb megismerésével fokozatosan eltűnik, úgy is értelmezhető, hogy a kezdetekben, éppen a IX. századtól való egyre jobb megismerés alapján azonosíthatták a magyarokat a hunokkal és az avarokkal. A beköltözés sorrendje miatt is

külön avaroknak, hunoknak az egységesebb arcúvá vált magyarságban való eltűnése után pedig szükségtelen volt a további azonosítás, a hunugarból, onogurból származott név viszont éppennygy fennmaradt, a korábbi elnevezés véglegesülése alapján.

A bizánci írók elnevezéseit igencsak könnyed lekezelés volna a tájékoztatatlanságukkal magyarázni. Nem azt a látszatot keltik, hogy "messziről minden hegy kék", vagy "sötétben minden tehén fekete", ahogyan Mikszáth szokott évdni a bizonytalan, hiedelmes vélekedéseken. Moravcsik úgy látja, volt ezekben az elnevezésekben következetesség, s így tapasztalat is. "A magyarokra is vonatkozó "unnoi népnév" a bizánci forrásokban:

a/ a magyarok kialakulása korában: a tulajdonképpeni hunok, akatzirok, kidaríták és ephthaliták, szabirok, utigurok, kutrigurok, onogurok, avarok, türkök, közelebbről meg nem határozott népek a Kaukázus, Maeotis és Duna vidékén, s mint zsoldosok a bizánci hadseregben; végül bolgárok;

b/ a magyar honfoglalás után: uzok, kunok, szeldzsukok, oszmanli-törökök,

A turkoi népnév:

a/ a magyarság kialakulása korában: tulajdonképpeni türkök /"kék-türkök"/, kazárok, keleti törökök az arabok szolgálatában;

b/ a magyar honfoglalás után: vardarióták, szeldsukok, oszmanli törökök".

Vagyis az unnoi és a turkoi népnév "a magyarokon kívül mindig csak hun-török népekre vonatkozólag fordul elő".

Lássunk példát az egyben magyarázattal szolgáló elnevezésekből is: Agathias /mh. 582 táján/: " az Onoguris nevű erőd az onoguroknak nevezett hunok egy régebbi vereségéről nyerte nevét". S csak még egy igen fontos tudósítás: Brooks angol történész fordítása ily neveken közli a Zacharias rétor /491-518/ írásában olvasható, a Kaukázus felett lakó hun-török népeket: "Unaghur, Oghor, Sabhir, Burgar, Kortrigur, Abhar, Sarurgur, Ephthalita" (108).

Monda- és krónika-elemzésében, bár igen csekély magyar eredetű bázisra szűkítette lehetséges bizonyító anyagát, mégis igen célratorő kirekesztéses módszerrel dolgozott Györffy. Azt értem ezen, hogy minden későbbi krónikánk hun-adatát és ilyennek felfogható mondaanyagát az elveszett XI. századi Gestából eredeztette úgy, hogy amit benne nem vélt feltalálni, azt mint később, más népektől, így a nyugatiaktól kapott irodalmi reminiscenciákat elvetette.

Ez az ily módon labilis alapu, lényegében spekulatív bizonyítás pedig merész következtetésekre ragadta. Merészsége főként abban rejlett, hogy szó szerint egyáltalán nem, tartalmilag pedig teljességében felfoghatatlanul, töredékeiben is csak következtetéses részleteiben rekonstruálhatta az egyetlen bizonyító anyagként felhasznált, elveszett Gestát. Ily következteté-

seiben való határozottsága annál feltűnőbb, mert lát nyomot korábbi, bővebb forrásra is: "ma már ismeretlen, egykoru XI. századi, helyenként az Altaichi Évkönyveknél is bővebb forrást használt", írja a bajor Aventinus-ról /1517-21 közötti műve/, aki két ízben is említi Schaba /Csaba/ vezért, Bulcsu-val, Lél-lel, Taksony-nyal együtt a X. századból. Nem épít Györffy C. A. Mac Cartney feltevésére sem, hogy ti. "több közös ősforrással kell számolnunk".

Anonymus és Kézai krónikáinak hunság-bizonyítékait tehát lényegében az elveszett és általa feltételezett tartalmu XI. századi Gestának az igenhez elégtelennek talált bázisa alapján cáfolja meg és veti el Györffy, az idegen történészek véleményét pedig - bár a honfoglalókkal kortárs-írók-tájékoztatlanságukból eredő tévedésként utasítja el. Az egész módszer hasonlatos annak a fősriftos, merev hatásági személynek az eljárásához, aki semmiképpen sem fogadja el valakinek a személyazonosságát, hites tanuk ellenére sem, mert személyi okmányai helyett csak - mondjuk - a könyvtárjegyét tudja felmutatni.

Az elemzésnek ebben a módszerében látom én a mondaelemzés és krónika-egybevetés bűvös körébe való belevezést. Olyannyira, hogy eredményéből nem is tudom meg voltaképpen, elveti-e a szerző a hun-kapcsolatot. Jobban csak a széttárt karját látom: a felhasznált adatokból ezt a következtetést tudja kihozni.

Beszédes bizonyosság eljárási módjára, ahogyan a bolgár fejedelmi lajstrommal igen röviden végez: a magyar krónikák nem tudnak Irnikről, sem a többi, benne talált névről, ilyen hagyományunk tehát nincs. Ezzel szemben - más írásaiban - elismeri és vallja a bolgársággal - e szerinte is hunfajta néppel - a történelmi, nyelvi stb. kapcsolatot. Vajon mondhatom-e kettősség láttán azt, hogy a Krónikáink és a magyar őstörténet c. könyvében csupán az általa felhasznált saját forrásanyagunk elégtelenségét dokumentálja, és nem egyben a história állításainak ez ügyben a cáfolatát is?

Akármin van, a módszer mindig csupán csak eszköz lehet a cél szolgálatában, s ehhez képest vagy jó, vagy rossz. -

Már érzékeltettem, hogy Hunfalvy miként adaptálta habsburgiánus történészeknek azt a véleményét, hogy Anonymus csak a Pannóniára való birtokjog igazolására találta ki a magyar Attila-óst. Ez a tétel Györffynél is teljes pompázatában megtalálható: "Az Attilától való származás kizárólag a foglalás jogának igazolására van megemlítve". Közvetett bizonyítéka pedig a már említett fehér-ló monda: "A régi Gesta, amely a fehér-ló mondával legalizálja a honfoglalást, Attiláról bizonyíthatóan csak annyit mond, hogy Pannónia vezére volt. Midőn Anonymus ráébredt, hogy a Magógtól származtatott Attilát az ugyanettől származó Árpád ősvé is lehet

tenni, Pannónia hajdani vezéréből jogcímet kovácsolt s a kevésbé megfelelő fehér-ló mondát, mint a honfoglalás jogcímét elvetette. Ily módon vált a régi Gesta jelentéktelen Attila-adata Anonymus Gestájának egyik fontos motívumává".

A jogcímül "kevésbé megfelelő fehér-ló monda" az újabb bizonyságok alapján már Györffy számára sem országvételi aktus, hanem csupán a hun szerződés-kötés ritusa. Valójában Anonymus sem a birtokjogra való alkalmatlansága miatt vetette el, láttuk, hogy a Botond mondát is kihagyta. Ha van bűne, mai megítélésünk szerint, egyedül az, hogy lenézte a "parasz-tok csalfa meséit", a "hegedősök csacska énekeit". Ebben egy XII. szá-zadi nyugatszob Szücs Jenő volt. Ahogyan Anonymus is csak a korabeli tudósok állításainak hitt elsősorban, Szücs sem fogadja el a "koholmányos" kézeit. Inkább a XX. századi német és francia középkor-kutatók műveiből igyekszik kihüvelykezni a magyar hun-történet vélt forrásait.

A hun-magyar azonosság gondolatának eredetét Györffyhez hasonló kö-vetkezetességgel Hóman Bálint tanulmányozta ebben a században. Ő azt mondja: "Az azonosság gondolatát a magyarok nem kölcsönözhatték sem a külföldi irodalomból, sem a germán mondából, mert nem ismertek olyan forrást, amelyből ezt megtalálhatták volna. Ez fokozottan áll a hun-szé-kely azonosság hagyományára, mert a külföldi források még a székelyek nevét sem ismerték" (109).

Mielőtt mélyebben belemennék a két történész - amint majd látni fog-juk - erősen szembenálló, s máig eleven érdekű álláspontjának az ismer-tetésébe, az idézet székely vonatkozásánál álljunk meg egy pillanatra. Györffy e pontra ugyan kitérően, de lényegében elutasítóan fogalmaz. A dolog azért érdekes, mert itt nem külföldi forrás átvételével cáfol - ezt nem is tehetné - inkább valamiféle politikai nézetet sejtet Anonymusnál, amely, hogy már ismerjük Rösler nyers kifakadását Anonymus ellen, igen annak a szelidre hangolt visszhangját gondoltatja velünk.

Györffy: "Anonymus szemlélete tükröződik vissza a székelyek Attilától származtatásában is. Értesülése vagy nézete szerint a honfoglaló magyar-ság a székelyeket Pannóniában találta."

Figyeljük a vagylagos fogalmazást: "értesülése vagy nézete szerint". A mondatba ehelyt mégcsak belopakodó "nézet", tehát az esetleg történel-mi tényt közlő értesülésnek már a viszonylagosságát sugalló e célzás, egy következő mondatban már az "értesülést" lényegében kizáró megállapítássá válik: "A székelyeknek Attila népeként való feltüntetése azt jelenti, hogy a magyarság jogfolytonossága Attila óta meg sem szakadt. /Ez ellen hör-dült fel Rösler a leginkább./

Betetőzi Györffy véleményét e végső értéktétele: "A székely kérdés el-döntése tekintetében Anonymus és az elgondolását továbbépítő hun-magyar krónika nem szolgálhat kiindulópontul." Magyarán, nem fogadja el a króni-

kák tudósítását, mivel pedig más "kiindulópontonról" nem tájékoztatja az olvasót, abban a kétségben hagyja, hogy a hun-székely rokonság említése a krónikákban valójában csak Anonymus "nézetét" tükrözi.

Vajon e fundamentálisnak látszó és ható véleményének a következménye az az ösztövért megítélés is, amelyet a székely rovásírásról nyújt? "Művelődéstörténeti értéke van a székelyek betűíról szóló megjegyzésnek, ami legalábbis annyit bizonyít, hogy 1271 körül /ne felejtjük, Györffy szerint a Kézai Krónikát az ekkor még élt Ákos nembéli Ákos mester írta/a székely rovásírás ismert volt."

Nem hagytam ki semmit az idézhető helyekből, e tárgyban valóban csupán ez az egy mondat olvasható, a különben rendkívül gazdag anyag, s véleményem szerint is egyebekben igen termékeny szempontu műben.

Valamely írásmód pusztá ténye azonban, az írás betűinek formája, lejegyzésének módja stb., a művelődéstörténeti értékességen túl még igen sok hasznosnak kiaknázható vizsgálódást is kínálhat a történészeknek. A kormeghatározás lehetőségét például, mégha a szövegtartalmakat éppen nem is, de a jelrendszert magát felkutathatja és megismerheti. Ez okból is idéztem Marjalaki Kiss Lajos, kormeghatározó következtetését e fejezet élén. A székely rovásírásról, mint láttuk, ezt mondja: "Ezt az írást a hunok még, Árpád népe már nem hozhatta magával."

Régibbnek tartja Altheim is. Az a véleménye, hogy az írás hun eredetű. /Mellesleg szólva: Arrán püspöke 550 körül a szentírást is lefordította hun nyelvre. /Az 1959-ben kiadott nagy hun-történet e keletnémet szerzőjének a véleményét onnan tudjuk, hogy könyvében forrásértékű dokumentumként foglalkozik a homoródkarácsonyi templom tornyából 1944-ben előkerült rovásírásos szövegtöredékkel. /Németh Gyula közzétételében juttott hozzá./

Altheim végső következtetése az, hogy ez a szöveg Asparuch idejéből való (680 körül), vagy ha későbből is, így Krum korából, de ideje mindenképpen az előbolgár korszakra tehető. A Déli Kárpátokban, az egykori avar-bolgár határ mentén fekvő Homoródkarácsony - úgy véli - lelőhelyként földrajzilag is igazolja a feltevését.

A töredék panaszos szöveg, egyén vagy egy egész népcsoport bánatát, jaját tükrözi, amiért még az állatnál is sanyarubb sorsban bolyong, hanyódik. Altheim akkurátusan magyarázgatja is, hogy a szöveg földművelő, állattenyésztő néptől eredhet, ezt jelzi szerinte az embersorsot állatával hasonlító kép. Ha előbb tudok szövegelemzéséről, talán meg is könnyíthettem volna munkáját, egy éppen erdélyi népdainak a felidézésével:

Sej a mindenit / ennek a rongy / világnak,
Rosszabb dolgom/ van mint egy rossz / kutyának,
Mert a kutya/bebujik a/szalmába,
Hej én meg csak úgy/járok e nagy/világban...

/A homoródkarácsonyi töredékben a hasonlított állat farkas vagy kutya./ (110)

Hóman és Györffy látens vitája igen forrón érinti a hun-magyar kapcsolás problémáját, mert eldöntése egyenes választ adhat arra, hogy nyugati eredetű irodalmias kölcsönzéssel, vagy keletről hozott tudattal van-e dolgunk. / Csak az írott források egybevetéséről van szó. /

Györffy úgy látja: "Hóman Anonymus és Viterboi Gottfried szövegét a régi Gestára vezette vissza, a "hun-hagyomány" magyar eredetének bizonyítása érdekében. Ez anakronizmus volna".

Állításának jobb megértéséhez tartozik e véleménye is: "a hun-magyar azonosítás kifejtésére a XII. század végén került sor ... Viterboi Gottfried az első, aki a hun-magyar, avar-magyar azonosítást történeti keretbe állította be, és Attila alakját összekapcsolja a hun-magyar viszonytal /1185: Memoria seculorum/." /Györffyt idéztem./

Hóman: "Viterboi Gottfried a hunokra és magyarokra vonatkozó mondatait szó szerinti Freisingeni Ottó krónikájából vette át... Az avar történethez rajta kívül Paulus diakonust használta fel... A hun-magyar azonosításról mit sem tudó forrásait szó szerint követve, mindhárom népet saját nevével nevezi, az avarokat a Paulus diakonustól átvett részben a hunokkal azonosítja; egy ízben azonban, mintegy Ottó szövegét magyarázva, az Avarokhoz hozzáfűzi id est Hungari Pannonii, máskor Paulus Avarok, qui et Hunni-ját egészíti ki sive Hungari-val... Kérdés honnan vette a hun-magyar azonosításnak forrásaitól idegen gondolatát?" (111).

Feltett kérdésére Hómannak az a válasza, hogy ezt az ismeretét csak a régi magyar gestából / ő szent László-korinak tartja/meríthette.

Viterboi Gottfried a keleti Magyarországról is ír, s amit erről tud, saját bevallása szerint is, olvasta: "Olvassuk, hogy két magyar királyság van: egy régi, Meótisz mocsarainak vidékén, Ázsia és Európa határán, és egy másik majdnem új uralma kezdetén, Pannóniában terület, ezt a Pannóniát némelyek új Magyarországnak nevezik. Ezek uralma idején Attila és Totilla, egykori fejedelmek, sok királyságot dultak fel Itáliában és Galliában" /Memoria seculorum/. Mivel a Magna Hungáriáról szóló Ricardus-jelentés későbbi keletű, e tudósítás forrása is csak Magyarország lehet /Hóman/.

Eckhardt Sándor is így látja: "Történeti műveinek megírása végett megfordult az egyes országokban, és így valószínűleg Magyarországon is, itt hallhatta az Ungaria vetus létezését, és betette a Hungáriával szinonimának tartott Pannónia helyébe."

A tudós szerző, különben Barbarossa Frigyes császár káplánja és jegyzője, járt hazánkban. A III. kereszties hadjárat idején / - 1188-89, - a kereszties hadak átvonulásának engedélyezéséről a tárgyalás és a levelezés már 1187 körül is folyt/ III. Béla vendége. "A közvetlen kapcsolathoz kétség nem fér," írja Györffy. E véleményét azért is hangsúlyozza ily erő-

teljesen, mert azt kívánja vele bizonyítani, hogy a nála később író Anonymus tőle vette át, az ő írásából, "magyar-hun" ismereteit.

Azzal tisztában kell lennünk, hogy valamely forrás történelmi értékét és használhatóságát nem az dönti el, hogy elsőkézből való ismeret-e vagy átvétel. Ha az ilyen vitát kiélezzük, a megjelenési dátumok firtatásában elsikkadhat a lényeg. Még az a kézenfekvő gondolat is, ez esetben például, hogy azért III. Béla és környezete csak nem szorulhatott erre a német kancellistára a magyar uralkodóház leszármazásának az eldöntésében. Sokkal valószínűbb ismeretközlők voltak, és nem átvevők.

Látnunk kell még Györffy érveit, amelyekkel V. Gottfried ismeretének Anonymuséval szembeni elsőbbségét bizonyítja.

Közülük kettőt érintsünk, ezek látszanak perdöntőnek.

Haogyan Anonymus Attila városáról beszél, az "XII. század végi szemléletet tükröz." Magyarázata: A XII. század közepén Ausztriában keletkezett Nibelung-ének Magyarországon képzelet el Attila országát, e földet Hiunenland-nak, Ungerland-nak is nevezi. Ebben az énekben három izben van szó Attila váráról /Etzelen bürge/. Budának Attila városaként való elnevezése németektől származik. "Semmiképpen sem lehet korábbi a XII. század második felénél, mert ez előtt az idő előtt e név még nem volt helyhez rögzítve."

Ugy gondolom, a Hun-magyar mondák és a Nibelung-ének című fejezetemben kellő bizonyítékot szolgáltathattam arra a feltevésre is, hogy az éneknek Géza fejedelmünk udvarában írt alapanyaga már tartalmazhatta ezt az elnevezést. Ily módon Györffynek, az ismeret elsőbbségében ezt a kizáró okát - a magyar forrás hátrányára - ezek után nem tekinthetjük elégséges bizonyítéknak.

Másik érve: Viterboi Gottfried az ősatyák névelemzésében is hatott Anonymusra. Jegyzőnk az ő művében /Pantheon, 1189/ olvashatta saját eredet-magyarázatához ezt a példát: "a gothok Jáfet fia Magóg-tól /Gógról Gót/ származnak. Gótia és Szkítia népe Magógtól nevezetik. Hazájuk Szkitia."

A Magóg-Moger összefüggésre "hatása nyilvánvaló Anonymusra."

Hóman úgy látja, hogy Anonymus ettől függetlenül "a bibliai származást az Exordia Scythica néven ismert Justinus kivonatból vette: a scythák őse Japhet fia Magóg volt."

Ha Györffy azt felelné erre, hogy az etimológiai "ötlet" akkor is a német szerzőé, ez megengedhető vélemény, az én megítélésemben azért is, mert ezt a bizonyítást lényegében érdektelennek tartom. Két okból is. Egyrészt, mert a Kézainál olvasható hámita eredetet látom hitelesebbnek, másrészt mert Attilának és Totillának egyazon nép, a hun-magyar nép vezetőiként való együttemlítése, azt a gyanút kelti bennem, hogy ez a

Góg-ról Gótra származtatás nem a gótokra értendő, hanem egy hun-szkita népre, a gétákra /massagéta/.

Csak jelezhetem itt, hogy szerintem ebben a névelemzésben Viterbói Gottfried valójában Jordanes tévedését szövi tovább, de nem következetesen, ezért bukkannak fel tudósításában az össze nem illő adatok. Jordanes tévedését abban látom, hogy az elbeszélésében két hajón északról érkező s a Fekete tenger partjáig is lehatoló gótokat keverte össze azzal a hatalmas néppel, amelyet valójában gétaként ismer a világ. A középkor tudósai e tévedésén sokat vitatkoztak, s e polémiának még a 18. században is van nyoma.

A nyilvánvalóan névhasználati miatti népcseré e következményébe én két nyomon is belebotolhattam; a már említett Totilla személyénél, de az a gyanúm még a germánok tartott hun-szkita Odoaker származásának a tisztázásánál is. Nem kívántam azonban a szerzteágazó témába belemenni, amely igen nagy gubancu feladat is lett volna, ha például az 500-as, 600-as évek Itáliájának kavargó népcsoportjaival akartam volna tisztába jönni. Ide ekkor több nép is beköltözött, az említett longobárdokon, bolgárokon kívül állítólag parthusok is Mezopotámiából, de a gót-géta kettősség következtében /Totilla valódi személye?/ talán géták is.

E mellékkörülmények csupán felszínes említésén túl, végezetül abban foglalhatom össze a "Hóman-Györffy-vitát", hogy nem tudom elfogadni Györffy-nek a hun-magyar kapcsolat tudatának és irott forrásainak magyar eredetiségét cáfoló érveit. Még az ő saját forráselemzése alapján sem.

Nem szólva a vitairatomban felsorakoztatott történelmi, társadalmi, hadászati, jogi stb. bizonyítékokról.

Bartal György közlése pedig, hogy Hartviknak a magyarokról szóló tudósításában már találkozott az Árpádoknak Attilától való származtatásával / a Szent István legendában én ezt nem találtam/, egyszersmindkorra szükségtelenné teszi a Gottfried kontra Anonymus bizonyítást, még esetleges helytállósága ellenére is. Hartvik 1108-ban, Kálmán királyunk megbízásából foglalkozott Istvánnal és korával, s a legbizalmasabb anyag, az István által még életében Székesfehérvárott letétbe tett királyi feljegyzések alapján. Tudvalevő, hogy ezt az anyagot Róbert Károly kivette az azt őriző egyházmegye kezéből, s azóta nyoma veszett.

Arra pedig - mindezekon felül is - kötelességemnek érzem felhívni a figyelmet, hogy amíg Anonymus személyének, korának, műve megírásai idejének pontos meghatározásában a magyar szakemberek nem jutottak megnyugtató egyezőségre - s a még napjainkban is zajló vita ezt bizonyítja -, addig Anonymus művének értelmezéséből nem válhat hivatalos hazai állásponttá, az ő művének megírásai idejétől is függő elemzések alapján a hun-magyar összefüggések elvetése.

Szinte fatális ismétlődés, hogy a magyarok külföldtől független hun-tudatának cáfolatát, Hersfeldi Lambert példájában is, némely történészeink egy olyan emberrel bizonyítják, aki személyesen is megfordult országunkban.

Ez esetben is Hunfalvy a nagy sugalmazó:..." a kardot, melyet Salamon anyja odaajándékozott, senki sem tartja vala itt Attila kardjának, valamint egy magyar sem tartja vala még magát hunnak: csak a németek, kik előtt a magyarok hunok valának, dicsekedének Attila kardjával" (112).

Hunfalvy arra céloz, hogy Hersfeldi Lambert német krónikás az 1071-es év eseményeiben írja le az Attila kardjával történeteket. E kardot Nordheimi Ottó bajor herceg kapta első András orosz származású özvegyétől, mert 1063-ban segítségére volt Salamonnak a magyar trón visszaszerzésében. A karddal kapcsolatos történeteket mellőznöm kell, elég az, hogy ez a Lambert is járt Magyarországon, 1058-ban.

Hunfalvy csufolódo célzása egyértelmű. Györffy inkább dodonai: "Ebből / a kard történetéből/ arra következtettek /például Hóman és Eckhardt S.), hogy a XI. században a magyar uralkodó házban élt az Attila-hagyomány. Az adat megengedi ezt a feltevést. A magyar kardnak Attilától való tulajdonítása megtörténhetett nyugaton is".

Nem kétséges - ez végigvonul könyvének egész menetén-, hogy Györffy elsősorban az ellenbizonyítékokra épít, értelmezéseinek szelleme mindig-mindig a hun-magyar kapocs cáfolata felé hajtja. Eckhardt S., Németh Gyula korszakában volt diák. Fellázadt volna ellenük? A Hunfalvy-iskola hatott volna rá nagyobb mértékben vagy így vezérelte volna tudósi igazság-érzete? Tény, hogy a század turkológiai eredményeitől visszakanyarodott a multszázadi finn-ugor iskola történelmi szempontjaihoz.

Kellő magyarázat nélkül, az Árpád-kori hunhagyomány esetleges meglétéről Györffy a következő állítja: "Ha hun vonatkozású folklorisztikus elem feltehető, az elenyészően csekély, és csak olyan korabeli mende-mondákra, epikus énekekre vezethető vissza, amelyek végső forrása Nyugat".

A népdalkutatás ennek elvileg teljességgel ellenmond. Ha ma, az irásbeliség korszakában is lehetnek a hagyományban megőrződött több ezer éves dallamaink s a nép ajkáról még ma is lejegyezhető többszáz éves szövegeink - ezekről különben a korábbi századokból semminemű feljegyzésünk nincs -, miért ne lettek volna az időben hun időbeli énekek, szövegek, nemcsak elenyészően, hanem akár bőséges áradásban is?

A hagyomány-fenntartás olyan bizonyítékát találta például, még a mult században is Vámbéry az üzbegeknel, hogy minden gyermeket megtanították a szülői, legalább hét ősiük nevére.

A Képes Krónikának I. Béla uralkodásának kezdetéről már idézett egy részlete nemcsak arra vet fényt, hogy mily nagyfoku és erőteljes közéleties

gondolkodás, nagy társadalmi-politikai elevenség, s hozzá a népképviselő élésére és gyakorlására kialakult gyűlési-tanácskozási rend és rutin volt meg elődeinknél, de érthetően jelzi, a ki tudja mily messze visszanyúló pogány hagyományok meglétét is.

A Képes Krónikának erre a sorára gondolok: "... a nép előljárói a magas állványokon ültek és gonosz verseket mondtak a hit ellen." A "versek", tehát a kötött szöveg egész bizonyosan nem csupán az új hit elleni alkalmi rögtönzés volt, ez az értelmezés az akkori történelmet utólag már jól ismerő krónikás célszerűsítése. Ott, ezen a fehérvári népparlamenten minden lehetséges és ott szükséges régi /politikai-vallási/ műveltség-tartalom feltörhetett.

A mongolok titkos történetének kiváló fordítója és értelmezője, Lige-ti Lajos, e műben ámulnivaló bőségben megőrződött ősköltészeti anyag láttán is úgy látja, hogy " a mongol Anonymus segítségével talán könnyebben megértjük a magyar honfoglalás mesemondóit és igriceit, akiket oly határozott formában elutasított magától a magyar Anonymus, de akiknek a hatása alól, szerencsére, mégsem sikerült magát teljesen kivonnia" (113).

A mongol történet históriás énekeit, a multakat, fogadkozásokat, törvényeket, szerződéseket, parancsokat, ősi bölcsességeket idéző rimes sorait nagy művészettel átültető Képes Géza tolmácsolásából érzékletesen felfoghatjuk az énekmondói, igrici hivatás társadalmi súlyát. A hadizsák-mányból juttatás elsőbbségéből kihagyott Dzsingisz kán

Ősi igéket idézván,
Öreg szókat szólván

feddette meg, őt mellőző fiait.

A trónutódlásnak saját utódjára való kiterjesztését - politikai óvatosságból is, nehogy a hatalom kisajátításának szándékát keltse - ily szavakkal hártja el Őgödej:

Öles fübe rejthetik,
Ökör nem fogja lenyelni,
Ha meg hájba csavarnák,
Hát a kutya is kiköpné,

vagyis utódeként hátha ily semminek sem kellő fia találna lenni.

Györffy 70-es évekbeli írásai egyre több összefüggést láttatnak az ősi bolgár hagyatékkal. A fejedelemlistával kapcsolatos álláspontjára ezért szükségesnek látom visszatérni.

Könyvében ezt írja: " Mai ismereteink alapján magyar hun-hagyomány csak onogur-bolgár közvetítés révén tehető fel". Ez még a Gombocz-i tudományos örökség némikénti vállalása. Ám ezután ezt írja: "Attilát a magyar krónikák nem Avitochol néven ismerték, Irnikről sem tudnak,

értésüléseik semmi bolgár hagyatékot nem tartalmaznak". Sommás következtetése: "El kell vettünk az eredet keletről hozott tudatát".

Bolgár fejezetemben szoltam arról, hogy a bolgár őstörténész, Pritsak szerint, Avitocnol nem Attilát jelenti, hanem egy jóval korábbi őznek a neve. A 453-ban, Attila halála évében vezetővé vált Irnik személyét viszont Gombocz Zoltán Csabáéval látja azonosnak.

Nem szeretnék süppedékes talajra lépni, de továbbitanom kell két nyelvi feltevést. Előbb azonban hadd emlékeztessenek Priskos rhetor leírásából arra, hogy Attila azért csüggött annyi szeretettel legkisebb fián, mert jósai azt jövendölték néki, hogy e fiuban él tovább családja, belőle hajt tovább magja. Priskos ezt a közlést személyesen hallotta Attila udvarában. Nos: Csaba nevének megfejtésére Páányinak van igen hihető magyarázata. Lényege az, hogy a legkisebb fiu beceneve rejlik benne. A már idézett mongol történetből is azt látom, hogy a legkisebb fiu az atyai tulajdonban maradó, itt "a tűz hercege", a jelképes neve.

Az Irnik, Hernic, Hernák névváltozatokban ismeretes legkisebb Attila fiu, aki egyébként valóban egyedül származtatta tovább Attila magját, s folytatta hatalmát, személye és neve a mult századi magyar kutatókat is sokat foglalkoztatta. A leginkább megállapodott álláspont, neve felfedésében, egy közmondásra épített, arra, hogy "irmagja sem maradt." A mai szófajtó szótár az ir-előtagot az ir-, ér-gyökérjelentésével azonosítja. Vagyis hát: Irnik magyar hangzásban egyenlő volna Irmag-gal? /Ezt a szó-párhuzamot Fischer Antal Várolynak, 1896-ban, Zürichben megjelent könyvében olvastam./

E komolytalannak tartható érvelést még tovább is fűzhetem.

A bolgár-magyar történelmi kapcsolatra, néprokonságra nemcsak a Kézainál egyedül megmaradt meotiszi nőrablás-monda szolgáltatott alapot a mult század magyar tudósainak. Felfigyeltek Árpád családfájának krónikás leírásában a kezdetektől /Jáfet, Thana, Nemróth, Hunor-Magor/ 11. izigleni Beler-re, Kádár apjára - Álmos a 43., Árpád a 44. e családfán-, s ezt a nevet népnévnek gondolták, különös tekintettel a nagy társadalmi szerepű Kádár nemzetségre, amely Kézai szerint is a törzsek közötti ügyekben, a viszálykodásokban, tehát törzsek feletti szinten is, a bíró személyét adta. A Beler névből következtetve, a Kádár nemzetséget - Beler-Bulár- a Bolgár népből valónak tartották. Ehhez még arra a török mondára is építettek, hogy "Gumari, Ming testvérével együtt Bulgár környékén és a guzok földjén ütött tanyát s fiaitól Bulgár-tól és Burasz-tól származnak a baskir-ok és a masgar-ok." A 11. Belert e családfán a következőkben 43. Álmostól 32 nemzedék választja el. Ez az első ezredforduló körüli időbe utalna, harminc évvel való szorzatával. Nem tudok hozzászólni. A Beler név hangzása és a Kádár nemzetség sulya azonban elgondolkoztató.

Egészében az Árpád-ház családfájáról ma az a megítélés, hogy a krónikások a korabeli nemzetség-nevekből állították össze. Ez azonban önmagában nem teheti alaptalanná, hiszen a multat a nemzetségek hagyományai őrizték meg. Bizonyosság erre az, hogy ma már ezt a családfát sem tudná senki sem összeállítani, mert nem találna rá nyomot, s főként a nyomban személyt, aki még emlékezne, szóbeli vagy más /rovás-feljegyzés, zászló, hatieszközök, emlékek stb./ adat alapján. Annyi értéket mindenestre az Árpád-ház genealógiájának mi is tulajdoníthatunk, mint amennyit más népek hasonló sajtójukénak.

Volna azonban "tudományosabb"-nak tűnhető érvem is. Ez Györffynek a következő megállapításával kapcsolatos: "A vezérré választás ténye el-lentében áll a dinasztikus folytonosságot jelképező Attila-hagyománnyal", továbbá "Levedi dicső nemzetség, s Árpád származásáról hallgat". /B. Konstantinnak az etelközi vezérválasztásról szóló tudósítását magyarázza így Györffy./

A kazároknál Bartha Antal azt találta, hogy "a főkirályi, szakrális kagáni hatalom egy nemzetségben öröklődött ... Olyanokra is kiterjedt, akik tényleges hatalom s vagyon nélkül szűkölködtek." A dinasztikus folytonosság ily látens meglétére ez a hasonlat példa lehet, s ha emellett elfogadjuk Moravcsik feltevését /a Magyarok fejezetben található/, hogy Bat-Baján-nal maradt vissza a magyarnak gondolható nép a kazár uralomban, akkor a dinasztikus folytonosság, az új hatalmi körben valóban csak potenciálisan, szakrális tartalmu néltóságként maradhatott meg, mindaddig, amíg, mint Etelközben például, már hatalmi főséggel is párosulhatott.

A bizánci császár "Árpád származásáról való hallgatását" nem kell feltétlenül ellenbizonyítéknak felhasználni, Már Marquart-nak is feltűnt az, hogy a kazárok javaslattevő lehetősége, beleszólása a magyar vezérválasztásba - ahogyan ezt a császár elbeszéli - ebben a korszakban már nem lehetett meg. Itt már teljesen függetlenek voltak tőlük a magyarok. A kazárok hatalmából magát harccal kiszakító kabar-töredék is ezért csatlakozott hozzájuk.

A császár nagyon fontos kutfőnk; de adatlejegyző módszere -erre Moravcsik hívta fel a figyelmet- nem értelmező: ahogyan elébe kerülnek, azonmód illeszt be anyagába a tudósításokat, jelentéseket, híreket. Ezt a közlését -bárkitől is jutott hozzá, magyar eredetű bizonyosan nem lehet- az ennél biztosabb történelmi ismereteink cáfolják. A Turul monda tartalma, jellege szerint szakrális hatalmu Álmosban egy régi dinasztia kaphatott erőre, emelkedhetett fel; ez történt a türk Buminnal, de a mongol Dzsingisz kánnal is, amikor egy megnyíló új helyzetben egyéni tehetőségük és dinasztikus kiválasztottságuk révén ismét összeszedhették, újra szervezhatték népüket.

E válasziratom teljes tartalmára építve, de az e fejezetben kifejtettek szerint is, felülvizsgálatra szorulónak látom Györffy Györgynek, a hun-magyar kapcsolat elvetését megalapozó következő tételeit:

a/ "... " tájékoztatlanságra vezethető vissza az avarok hun néven való említése."

b/ "A székely kérdés eldöntése tekintetében Anonymus és az elgondolását továbbépítő hun-magyar krónika nem szolgálhat kiindulópontul."

c/ "A fehérlő-monda szerkezete világosan arra mutat, hogy Attilától való származtatás nem volt a XI. századi Gestában."

d/ "Az Attilától való származás kizárólag a foglalás jogának igazolására van megemlítve."

e/ A hun-hagyományra utaló "Anonymus-i szövegrész nyugati eredetű kell legyen."

f/ Budának Attila városaként való elnevezése "semmiképpen sem lehet korábbi a XII. század második felénél, mert ez idő előtt e név még nem volt helyhez rögzítve."

g/ "Ha hun vonatkozású folklorisztikus elem feltehető, az elenyészően csekély, és csak olyan korabeli mende-mondákra vezethető vissza, amelyeknek végső forrása Nyugat."

h/ A bolgár fejedelem-listával kapcsolatosan "el kell vetnünk az eredet keletről hozott tudatát."

i/ "A vezérré választás ténye ellentétben áll a dinasztikus folytonossággal."

j/ "Magyar-hun hagyományról nem beszélhetünk, csak hun származás-elméletről."

k/ "Művelődéstörténeti értéke van a székelyek betűről szóló megjegyzéseknek, ami legalábbis annyit bizonyít, hogy 1271 körül a székely rovásírás ismert volt."

E tételeket kiragadottan emeltem ki a Györffy-műből. Felsorolásuk nem szervesen egymásutáni, nem is teljes, de a szerző értelmezésének lényegét kifejezően tükrözi. A több mint negyedévszázada megírt mű fel fogása katedra-állásponttá merevedett hazánkban. Amíg uralkodik, a bizonytalanban lebeg a magyar származás-elmélet. Nemcsak az ősi tudattal ellenkezik, de kellő magyarázat nélkül hagyja a "törökös" társadalom-hadszervezési, közjogi, jogi, vallási előzményeket. "Hivatalossá", szolid, biztos tudománnyá vált álláspontként emellett eltorlaszolja az utat számos nagyszerű magyar történész-nemzedék felbecsülhetetlen értékű munkássága előtt, és zsilipként rekeszti el előlünk, ma élők előtt a közgondolkodást, de a tudományos kutatást is éltethető eredeti forrásmunkák tudósításait.

Olyan riasztó vadhajtása pedig, amely most Szücs Jenő irásában mered elénk - a Szücs-tanulmánynak a nemzetközi tudósvilágban számunkra

okozható kára, korrigálásának lehetősége és ideje alig mérhető fel-, serkentően kell hasson a súlyos ellentétségek tisztázására reánkényszerült magyar történettudományra.

Utószó

Tapasztalatom és hitem szerint olyan országban bocsátom utjára ezt az írást, ahol egyre inkább csak a minőségi munkának van hitele. Szerszám-gépben, hibridkukoricában már nyilvánvalóan, de be kell bizonyosodnia, hogy a történelemírásban is. Mindezt úgy is fogalmazhattam volna, hogy mai életünkben és éveinkben elsősorban a tényeket tiszteljük, a tényeknek van meg a hitele.

Nem vagyok szenvelgő ember. Ily lukszust meg sem engedhetnék magamnak. Nem is ez dolgozik hát bennem, ahogyan ideirrom: a magyar nép és nemzet multjáért pereltem ebben az írásban. Értük, és csakcsupán az általam felkutatott és fellelt tények erejétől hajtva, ehhez az erőt és bátorságot pedig a tény értékű tudósításokból és adatokból meritve.

Végző következtetésül a következőket mondhatom:

A középkoron és az ujkoron át is, idehaza és külföldön egyaránt uralgó hun-rokonsági felfogást, előbb Rákóczi, majd Kossuth szabadságharcának leverése után kezdték döntögetni s végül "döntötték meg". Kétségtelenül tudományfejlődési folyamatként is, de olyan ösztönöktől, "szivlőké-sektől" indítatva, hogy ne hetvenkedjék már tovább ez a médus öltözetű, csizmás, atillás-mentés csürhe. Aki ebben kételkednék, azt legalábbis elgondolkodásra készítheti egy ilyen multszázad közepi "döntögetőnek" már munkája bevezetőjeként írott e sora is: "Egy egész nép elfogultságának megdöntésére tudományos készülletű agyukat vonultattam fel".

Ezek a kívülről ható ösztönök belül is fertőztek.

Ki merem jelteni: a magyarságnak a hun népekről való leválasztása öncélu piszkálódás volt a kezdetektől fogva. A német tudomány sok régi és új eredménye előtt tisztelettel fejet kell hajtának. Őstörténet-tudományunk szintén sokat köszönhet nekik. Habsburg-aklos tucatjelenségei azonban egy nekünk ficamodott állami és közélet beteg hajtásai. Nekem egy Rösler vagy éppen a tiszteletbeli magyar akadémiai tag Dümmler nem mérvadóbb tudósnak a mi dolgainknak, mint amilyen értékű volt katonáinknak az első világháborus, embereit ostobán elveszejtő közös vezérkari tábornok, a stratégának csapnivaló Potiorek.

1945 őszen én azt hallottam egy Karácsony Sándor nevezetű gondolkodónktól - van-e, aki még e névre emlékezik? - szép számú hallgatóság körében, a 45-tel megnyílt új korszak örvendetes és ígéretes víziójaként,

hogy hasonlatosan a finnekhez, akik az 1802-as haminai békét követő évszázadban magukra találhattak, s fel is mutatták a világnak Kalevalájukat, mostantól fogva mi is kitisztálkodhatunk abból a váladékból, sőt gyűlölettől hányadékból, amely többszáz év alatt ránk freccsent és hányatott.

Ugy látszik azonban, ez nem megy magától. Kétségtelen, hogy nem is mehet.

Aki pedig az ilyen jelképies mondatokból nem értene, mondjunk annak más szavakat.

Ha eléggé világosan fogalmaztam, akkor az olvasó azt szűrheti le végül írásomból, hogy a mai magyar történettudomány a hun-magyar kapcsolat elvetésére is, de a hét-nyolc évszázadon át egész Európában uralkodó "hiedelmének" az okozataként is, Viterbói Gottfried német kancellista néhány tévona mondatát szorongatja a tehetetlen markában. Azt állítja, hogy főként ezeknek a nagy tekintélyű mondatoknak ült fel a Nyugat, s ezeket hazudtuk be mi magunknak utólag országbirtoklási jogcímül és alamuszi indulatu dicsőségvágyból.

Az Ós-Buda várában -éppen ott- megfogalmazódó, könyvtárnyi anyag végző esszenciájaként feltálat e tudomány hasonlatos azokhoz a kívülről sokat sejtető, de bévül becsapós ajándécsomagokhoz, amelyeket addig kell bontogatni, ameddig a nagy célzásig el nem jut az ajándékozott, ez esetben, amíg a derék Gottfridus valóban történelmi becsű, de a mi saját használatunkra hatástalanított argumentumainak a fonákja elő nem bukkan.

Valósággal végző képletté sűrűsödve, így vált belőle nálunk: abszolút tudományos posztulátum, a mi őstörténeti "Minusz H/un/-Állandó"-nk. Még csodálni való is az a fölény és magabiztosság, a hunkodókkal szembeni, a magyar tudományos gondolkodás pelenkás korszakának kijáró, elnézően gunyoros mosoly, amely e tühegynyi semmin egyensúlyozó, a talpáról a fejére állított elméleti gula képviselőiből árad.

De bizzunk benne, hogy én vagyok az utolsó, a hun kérdéssel foglalkozók közül, akit az ilyféle ajándékkal még érdemes volt meglepni.

Okunk is lehet a bizalomra a Szatmári béke és a Világosi fegyverletétel megítélése a mai Magyarországon. Ha ezek nem labancos magyarázatok, miért legyen az a magyar régmúlt?

A finnekkel példálóztam.

Tartozom megmondani, hogy írásomnak egyáltalán nem célja a magyar kulturhistória áldatlan emlékü "finn-török"-háborujának a balkezes felmelegítése. Sőt, egy 1729-ben, már akkor második kiadásként Madridban megjelent munkából /114/ olyan sorokat kívánok közreadni, még új koncepcióként is, amelyekhez tartalmában hasonlatosak -tudtommal- magyar nyelven még soha le nem íródtak.

A szerző, Fray Gregorio Garcia, rólunk is meglepően sok ismeretet előláruló művében, a finnekről egyebekben ezt írja: "A fehnusok, akiket

szomszédaiak finneknek, sine-finneknek vagy fioel-finneknek hívják, Escherus szerint a hunok nevéen ismeretesek, melyet azok olyan erős hehezettel ejtenek, hogy alig van valami különbség fenok, funok, illetve hunok között; magukat egyébként Piheniennusok-nak hívják, ami ugyanannyit tesz, mint a "hunok" szó; Pyhinia pedig más néven, mint Leponia Moscovitica ismeretes; melynek nyelve Scaligerus szerint egyike a II európai alanyelvnek; s e feltételezéshez már az is elégséges alapot ad, hogy a Jeges tenger partján élnek, mely föld valaha a hunoké volt; a névhasználaton túl, miként Hornius mondja, elég csak lakhelyüket tekinteni, s már hunokként foghatjuk fel a ..... , akik szintén az említett tengerparton élnek; de ugyanez a helyzet a sogorokkal vagy mogorok'nal, a basilusokkal és másokkal is, akik ..... a hun elnevezés alá tartoznak."

Az összefüggéseiből kiragadott s az érintett művekkel nem is dokumentált e közlésnek így szerintem sincs tudományos értéke, de arra példa lehet, hogy hun-török ügyben nem szükségszerű a tudományos lövész-árok-háboru, finnugrosokkal az ádáz másik árokban. Vajon 67, a közjogi vita párhuzamaként kitermelhető -célzatos módon- ezt a származáselmélet-beli divide et impera-t is?

Amennyi szolgálatot tehettem, több előző magyar történész nemzedék változatlan érvényűne bizonyult tudós következtetésének és eredményének a köztudatba emelésével, oly nagy mulasztásaim lehetnek a számba nem vett nevek és művek miatt. Még a maiak közül is, hogy csupán a kiváló avarkutató Csallány Dezső nevét említsem, akiől, munkásságának részbeni és csupán közvetett felhasználása miatt, külön elnézést is kérek.

Sok, érvelésben perdöntőnek szánt forrásnak, nem az eredetiben való közlése miatt, az én fejem fája legjobban, mégha nem is én volnék az első, akit az adat-továbbítók jégre vihetnek. Az is meglehet persze, hogy a szakemberek nem emiatt biggyesztenek szájat elsősorban, hanem az istenkisértő vállalkozás láttán, hogy korszakok és népek szerint takarosan felosztott tudományágaik egymástól gondosan respektált gyeptűn át-gázolva, ennyi mindenfélét, amugy csak vellahegygel szedegetve, kévékbe mertem kötni -avagy, hogy éppen csak kazalba raktam. A témába illő egy hasonlattal mentve magam: ideggyógyászai, sebészi, szemész és röntgenes konziliárusok nélkül és ultramodern műtők hiján is, már a honfoglalók lékeltek és foltoztak bezuzott koponyát, s e vakmerőségük ellenére, -ez régész tanuság- az élvemaradási statisztikát javították.

Azt a valósággal ujjongó örömet azonban, amely a művekben fel-lelt, régmúltunkba éles fényvel bevilágító, nagyrészt idézetbe is tett mon-datok végiggondolása és átélése alkalmával elfogott, senki és semmi nem törölheti ki belőlem. Még az a reménységem is kikezdzhetetlen marad, hogy sok olvasómra ugyanez lesz a hatásuk, aminthogy ez a reménység volt

- az átlagos tudásomat, időmet és erőmet fölösen meghaladó- e tüzoltás-
serénységű vállalkozásom előresegitő vitorlája.

Budapest, 1975. július eleje...

1. SZÜCS JENŐ: Teorétikus elemek Kézai Gesta Hungarorumában /1282 - 85/ /Adalék az eszmei strukturák "európai szinkronjának" kialakulásához/, Valóság, 1974. évi 8. szám; az írást megalapozó un. műhelytanulmány: Századok 1973. évi 3., ill. 4.sz. /A Valóság-beli tanulmány - a folyóirat jegyzetszerű tájékoztatása szerint - az 1975.évi San Francisco-i nemzetközi történészkongresszus alkalmára készülő Etudes historiqu hongroises, 1975. c. kötetében jelenik meg angol nyelven és részletes jegyzetapparátussal. A kongresszus egyik témája a társadalmi és politikai strukturák, valamint a társadalmi ideológiák kérdése a XIII. századi Európában. Ehhez kapcsolódik Szücs Jenő írása./
2. SZÜCS JENŐ: Nemzet és történelem, Gondolat, Bp., 1974.
3. SZÜCS JENŐ: Nemzet és tört. id.m.
4. BEÉR JÁNOS és CSIZMADIA ANDOR: Történelmünk a jogalkotás tükrében - Sarkalatos honi törvényeinkből 1001 - 1949-, Gondolat Kiadó, Bp., 1966.
5. KÉZAI SIMON mester Magyar Krónikája. Ford.: Szabó Károly, Pest, 1862.
6. GYÖRFFY GYÖRGY: Krónikáink és a magyar őstörténet, Bp., 1948.
7. DOMANOVSKY SÁNDOR: Kézai Simon mester krónikája, Bp., 1906.
8. KÉPES KRÓNKA: Ford. Geréb László, Magyar Helikon, 1971.
9. KRAUSZ SÁMUEL: Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai, Ethnográfia, 1898.
10. BIBORBANSZÜLETETT KONSTANTIN: De administrando imperio, 950 - 53 körül.
11. THURY JÓZSEF: Szavartí-aszfali, Irod. tört. Közl., Bp., 1897.
12. DR. BENDEFY LÁSZLÓ: Kummagyararia, Cserépfalvi, Bp., 1941.
13. THIERRY AMADÉ: Attila történelme, ford. Szabó Károly, Pest, 1865.
14. ALFÖLDI ANDRÁS: Magyarország népei és a római birodalom, Bp., 1934.
15. ALTHEIM, FRANZ: Geschichte der Hunnen, Berlin, 1959.
16. FEHÉR JENŐ MÁTYÁS: A korai avar kagánok, Buenos Aires, 1972.
17. HUNFALVY PÁL: Magyarország ethnográfiája, Bp., 1876.

18. LÁSZLÓ GYULA: A népvándorláskor művészete Magyarországon, Corvina, Bp., 1974.
19. THURY JÓZSEF: A székelyek eredete, Erdélyi Múzeum, 1898. I. évf.
20. CZEGLÉDY KÁROLY: Heftaliták, hunok, avarok, onogurok, Magyar Nyelv, 1954. július.
21. JÓKAI MÓR: Bálványosvár, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1958.
22. LUKINICH IMRE: Az avar-görög háborúk történetéhez, Buenos Aires, 1972. /másodközlés/.
23. THIERRY id. mű.
24. SEBESTYÉN GYULA: Az avar-székely kapcsolat emlékei, Bp., 1899.
25. THURY J.: A székelyek ... id.mű.
26. GYÖRFFY GY.: Krónikáink ... id. mű.
27. FEKETE ZSIGMOND: Magyarország vizei multjának és vízépítkezésének történelme a magyarok beköltözéséig, Bp., 1882.
28. THURY J.: Krónikáink és a nemzeti hagyomány, Irod.tört.Közl., Bp., 1897.
29. NÉMETH GYULA: A honfoglaló magyarság kialakulása, Bp., 1930.
30. HUNFALVY P.: id. mű.
31. MORAVCSIK GYULA: Abaris, Priester von Apollon, Kőrösi Csoma Arch. I. /1935 - 1939/.
32. GOMBOCZ ZOLTÁN: A bolgár-kérdés és a magyar hunmonda. Magyar Nyelv XVII. kötet, 1921. 1-3.
33. NAGY GÉZA: Honfoglaló őseink, Bp., 1906.
34. LÁSZLÓ GYULA: A kettős honfoglalásról, Arch. Ért., 97.köt.
35. ALTHEIM, FRANZ: id.mű.
36. BUDENZ JÓZSEF: Nyelvtud. Közl. X.köt. első füzet, 1871.
37. GOMBOCZ Z.: id. mű.
38. FEHÉR J. M.: A korai ... id.mű.
39. DIMITÁR KOSZEV-HRISZTO HPISZTOV-DIMITÁR ANGELOV: Bulgária története, Gondolat, Bp., 1971.
40. GYÖRFFY GYÖRGY: A magyar őstörténet néhány kérdéséről, Bp., 1962.
41. GYÖRFFY GYÖRGY: A honfoglalásról újabb kutatások tükrében, Valóság, 1973., 7.sz.
42. LENGYEL DÉNES: Régi magyar mondák, Móra F. Könyvkiadó, Bp., 1974.
43. LÁSZLÓ GYULA: A kettős ... id. mű.
44. MORAVCSIK GYULA: Az onogurok történetéhez, Bp., 1930.
45. THIERRY A.: id. mű.

46. NÉMETH GYULA: Ungarische Stammesnamen bei den Baschkiren, Acta Linguistica 16, 1966.
47. NÉMETH GYULA: A honfoglaló ... id. mű.
48. BENDEFY LÁSZLÓ: A magyarság kaukázusi őshazája, Cserépfalvi, Bp., 1942.
49. GR. ZICHY ISTVÁN: Magyar őstörténet, Magyar Szemle, 1939.
50. MÁRJALAKI KISS LAJOS: Anonymus és a magyarság eredete, Miskolc, 1929.
51. PADÁNYI VIKTOR: Dentumagyarica, Buenos Aires, 1963.
52. MORAVCSIK GYULA: A magyar történet bizánci forrásai, Bp., 1934.
53. VAJAY SZABOLCS: Der Eintritt des ungarischen Stämmebundes in die europäische Geschichte /862 - 933/, Mainz, 1968.
54. ECKHARDT SÁNDOR: Sicambria. Egy középkori monda életrajza, Bp., 1928.
55. THURY JÓZSEF: Krónikáink és a .. id. mű.
56. ZSIGMOND GÁBOR: A magyar társadalom-néprajz önállósodása, Valóság, 1974. 10. sz.
57. GÁRDONYI GÉZA: A láthatatlan ember, Móra F. Könyvkiadó, Bp. 1967.
58. HUNFALVY PÁL: A székelyek, Bp., 1880.
59. SEBESTYÉN GYULA: Az avar-székely ... id. mű.
60. HÓMAN BÁLINT: A magyar-hun hagyomány és hun-monda, Bp., 1925.
61. DOMANOVSKY SÁNDOR: Kézai Simon ... id. mű.
62. SEBESTYÉN GYULA: Az avar-székely ... id. mű.
63. ECKHARDT SÁNDOR: A magyar Attila. Attila és hunjai, Bp., 1940.
64. BARTAL GYÖRGY: A párthus és hunmagyar scythákról, Pest, 1860.
65. HÓMAN BÁLINT: A magyar hun-hagyomány ... id. mű.
66. ECKHARDT SÁNDOR: A magyar Attila ... id. mű.
67. ECKHARDT SÁNDOR: Sicambria ... id. mű.
68. GOMBOCZ ZOLTÁN: id. mű.
69. ZAJTI FERENC: Magyar évezredek, Bp., 1939.
70. NÉMETH GYULA: Attila és hunjai ... id. mű.
71. FEHÉR JENŐ MÁTYÁS: Képek a magyar sámáninkvizíciók történetéből, Warren, Ohio, USA, 1967.
72. ECKHARDT SÁNDOR: A pannóniai hun történet keletkezése, Bp., 1928.
73. NÉMETH GYULA: Attila és hunjai ... id. mű.
74. NÉMETH GYULA: Ung. Stammesnamen ... id. mű.
75. NAGY GÉZA: A magyar név. Ethnográfia, 1890., 3. sz.
76. NÉMETH GYULA: Attila és hunjai ... id. mű.

77. PADÁNYI VIKTOR: Dentumagyararia id. mű.
78. BEÉR-CSIZMADIA: Történelmünk a jogalkotás . . . id.mű.
79. FEHÉR J.M.: A korai ... id. mű.
80. ZÁVODSZKY LEVENTE: A Szt. István, Szt. László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai, Bp., 1904.
81. ZÁVODSZKY L.: id. mű.
82. MADZSAR IMRE: Szt. István törvényei és az un. symmachusi hamisítványok.
83. ZÁVODSZKY L.: id. mű.
84. BARTAL GYÖRGY: Commentariorum ad Historiam Status Jurisque Publici Hungariae aevi medii Libri XV., Pozsony, 1847.- A párthus és hunmagyar scythákról, Pest, 1860. - PAULER TIVADAR: Bartal György jogtörténeti commentárjai, Uj Magyar Muzeum, 1858. I.-II. füzet. - BARTAL GYÖRGY: Nyílt levél Pauler Tivadarhoz, Uj M.M., 1858. III. füzet; Második Nyílt levél ... IV. füzet.
85. TOLDY FERENC: Előszó Bartal György A párthus és hunmagyar ... id. mű.
86. PAULER TIVADAR: Bartal György commentárjai ... id. mű.
87. BARTAL GYÖRGY: Nyílt levél P.T.-hoz /első, második/ id. mű.
88. MARJALAKI KISS LAJOS: id. mű.
89. FISCHER ANTAL KÁROLY: Die Hunnen im schweizerischen Eifischthale, Zürich, 1896.
90. SZABÓ KÁROLY: A régi székelység, 1890. Kolozsvár.
91. PADÁNYI VIKTOR: Dentumagyararia id. mű.
92. IPOLYI ARNOLD: Papok a pogány magyaroknál. Uj Magyar Muzeum, 7. évf. 1851-52. első kötet.
93. NÉMETH GYULA: Ung. Stammesnamen ... id. mű.
94. PADÁNYI VIKTOR: Dentumagyararia id. mű.
95. BARTHA ANTAL: A IX - X. századi magyar társadalom, Akad. K., Bp., 1973.
96. A MONGOLOK TITKOS TÖRTÉNETE, ford. Ligeti Lajos, versford. Képes Géza, Bp., 1962.
97. VÁCZY PÉTER: A hunok Európában, Attila és hunjai, szerk. Németh Gyula ... id. mű.
98. FEHÉR J. M.: A korai avar ... id. mű.
99. HARMATTA JÁNOS: A hun birodalom felbomlása, Bp., 1952.
100. HÓMAN BÁLINT: A székelyek eredete, Bp., 1921.
101. SZABÓ KÁROLY: A régi székelység ... id. mű.
102. TAGÁNYI KÁROLY: A honfoglalás és Erdély, Ethnográfia, 1890. 5.sz.
103. RÉTHY LÁSZLÓ: A székelyek és a magyar honfoglalás, Ethnog-

ráfia, 1890. 5.sz.

104. HÓMAN BÁLINT: A székeleyek ... id. mű.

105. SZABÓ KÁROLY: Kun László, Bp., 1886.

106. GYÖRFFY GYÖRGY: Krónikáink ... id. mű.

107. GYÖRFFY GYÖRGY: A honfoglalásról ... id. mű.

108. MORAVCSIK GYULA: A magyar történet ... id. mű.

109. HÓMAN BÁLINT: A magyar-hun hagyomány ... id. mű.

110. ALTHEIM, FR.: Die Hunnen ... id. mű.

111. HÓMAN BÁLINT: A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII-XIII. századi leszármazói, Bp., 1925.

112. HUNFALVY PÁL: Magyarország ethnográfiája ... id. mű.

113. A MONGOLOK ... id. mű.

114. FRAY GREGORIO GARCIA: Origen de los Indios del Nuevo Mundo e Indias Occidentales, Madrid, 1729.

Kun = partium = magyar 27

Rovca 107